M. S. Kakade College, Someshwarnagar - Waghalwadi,

Tal- Baramati, Dist-Pune

Papers in Journals 2019-20

16+22=38

Sr. No.	Title of paper	Name of the author/s	Departme nt of the teacher	Name of journal	Year of public ation	ISSN number
1.	Strivishayak Sahitya Aani Sanvidhanmulya	Dr. J. J. Kadam	Marathi	Sakshamsamiksha- ISSN 2231-4377 V-6, Issue-3 page no. 69-73	June.2 019	ISSN No.2231- 4377
2.	370 kalam 35 (A) Aani Jammu Kashmirmadhil Samajik Paristhiti	Dr. J. J. Kadam	Marathi	Research Journey E- Research Journal- Feb.2020	Feb. 2020	ISSN No.2348 - 7143
3.	SahityakrutichechitrapatMadhyam anter; ekAnubandh	Dr.Tate - Deshmukh Pravin Y.	Marathi	Vidyawarta Peer Reviewed International Refereed Journal	2020	ISSN No.2319 9318
4.	Gandhism: With Special Reference to Auotobiographical, Political, Social and Nationalistic Point of View	Prof. S. P. Jadhav	English	Mukta Shabda Journal	Mar- 20	ISSN NO: 2347- 3150
5.	The Need of Woman Empowerment for their Etrepreneureship	Prof. S. P. Jadhav	English	Our Heritage	Feb. 2020	ISSN NO: 0474- 9030
6.	An Adoptation of Film and It is an Effective Tool of Teaching Literature to the Students	Prof. S. P. Jadhav	English	Vidyawarta Peer Reviewed International Refereed Journal	2020	2319 9318
7.	The Role of NCC Cadets on Eradicating Covid-19 in India An Overview	Dr. Ghadge S.T.	Geography	Juni Kyat	16 th May 2020	2278-4632
8.	Goods and Sevices Tax (GST): A New Reform in India	Dr. Salve J. M.	Economics	Review of Research	Jun-19	ISSN:2249-894X
9.	History of Education and Therefore the Literary Development	Dr. D. B. Waydande	History	Journal of Gujrat Research Society		ISSN No.0374- 8588
	Teaching Strategies in Historical India	Dr. D. B. Waydande	History	Journal of Gujrat Research Society	. 5	ISSN No.0374- 8588
11.	The land and People of Kashmir: A Historical Review	Dr. D. B. Waydande	History	Research Journey,(International e-research Journal)		ISSN No. 2348- 7143
12.	Woman's Movement in Post Independence in Maharashtra: Historical Study	Dr. Dr. R. Dubal	History	Our Heritage UGC Care Listed Multi Journal for Reseach Publication	Feb. 2020	ISSN:0474-9030 Vol-68
13.	Globalization and Its Impact on Social Movement	Dr. Dr. R. Dubal	History	Indo Western Journal UGC Approved Refereed Ipmact F.6.10	Feb.20 20	ISSN:2454-3292
14.	Mahila Sakshamikaranat Nyayavyasthechi Bhumika	Rajurwar N. M.	Political Science	Our Heritage	Feb.20 20	ISSN:0474-9030
15.	Mahatma Gandhi va Shetkari Chalwal	Rajurwar N. M.	Political Science	Mukta Shabda	May.2 020	ISSN (Print)2347- 3150
16.	The Rural Society and its Impact on Rural Politics of Maharashtya	Rajurwar N. M.	Political Science	Indo Western Research Journal	Spt. To Feb 2020	ISSN 2454-3292

Internal Quality Assurance Cell (IQAC)
M. S. Kahede College, Someshwarnagar

MUGUTRAO SAHEBRAO KAKADE COLLEGE, SOMESHWARNAGAR, TAL-BARAMATI, DIST. PUNE 412306

वर्ष : ९ वे अंक : पहिला एप्रिल-मे-जून २०१९

(Peer Reviewed Journal) ISSN: 2231 4377

SAKSHAM SAMIKSHA

मराठी भाषा-बाङ्मय व संशोधन यासाठी असलेला मंच संपादक : प्रा. डॉ. शैलेश विश्वनाथ त्रिभुवन

यः द्वः पादील

क्रम : अतिबाग, कि रायगह १९३१ मु मुक्को ३१ में २०१९ त्रायायक, प्राचार्य (१९६९ ते १९८९) अनुष्ट्रभ" या मासिकाचे निर्माते ६० ग्रंथाचे संपादन 'सर्जनप्रेरणा आणि बित्वलीय' या समीक्षाप्रधास साहित्य काट्यी पुरस्कार (२०१८)

માં. યા. પહાર

क्रम पामगाव कि मोलापूर १३ में १९३२ भूमन्यू : मोलापूर १६ एप्रिल २०१९) माठी साहित्य समीक्षक व महावें विद्वल

शमजी शिदे बाचे चौत्रका। माहित्यपृत्य आणि अधिकवी, विनोद तथा आणि स्वरूप ्रे. इ. महर्षा विद्वान रामणी शिद्ध : जीवन व कार्य या चौरत्र प्रधास साहित्य अकारमी प्रस्कार

জ ইা

ज्ञाकात राष्ट्रकाकार महागून न्यांचा उदय १९९८ मधील जानपीठ पुरस्कार, भगनातील सवानम् साहिन्यक सन्मान प्राप्त प्राप्त

म : १९४५/ मृत्यु : ५ जून २०१९ नीय स्टेट बॅकेन ऑपकारी, वदाच्या मिष्टानंतर लेखनास मुख्यात. शायळ पराभृत , सभ आणि पोळ, यावळतीची उने, दी कविता, कथा, कारबरी व आत्मकथन साहित्य प्रकाशित महाराष्ट्र शासनाचे दोन च इता सम्बद्धाः प्रस्कार ग्राम

अं ति रं ि

प्रा. डॉ. शैलेश त्रिभुवन (पुणे)	65
१) डॉ. नागनाथ कोत्तापल्ले (औरंगाबाद)	80
२) प्रा. डॉ. शशिकान्त लोखंडे (पालघर)	०७
३) प्रा. धनाजी भिसे (पुणे)	99
४) कैलास सदामत (अहमदनगर)	23
५) डॉ. वैभव ढमाळ (पुणे)	१६
६) प्रा. भाग्यश्री आर. पाटील (धुळे)	90
७) प्रा. श्रीकांत देशमुख (नांदेड)	53
८) प्रा. डॉ. मीरा महाजन (कणकवली)	35
९) प्रा. डॉ. मनिषा पाटील (सातारा)	28
१०) प्रा. डॉ. संभाजी मलघे (पुणे)	39
११) प्रा. डॉ. शशिकांत साळवे (पुणे)	34
१२) प्रा. डॉ. सारीपुत्र तुपेरे (सोलापूर)	88
१३) प्रा. डॉ. फुला बागुल (धुळे)	83
१४) भारती कदम (पुणे)	28
१५) प्रा. डॉ. बाळासाहेब लबडे (गुहागर)	44
१६) प्रा. डॉ. रेखा वाडेकर (नांदेड)	59
१७) प्रा. डॉ. जया कदम (पुणे)	६९
१८) पा डॉ. सभाष आहेर (मातारा)	(ox

विनमा क्षेत्र : दिलनी, पश्चिम बंगाल (कलकता), उत्तर प्रदेश (बाराणमी), करांटक, गांवा, गुजरात (बडोदा), तेलंगणा (हेदराबाद), पुणे, नगर, नशिक, मुंबई, दाणे, रत्नागिरी, सयगड, सिधुदुर्ग, गर, कोत्हापुर, मानाग, मांगली, कराड, मात्नापुर, लातुर, परधागी, तालका, आरगावाट, नागपुर, अमरावती, अकोला, नांदेड, जळगाच, धुळे, नंदुखार, चंद्रपुर, गडचिराली, वाशिम, भंडारा, वर्धा.

Co-ordinator

Internal Quality Assurance Cell (IQAC) M. S. Kahade College, Someshwarnagar

PRINCIPAL MUGUTRAO SAHEBRAO KAKADE COLLEGE, SOMESHWARNAGAR, TAL- BARAMATI. **DIST. PUNE 412306**

स्त्रीवादी साहित्य आणि संविधान मूल्ये' यांचा परस्परसंबंध तपासून पाहताना प्रथम स्त्रीबाद आणि स्त्रीवादी साहित्य या संकल्पना समजून घेणे गरजेचे आहे. मग स्त्रीवादी साहित्य आणि संविधान मूल्ये यांचा परस्परसंबंध पाहता येईल. आपल्याकडे स्त्रीवादाची संकल्पना पाश्चात्य श्रथ्मउपद्पेउश वरून साधारणपणे १९७५ च्या दरम्यान स्त्रीमुक्ती चळवळीनंतर रुजली असे मानले जात असले तरी स्त्रीवादी जाणीव प्रथम ताराबाई शिंदे यांच्या इ. स. १८५२ च्या 'स्त्री-पुरुष तुलना' या ग्रंथातून प्रत्ययाला येते. स्त्रीवादी म्हणजे स्त्रियांचा आत्मसन्मान जपणारे, तिच्या आचार-विचार आणि उच्चार स्वातंत्र्याचा आदर करणारे साहित्य असे मानले जाते. अर्थातच, स्त्रीचे अस्मितामूल्य प्रस्थापित करणाऱ्या संघर्षातूनच स्त्रीवादाचा जन्म झाला आहे. स्त्रीला जे दुय्यम स्थान दिले गेले, त्यासंबंधीच्या विद्रोहातूनच 'स्त्रीवाद' आला आहे. ''स्त्रीवाद म्हणजे पुरुषांपासून फारकत घेऊन स्वत:चा सवतासुभा निर्माण करणे नव्हे. पण संस्कृतीच्या हजारो वर्षाच्या इतिहासाने बाईचे मानवपण नाकारून तिला जी पशुतुल्य अवस्था प्राप्त करून दिली, त्यातून बाहेर पडून आपले हक्क प्रस्थापित करून घेण्यासाठी निर्माण केलेले हे व्यासपीठ म्हणजेच स्त्रीवाद होय." हे अश्विनी धोंगडे यांचे मत समर्थनीय वाटते. कारण आपल्या समाजव्यवस्थेत 'स्त्री' 'माणूस' म्हणून जन्माला येते. परंतु 'कर्तव्य' म्हणूनच दुसऱ्यांसाठी जगत राहते. तिला स्वत:चे असे अस्तित्व नसते. सतत तिला तिच्यातील बाईपणाची, दुय्यमपणाची जाणीव करून दिली जाते. स्त्रीच्या माणूसपणाचा विचार प्रामुख्याने स्त्रीवादी विचारसरणीच्या केंद्रस्थानी आहे. निसर्गात जन्माला येणाऱ्या प्रत्येक प्राण्याला 'स्व' अस्तित्व आहे. जन्माला येताना स्त्री-पुरुष का केवळ शारीरिक भेद आहे. परंतु जन्माला येणाऱ्या व्यक्तीवर होणाऱ्या संस्कारातून ती 'स्त्री' आहे हे सिद्ध होते. 'बाई' बनविण्याचे संस्कार समाज तिच्यावर टाकतो. तिच्याकडे एक माणूस, मानव म्हणून न पाहता केवळ एक 'बाई' म्हणून पाहतो व तिच्यावर बाईपणाच्या पारंपरिक चौकटीत असलेले सर्व संस्कार करतो. त्यामुळे स्त्रीला 'बाई' म्हणून समजण्याच्या, वागविण्याच्या पुरुषप्रधान समाजव्यवस्थेच्या या प्रवृत्तीविरुद्ध आवाज उठवणे आणि स्त्रीचे माणूस म्हणून अस्तित्व मानणे ही खरी स्त्रीवादी विचारसरणी आहे. तिच्या या अस्तित्वाविरुद्धच आवाज उठवणे म्हणजे स्त्रीवाद. मी कोण आहे? मला काय हवे आहे आणि मी ते मिळव् शकते का ? त्यासाठी प्रस्थापितांविरुद्ध संघर्ष करून मला जे हवे ते मी करीन हा आत्मविश्वास स्त्रीवाद स्त्रीमनामध्ये निर्माण करतो. पुरुषांपासून फारकत घेऊन स्त्रीने आपला स्वतंत्र सुभा निर्माण करणे म्हणजे स्त्रीवाद नसून, स्वसामर्थ्याचा शोध घेऊन तिने स्वतःची ओळख करून घेऊन स्वतःच्या विकासासाठी, पुरुषांच्या बरोबरीने संधी मिळवण्यासाठी, त्यांच्या खांद्याला खांदा लावून जीवन जगण्यासाठी स्त्रीवादात स्त्रीचे माणूसपण, मनुष्यत्त्व विचारात घेतले जाते. स्वनिर्णयक्षमता स्त्रीला असणे, स्त्रीशिक्षणाची संधी उपलब्ध करून घेणे, पुरुषांच्याच बरोबरीने अधिकार प्राप्त होणे, पुरुषांना आवश्यक असणारा विकास स्त्रियांनाही आवश्यक आहे, त्यासाठीची संधी समाजव्यवस्थेने स्त्रियांना दिली पाहिजे असे स्त्रीवादी विचारसरणी असणाऱ्यांना वाटते. थोडक्यात, स्त्रीच्या माणूसपणाला स्त्रीवादात महत्त्व असून स्त्रीने 'माणूस' म्हणून जीवन जगावे व समाजव्यवस्थेने तिच्याकडे केवळ 'बाई'

स्त्रीवादी साहित्य आणि संविधान मूल्ये

प्रा. डॉ. जया कदम मराठी विभाग प्रमुख, मु. सा. काकडे महाविद्यालय, सोमेश्वरनगर, बारामती, पुणे – ४१२३०६ दूरभाष : ९८२३०७९३४४

भारतीय संविधान

संविधानाने व संविधानाच्या समता, स्वातंत्र्य, सामाजिक विचार याठिकाणी केला आहे. न्याय व बंधुता या मूल्यांना धरुन केलेल्या हिंदू कोड स्त्रीवरील अन्याय, अत्याचाराला कारणीभूत ठरणारी बिलाद्वारे नष्ट होणार होते. संतती उत्पादन करणारी लेखिकांनी हा विचार स्वीकारल्यामुळे प्रयत्न केला.

परंपरेविरुद्ध लढा देण्याची तिची बंडखोर वृत्ती स्त्रीवादी या समीक्षकेचे मत विचारात घेण्यासारखे आहे. त्या

म्हणून पाहण्यापेक्षा 'माणूस' म्हणून पाहावे आणि एक साहित्याला अपेक्षित आहे. याचाच अर्थ असा, की व्यक्ती म्हणून तिचा विकास व्हावा, ही भावना स्वतःचा शोध घेणाऱ्या 'शोधक' स्त्रीचे दर्शन घडवणे स्त्रीवादाच्या दृष्टीने महत्त्वाची आहे. तेव्हा स्त्रीवादी स्त्रीवादी साहित्यात महत्त्वाचे ठरते. या जाणिवेतूनच चळवळ हा फक्त स्त्रियांचा प्रश्न नसून पुरुषांची १९८० नंतरचे बहुतांश साहित्य लिहिले गेले. स्त्रीवादी मानसिकता बदलण्याची एक धडपड आहे. अशी साहित्याचा स्त्रीवादी परिदृष्टीतून आणि स्त्रीवर झालेल्या धडपडण्याची खरी प्रेरणा मिळाली ती भारतीय संविधान मूल्यांच्या प्रभावाचा विचार करताना स्वातंत्र्यानंतर बाबासाहेबांनी केलेल्या भारतीय उदाहरणादाखल दलित व ग्रामीण लेखिकांच्या कथांचा

बिलाने स्त्रियांमध्ये आपल्या अस्तित्वाच्या समानतेच्या दलित व ग्रामीण लेखिकांच्या कथांमधील पात्रे व स्वातंत्र्याच्या हक्कासाठी आणि न्यायासाठी विचार बहुतेकदा पुरुषप्रधान समाजव्यवस्थेतील मूल्यांचे करण्याचे सामर्थ्य निर्माण केले व त्यांना कार्यप्रवृत्त केले. प्रतिनिधित्व करतात. परंपरा नाकारणे, सामाजिक या बिलाने स्त्रीमुक्तीची चळवळ म्हणजेच मानवमुक्तीची रीतीरिवाजांना विरोध करणे, अंधश्रद्धा उघड करणे, चळवळ ही जाण स्त्रियांना झाली. भारतीय संविधानातून बाहय सौंदर्यातील पोकळपणा उघड करणे, केवळ सुचविल्या गेलेल्या अनेक तरतुदीनुसार स्त्रियांच्या स्त्रीवरच लादलेल्या पारंपरिक भूमिकांना नकार देणे शोषणमुक्तीचे व विकासाचे अनेक कायदे केले गेले. तर अशी संघर्षाची वेगवेगळी रूपे दलित व ग्रामीण हिंदू कोड बिलाच्या निर्मितीतून स्त्रीमुक्तीचा उज्ज्वल लेखिकांच्या कथांमधून येतात. त्यामुळे या लेखिकांच्या असा आविष्कार घडवून आणला. इ. स. १९४८ साली कथांचा विचार स्त्रीवादी परिदृष्टीतून करणे आवश्यक आंबेडकरांनी केवळ दलित स्त्रियांसाठीच नाहीतर समस्त आहे. डॉ. बाबासाहेब आंबेडकरांनी दलित जनतेला हिंदू स्त्रियांच्या हक्कासाठी, उन्नतीसाठी आणि धम्माचा मार्ग देऊन एक नवचैतन्यमय वातावरण निर्माण विकासासाठी अत्यंत परिश्रमपूर्वक 'हिंदू कोड बिल' करून दिले आणि त्यांना 'माणूस' म्हणून जगण्याचे बळ संसदेत सादर केले. स्त्रियांना नुसता वरवर उपदेश देऊन दिले. त्यामुळे दलितांनी गुलामिगरी सोडून माणुसकीचे भागणार नाहीतर कायद्यामध्येच त्यासाठी तरतूद करावी तत्त्वज्ञान सांगणाऱ्या समता, स्वातंत्र्य, बंधुत्व आणि लागेल या उद्देशाने त्यांनी अत्यंत परिश्रमपूर्वक 'हिंदू कोड सामाजिक न्याय अशा तत्त्वांचा अंतर्भाव असलेल्या बुद्ध बिल' तयार केले होते. या बिलामुळे प्रथमच स्त्रियांना धम्माचा विचार आचरणात आणण्याचा प्रयत्न केला. हा अनेक अधिकार मिळाले. मनुस्मृतीने केलेले अन्याय या विचार खऱ्या अर्थाने लोकशाही समाजवादाचा आहे. या करणारे यंत्र म्हणून पिढ्याान्पिढ्या शेकडो वर्षापासून कथावाङ्मय नुसतेच 'सामाजिक' न राहता असलेली स्त्रीची प्रतिमा या कायद्याद्वारे नष्ट करण्याचा मानवतावादाचा पुरस्कार करणारे ठरते. कारण त्यांची कथा केवळ दलित जीवनाचे प्रतिनिधित्व करणारी राहत एखादी साहित्यकृती स्त्रीवादी आहे की नाही याचा नाही, तर वंचित अशा मानवजातीची ठरते. डॉ. विचार करताना त्या साहित्यकृतीतील स्त्रीप्रतिमा कशी बाबासाहेबांचे तत्त्वज्ञान हे मानवमुक्तीचे असल्याने साकार केली गेली याचा विचार करावा लागतो. जर जाती, धर्माच्या आणि भूप्रदेशाच्या सीमा पार करून त्यातील स्त्रीप्रतिमा पारंपरिक जीवन जगणारी असेल तर माणसाला केंद्र मानते. विशेषत: वंचित, उपेक्षित अशा ती साहित्यकृती स्त्रीकेंद्रित असूनही तिच्यातील माणसांच्या दु:खांचा आणि समस्यांचा विचार करणारी 'जाणीव-जागृती' स्त्रीवादी साहित्यात समाविष्ट होणार अशी ही विचारप्रणाली आहे. या आंबेडकरांच्या नाही. थोडक्यात, स्त्रीजाणिवा, तिच्या खास संविधान मूल्यांमुळे स्त्रीच्या मनाचा, जाणीवांचा संवेदनशीलतेचे खास अनुभव आणि तिची मानसिकता, अंतर्बाहय विकास झाला. या संदर्भात प्रा. निशा पावडे

सुरुवातीच्या अनेक कथा स्त्री जीवनाच्या व्यथा-वेदनांचे चित्रण करतात. उर्मिला पवारांच्या 'सहावं बोट' या संग्रहातील 'शल्य', 'सहावं बोट', प्लॅस्टिकचा कान', 'अंजूम' या कथांमधील स्त्री परंपरागत आहे.

म्हणतात, ''स्त्रीचा खरा उद्धार बाहय परिवेशातील हक्क हवा आहे. म्हणून त्यांच्या कथेतील पात्रांचा लढा बदलाने, भौतिक संपन्नतेने होत नाही, तर मानसिक समतेच्या आणि सामाजिक न्यायाच्या तत्त्वाचा आहे. विकासातून होतो. ही जाणीव करून देणारे डॉ. तसेच 'स्त्री हीच स्त्रीची शत्रू असते' या मानसिकेतून बाबासाहेब आंबेडकर स्त्रीमुक्ती संग्रामाचे आदर्श बाहेर येणारी पात्रे स्त्रियांच्या अस्तित्वाच्या दृष्टीने होत." दलित लेखिकांच्या कथानिर्मितीमागेही दलित महत्त्वाची ठरतात. उर्मिला पवार यांच्या 'बाईची जात' जाणिवेचा व समाज-क्रांतिकारी आंबेडकरी ('चौथी भिंत') मधील तारा, 'चीड'('चौथी भिंत') तत्त्वज्ञानाचा प्रेरणादायी व मानकेंद्रित भाव व विचार मधील निमा या व्यक्तिरेखा याच दृष्टिकोनातून सहज प्रत्ययाला येतो. दलित लेखिकांच्या पाहण्याजोग्या आहेत. स्त्रीला तिला दिल्या जाणाऱ्या कथानिर्मितीला आंबेडकरी चळवळ आणि स्त्रीमुक्ती दुय्यमपणाची जाणीव व्हायला हवी. त्यामुळेच स्त्रीची चळवळ यांचा भक्कम आधार होता. परंतु यांच्या अस्मितामूल्ये प्रस्थापित करणे, स्त्रीचा सन्मान करणे, स्त्रीचे आत्मभान जागृत करणे आणि स्त्रीला 'माणूस' म्हणून सर्व प्रकारच्या शोषणाविरुद्ध उठविण्यासाठी प्रवृत्त करणे. तसेच, परावलंबित्व व पराधिनता यांना छेद देण्यासाठी स्त्रीचे मन आणि मनगट 'आहे हे असं आहे' असे म्हणून पुरुषी मूल्यांचा स्वीकार मजबूत करणे आणि स्त्रीची निर्णयक्षमता विकसित करणे निमूटपणे ती करते. मीनाक्षी मून यांच्या 'इंद्रधनुष्य' या दृष्टिकोनातून ग्रामीण लेखिकांनीही स्त्री व्यक्तिरेखांची ('मेर्ल्टींग गर्ल') 'अदृश्य भिंती' ('मेर्ल्टींग गर्ल') या निर्मिती केलेली दिसते. सरोजिनी बाबर यांच्या कथांमध्ये कथांमधील स्त्री पुरुषी मूल्यांचा स्वीकार निमूटपणे करते. 'दीक्षान्त सभा' ('काळी मखमल') मधील जाईसारखी १९९० नंतर मात्र दलित व ग्रामीण लेखिकांच्या एखादी स्त्री बंड पुकारण्याचा प्रयत्न करते. प्रतिमा इंगोले कथांमधून चित्रित झालेली स्त्री स्वतःचे निर्णय स्वतः यांच्या 'हिरवे स्वप्न' कथासंग्रहातील नायिकांना घेऊ लागलेली दिसते. त्याग, समर्पण ही मूल्ये आपल्या दुय्यमपणाची जाणीव होते. आपल्याला कित्येकदा आदर्श वाटत असली, तरी बाईच्या समजून घेणारा नवरा असावा, असे 'पुलाचं वावर' शोषणासाठी ती वापरली जातात याची जाणीव होऊन मधील नायिकेला वाटते. तर 'जावयाचं पोर' या त्यातून बाहेर पडणाऱ्या व्यक्तिरेखांची निर्मिती या संग्रहातील नायिका संघर्ष करून पुरुषी मूल्यांना लेखिका करतात. स्त्रीत्वाचा सन्मान करणे, स्त्रीचे नाकारतात. 'विद्यादान' ('अंधारपर्व') मधील नायिका आत्मभान जागृत करणे, तिला 'माणूस' म्हणून सर्व स्त्रीच्या अस्तित्वासाठी लढण्याचा निर्णय घेते. मथु शोषणाविरुद्ध संघर्ष करण्यास प्रवृत्त करणे, स्त्री- सावंत यांच्या 'तिची वाटच वेगळी' मधील नायिका समानतेचा अधिकार प्राप्त करणे या स्त्रीवादी परिदृष्टीतून परंपरागत पुरुषीमूल्यांचा स्वीकार करणारी वाट नाकारते स्त्री व्यक्तिरेखा उभ्या केल्या आहेत. उर्मिला पवारांच्या आणि स्वतंत्र, आत्मसन्मानाची, आत्मोद्धाराची वाट 'हातचा एक' मधील विनोदिनीला कुटुंबासाठी त्यागाचे, चोखाळते. या कथेतील चंद्रकलेला आपल्यावरील समर्पणाचे जीवन जगत असताना आपल्या स्वतंत्र अन्यायाची जाणीव होताच ती इन्सपेक्टरला तिच्या अस्तित्वाची कुणी दखलही घेऊ नये, याची जाणीव नवऱ्याला आणि त्याच्या मित्राला पकडण्यास सांगते. होते. तेव्हा ती त्यातून विचारपूर्वक बाहेर पडते. त्यावेळेस चंद्रकलेच्या या कृत्याबद्दल गावातील बायका पुरुषप्रधान व्यवस्थेतील मूल्यांना जपणारी मीनाक्षी मून समाधान व्यक्त करतात. ''तू खरी वाघीण निघालीस. जे यांच्या 'अपराजिता' ('मेल्टींग गर्ल') कथेतील काम आजवर कोणाला करता आलं नाही, ते तू करून कमालिनी परिस्थितीने शहाणी बनते. नवऱ्याने तिचा दाखवलसं.'' यावर चंद्रकलेने दिलेले उत्तर विचार केला नाही, पण ती स्वतःचा विचार करू लागते स्त्रीपरिवर्तनाच्या आणि तिच्या आत्मसन्मानाच्या दूष्टीने आणि पुरुषीमूल्यांना नाकारते. आशालता कांबळे महत्त्वाचे आहे. ''ही तर सुरुवात आहे.'' असे म्हणून यांच्या कथेतील व्यक्तिरेखांना समतेवर आधारित समान तिने स्वतःलाच नाही तर एकूणच असहाय असणाऱ्या संवेदनशीलता जागी करणे आणि स्त्रियांवरील माणूस म्हणून विकासाच्या संधी उपलब्ध करून देणारी

ग्रामीण स्त्रीला आत्मसन्मानाची वाट करून दिली आहे. प्रश्न उपस्थित करणारी पात्रे यांच्या कथांमध्ये येतात. अशीच व्यक्तिरेखा 'झेडपीनबाई' या कथेत निरक्षर स्त्री - पुरुष समता अस्तित्वात आल्याशिवाय समानतेचे राधाबाईच्या रूपात दिसते. या निरक्षर राधामधले उद्दिष्ट पूर्ण कसे होऊ शकेल? स्वाभिमानाचा लढा परिवर्तन तिच्यातील बदलाने कळते. राजकारणात लढण्यासाठी आणि अस्तित्वासाठी संघर्ष करणे पदार्पण केलेल्या या राधाबाईला कायम नवऱ्याची आवश्यकच आहे. ग्रामीण स्त्रीला तर त्याची खूप कुबडी वापरावी लागते. तेव्हा तिच्या मनात विचार येतो, आवश्यकता आहे. कारण तिची या संघर्षासाठी अजून ''अशी शिकंन अशी शिकंन की हयांनाबी मागं टाकंन मानसिक तयारी झालेली दिसत नाही. असा संघर्ष करणे मी. मंग नाही इचारणार सयी कुठं करू मनून?''.... म्या किंवा समतेचा अधिकार बजावणे हे परंपरेविरूद, नुसती सयीची धनीन व्हते. आता मातर मला मज्यावर आपल्याच माणसाविरूद्ध दिलेला लढा आहे. असे इस्वास आलाय. कुठलेबी निर्णय म्या घेईन. मग पाटील तिला वाटते. कितीतरी शतकांचे दबलेपणाचे, कायबी मनो. आजवर लयी छळलंय मला हयांनीबी. दुय्यमपणाचे ओझे झुगारून देण्यास तिची मानसिकता त्यांना नाय जुमानणार आता..... कुठवर गप बसावं तयार व्हायला वेळ लागणार आहे. त्यामुळेच दलित व बायकांनी? उगं गडीमाणूस रागात आलं की मुळूमुळू ग्रामीण लेखिकांच्या अनेक कथांमधून स्त्रीचा आंतरिक, रडण्यात जिंदगी गेलीया बायांची.'' इथे प्रत्येक मानसिक संघर्षच अभिव्यक्त होतो. स्त्रियांची वाक्यातून 'स्त्रीवाद' डोकावताना दिसतो. लेखिकेने वेगवेगळया क्षेत्रात आणि वेगवेगळया स्तरावर होणारी स्त्रीची निर्णयक्षमता विकसित करण्याच्या दृष्टीने मानसिक, शारीरिक कुंचबणा, त्यामुळे तिचे तडफडणारे अशाप्रकारच्या व्यक्तिरेखांची निर्मिती केलेली दिसते. मन, आणि तिच्या मनेविश्वात भिरभिरणारे आवर्त या दोन्हीही कथा स्त्रीवादाच्या दृष्टीने महत्त्वाच्या ठरतात. मांडण्याचा प्रयत्नच या लेखिकांनी विविध पात्रप्रसंगाच्या स्त्रीला स्वतःचे आत्मभान येणे आणि तिचा आत्मसन्मान माध्यमातून केलेला आहे. त्यामुळे समतेसाठी आवाज जागृत करणे हे ग्रामीण स्त्रीच्या विकासाच्या दृष्टीने उठविणारी मनोभूमिकाही महत्त्वपूर्ण ठरते. केवळ 'स्त्री' महत्त्वाचे आहे. ते काम मथु सावंत यांच्या कथेने अगदी म्हणून तिच्यावर सतत अन्याय, अत्याचार होतात. अचूकपणे केलेले दिसते. ''स्त्रियांच्या शोषणाबद्दल, त्यामुळे 'समतायुक्त' समाज निर्माण करण्यासाठीच अत्याचाराबद्दल समाजात आणि कुटुंबात जागृती घडवून यांच्या कथांमधून संघर्ष करणाऱ्या स्त्रीप्रधान व्यक्तिरेखा आणणे, त्याविषयीची एकसंध अशा प्रकारची येतात. डॉ. भालचंद्र फडके यांनी म्हटले की, ''स्त्रीला अन्यायाला पोषक अशी परिस्थिती बदलण्यासाठी समाजव्यवस्था निर्माण करावी, हा दलित साहित्याचा जाणीवपूर्वक विचार व कृती करणे म्हणजे स्त्रीवाद.'' या प्रयत्न आहे.'' पण हा प्रयत्न प्रत्यक्षात झालेला दिसत कल्याणी दिवेकर यांच्या 'स्त्रीवादा'विषयीच्या नाही. बाहेर स्वातंत्र्याची, पुरोगामीत्वाची भाषा करणारा संकल्पनेचा प्रत्यय मथु सावंत यांच्या कथांमधून दलित माणूस घरात स्त्रीला परंपरागत विचारानेच वागवत प्रभावीपणे येताना दिसतो. अरुणा सबाने यांच्या सर्वच असतो. स्त्रीच्या बाबतीत त्याचे मनूवादी विचार नष्ट कथांचे विश्लेषण स्त्रीवादी परिदृष्टीतून करता येते. होताना दिसत नाहीत. हे वास्तव उर्मिला पवारांनी 'अनुबंध' या संग्रहातील कथा लिंग भावनिरपेक्ष 'प्रबोधन' (चौथी भिंत) या कथेत अतिशय नाटयात्मक भूमिकेचे समर्थन करणाऱ्या आहेत. नलिनी महाडिक आणि कलात्मकरित्या रेखाटले आहे. हाच यांच्या 'भोवरा' ('भोवरा') या कथेतील नायिका समतेसाठीचा संघर्ष ग्रामीण लेखिकांच्या अनेक वैचारिक अधःपतन होण्यापासून स्वतःला वाचवते. कथांमधूनही प्रत्ययाला येतो. यांच्या कथेतील पात्रांना नीलम माणगावे यांची 'डोंगराएवढी तानी' समतेवर आधारित समान हक्क हवा आहे. त्यामुळेच ('ज्वालामुखीच्या तोंडावर') ही कथा स्त्रीवादाच्या हयांचा संघर्ष समतेच्या आणि सामाजिक न्यायाच्या दृष्टिकोनातून पाहण्याजोगी आहे. भारतीय संविधानामध्ये तत्त्वाचा आहे असे म्हणता येईल. अस्मिता आणि असलेल्या 'समता' या मूल्याला केंद्रस्थानी ठेवून अनेक अस्तित्वासाठी केलेला समतेचा संघर्ष हाच मूलभूत

आणि सामाजिक न्याय अशा बुद्ध धम्माचा विचार दिला. होताना दिसते.

आहे. बाकी संघर्षाचे घटक कमी-अधिक प्रमाणात नाही, तर संपूर्ण वंचित अशा मानवजातीची ठरते. डॉ. येतात. ज्या स्त्रीला 'माणूस' म्हणून सतत दुय्यम दर्जा बाबासाहेबांचे तत्त्वज्ञान हे मानवमुक्तीचे असल्याने दिला, तिला लाचार, दुबळी, गुलाम, दास बनण्यास जाती, धर्माच्या आणि भूप्रदेशाच्या सीमा पार करून भाग पाडले. शारीरिक, आर्थिक आणि मानसिक माणसाला केंद्र मानते. जी पुरुषप्रधानव्यवस्था 'स्त्री'ला दृष्ट्याही ज्या व्यवस्थेने तिला दुर्बल बनविले. अशा 'माणूस' मानत नाही. त्या व्यवस्थेविरूद्ध बंड करून पुरुषप्रधान व्यवस्थेविरूद्भचा संघर्ष या लेखिकांनी उठणाऱ्या नायिका यांच्या कथांमध्ये दिसतात. दलित मूलभूत मानला. परंतु हा 'समता' संघर्ष आहे, तो लेखिकांप्रमाणे परखडपणे अंधश्रद्धांवर पात्रप्रसंगाद्वारे सत्तासंघर्ष नाही ही त्यांची व्यापक मनोभूमिकाही लक्षात ग्रामीण लेखिका टीका करताना दिसतात. नीलम घेणे आवश्यक आहे. स्त्री-पुरुषांना समानता मिळणे माणगावे यांच्या 'पहाट झालीय, आता नक्की उजाडेल' किंवा समानतेची वागणूक देणे म्हणजे स्त्रियांची 'स्त्री' या कथेतील अशिक्षित नायिका काळूबाईच्या डोंगराला म्हणून ओळख नाहिशी करणे असा याचा अर्थ होत आग लागून अनेक निरपराधी जीवांना केवळ तिच्यावर नाही. तर जैविक भेद लक्षात घेऊनही नैतिक पातळीवर असणाऱ्या श्रद्धेपोटी मुकावे लागते. तेव्हा म्हणते, 'माणूस' म्हणून असणारी तिची प्रतिष्ठा जपणे, सन्मान ''लेकरांची तडफड बघत ती खुशाल देव्हाऱ्यात बसली. करणे होय. 'व्यक्ती' भिन्न असूनदेखील 'माणूस' म्हणून हयाचा आरथ तिला काही कळत नाही, काही दिसत दुसऱ्या एका व्यक्तीचा आदर करणे ही भूमिका अनेक नाही, तिच्या हातात कायबी न्हाई" मंजुषा सावरकर कथांमधून प्रत्यवाला येते. स्त्री-पुरुष स्वतःच्या निष्ठेतुळे यांच्या 'अखेर' (डोंगारा) कथेतील नायक मित्रभावाने राहिले तर खऱ्या अथिन एकमेकांचे होतील जलप्रलयामुळे उद्ध्वस्त झालेला संसार बघून देवाला व त्याची व्यक्तिमत्वे वेगळी असूनही सहकार्याची, दोषी ठरवितो आणि म्हणतो, "थूड बजरंगबली तुझ्या सहचाराची प्रवृत्ती राहिल. त्याच्यांत लिंगनिरपेक्ष भावना किर्तींवर आनं तुझ्या हिंमतीवर,आरं एक-एक निर्माण होईल. अशी वैचारिक प्रगल्भता निर्माण चिमुरडं पोरं गिळत नेलं हया नदीन तवा बी दगडी होण्याच्या दृष्टीने समतेचा विचार अरुणा सबाने यांच्या काळीजं न्हाई फाटलं तुहय मुर्दाडा ? तू देव न्हाई राकेस ? अनेक कथांमधून प्रत्ययाला येतो. या लेखिकांनी दलित हाये, राकेस.'' असा उद्रेक देव देवतांविषयी ग्रामीण ग्रामीण अनुभवांच्या सीमारेषा ओलांडून निखळ मानवी माणसांच्या तोंडून प्रकट होऊ लागला आहे. माणसाचा व्यथा वेदानांना मुखर केले आहे. माणसाचे अस्तित्व विकास हा माणसाच्या हातात आहे हेच यातून सूचित नाकारणाऱ्या व्यवस्थेला झुगारून मानवी मूल्यांची होते. आंबेडकरांनी ज्या मानवी मूल्यासाठी आयुष्यभर प्रस्थापना करण्याच्या हेतूनेच त्यांच्या अनेक कथांची आपली वाणी आणि लेखणी झिजवली. त्यांच्या या निर्मिती झालेली आहे. या लेखिकांच्या कथांमधून कार्यातून प्रेरणा घेऊन लेखिकांनी माणसाला माणूसपण प्रसंगी विद्रोह आणि नकार आलेला असला तरी, तो देण्याचे काम कथानिर्मितीद्वारे केलेला दिसते. त्यांच्या समतेसाठी आणि मानवतेसाठी आलेला आहे. पारंपरिक कथा केवळ दलित जीवनाचा, ग्रामीण जीवनाचा किंवा बंधनाला झुगारून माणसाचे जीवन स्वतंत्र आणि सुकर स्त्री जीवनाचा आविष्कार म्हणून नव्हे, तर मानवी करण्यासाठीच प्रामुख्याने विद्रोह आणि नकार आलेला जीवनाचे एक कठोर वास्तव म्हणून महत्त्वपूर्ण ठरतात. हे आहे. डॉ. बाबासाहेब आंबेडकरांनी गुलामगिरी सोडून वास्तव कथात्मक अंगाने, संवेदनशीलतेने मानवी माणसाला माणुसकी सांगणारा समता, स्वातंत्र्य, बंधुत्व मूल्यांची प्रस्थापना व्हावी या उद्देशानेच आविष्कृत

खऱ्या अर्थाने हा विचार लोकशाही समाजवादाचाही एकंदरीत, स्त्रीवादी परिदृष्टीतून दलित व ग्रामीण आहे. या लेखिकांनी हा विचार स्वीकारल्यामुळे त्यांचे लेखिकांच्या कथांचा विचार केल्यानंतर असे दिसते, की कथावाङ्मय नुसतेच सामाजिक न राहता १९७५ नंतरच्या स्त्रीवादी जाणिवेने लेखन करणाऱ्या मानवताबादाचा पुरस्कार करणारे ठरते. कारण त्यांची लेखिकांच्या तुलनेत दलित व ग्रामीण लेखिकांच्या कथा केवळ दलित जीवनाचे प्रतिनिधित्व करणारी राहत कथेत स्त्रीवादी जाणीव जरा उशिरा पान नं.७६ वर

एप्रिल-मे-जून -209९। ७३ =

गुंगीची गोळी तो सर्वांना द्यायचा.तो सारखा फिरत राहायचा.या देशात त्या देशात. काळ पुढे चाललेला होता. आणि विकास पुरुष तर फार सुखावह चाललेला होता. कितीतरी वाऱ्या. गुंतवणूक करणारे किती पांडुरंग त्याला भेटले असतील. पण तो तसा हौशी होता. आपली हाऊस- मौज कशी करायची हे त्याला माहिती होतं . आणि त्याच्या मागे असणारी बुद्धी तिलाही ते माहिती होतं.असा विकासपुरुष म्हणजे झाला नाही आणि पुढेही होणार नाही. जातीचे जथे निर्माण होते. आणि त्यातच गुणगाण गात होते. महाकाव्य निघत होते. आणि त्याला विरोध करणार्या या झाडांच्या फांद्या छाटल्या जात होत्या. त्या सगळ्या कशा पद्धतशीरपणे काही पूर्ण होत नव्हता. जे जे काही जाहीरनामे केलेले वगैरे झाला तर आम्ही या सगळ्या बेटावरील सगळ्या होते. ते जाहिरनामे तसेच राहिले होते. काळया पैशाचे वास्तवाने हवालदिल झालो.

पान नं. ६० वरुन लोकांच्या लक्षात येऊ नये म्हणून फुगे. जनार्धनाचा फुगा .स्वदेशी फुगा. राम मंदिराचा फुगा, आणखीन काही काही नोटबंदीचा दणका, त्याचे फुगे आणि गुंगीची गोळी ही जोमात आलेली होती.तो हसत राहिला. दिसत राहिला. येत राहिला. जाहीरातीतून त्याची प्रेमळ साथ येत राहिली. व्यवस्था कशी मोडीत काढायची हे त्याला पक्के ठाऊक असल्यामुळे सगळीच न्याय व्यवस्था त्यांनी आपल्या हातात घेतली. हाहाकार उडाला तो सगळा. हा कारण त्यामुळे आम्ही या विकास पुरुषाचे पराक्रम पाहत आहोत. आम्ही चौघी चर्चा करत असू हा देश कुठे चाललेला आहे ? हेच विचार आमच्या मनात असायचे. नवी दिशा नवे शोषण. नवाकाळ. हे सगळंच अगदी अंगावर येण्यासारखं. पकडावं तर आम्ही चौघींनी किती पकडावं. काही काही सत्तेला काही फरक पाडायच्या याचे त्याची गणित होते. त्याच्या पडलेला नाही. या सत्तेला कोण जुमानणार? या विकास विकासाच्या मंत्रात धावत होता. धावत होता. यज्ञ मात्र पुरुषाला कोण जुमानणार? त्याचा दाभोळकर, पानसरे

एक व्यापक दृष्टिकोन निर्माण करणे आणि स्त्री-पुरुष बिलानेच.

पान नं. ७३ वरुन म्हणजे १९९० च्या दरम्यान आलेली समता अस्तित्वात येणे हा एकच उद्देश दोन्ही प्रवाहांतील दिसते. या लेखिकांच्या कथांमधून जो स्त्रीवाद लेखिकांचा दिसतो. पण खऱ्या अर्थाने स्त्रियांमध्ये डोकावतो, तो स्त्रीवर्गाची सर्वप्रकारच्या शोषणातून, आपल्या अस्तित्वाच्या समानतेच्या व स्वातंत्र्याच्या अन्यायातून, भेदा-भेदातून मुक्तता व्हावी या उद्देशानेच. हक्कासाठी आणि न्यायासाठी विचार करण्याचे सामर्थ्य त्यामुळेच त्यांच्या कथेतील स्त्रीपात्रे सर्वकष संघर्षावर निर्माण केले संविधानाच्या समता, स्वातंत्र्य, सामाजिक भर देतात. स्त्रीप्रश्नांच्या, समस्यांच्या संदर्भात समाजात न्याय व बंधुता या मूल्यांना धरुन केलेल्या हिंदू कोड

संदर्भप्रंथ सूची : १.डॉ. धोंगडे आश्विनी, 'स्त्रीवादी समीक्षा, स्वरूप आणि उपयोजन, दिलीपराज प्रकाशन पुणे प्र. आ. १९९३ २. मून मीनाक्षी, 'फुले, आंबेडकरी स्त्री चळवळ', समता प्रकाशन, नागपूर. प्र. आ. २००२ ३. डॉ. फडके भालचंद्र, 'फुले, आंबेडकर शोध आणि बोध', आनंद प्रकाशन, जयसिंगपुरा, औरंगाबाद, प्र. आ. १९८५ ४. डॉ. दिवेकर कल्याणी, 'स्त्रीवादी संकल्पना आणि मराठीतील स्त्रीवादी साहित्य विशेषांक' विचारभारती, पुणे. जून-जुलै २००४

सर्व त्यांच्या लेखनकार्याची पोच पावतीतच होती.

या ना त्या निमित्ताने परत उजळल्या जाणार आहेत. अभिवादन..... ! शांत, संयमी स्वभावाचे त्यांचे व्यक्तिमत्व, सुंदर व

पान नं. ४२ वरुन मसाप पुरस्कार, निर्मल कुमार फडकुले सुवाच्य हस्ताक्षर, फेसबुकवरील त्यांच्या पोस्ट आजही प्रतिष्ठात सोलापूर, मनोरमा, साहित्य पुरस्कार अशा आठवतात. जीवनातील दुःख ते प्रत्येक पोस्टमध्ये व्यक्त विविध पुरस्कारांनी त्यांना सन्मानित करण्यात आले. हे करत. भावुक होत. मिळणाऱ्या प्रतिक्रियांना तेवढ्याच आत्मियतेने प्रतिसाद देत. आजही त्या वाचल्या की मन ल.सि. गेले आता त्यांचे साहित्यलेखन थांबले भरून येते. माणूस मरतो. लेखक कधीच मरत नाही. आहे. मात्र एक प्रज्ञावंत लेखक गेल्याने निर्माण झालेली आपल्या कलाकृतींमधून तो चिरंतन राहतो. ल.सि. पोकळी कधीही भरून न येणारी आहे. त्यांच्या आठवणी आजही चिरंतन आहे. त्यांच्या स्मृतींना विनम्र

एप्रिल-मे-जून -२०१९ । ७६

MUGUTRAO STH SOMESHWALL

.. KADE COLLEGE AL- BARAMATI. DIST. PUNE 412306

Internal Quality Assurance Cell (IQAC) M. S. Kakede College, Someshwarnagar RESEARCH JOURNEY' International Multidisciplinary E- Research Journal

Impact Factor - (SJIF) - 6.625,

Special Issue 231: Indian Constitution's Article 370, 35 A & J&K. Peer Reviewed Journal

2348-7143 February-2020

Impact Factor - 6.625

ISSN - 2348-7143

INTERNATIONAL RESEARCH FELLOWS ASSOCIATION'S

RESEARCH JOURNEY

International Multidisciplinary E-Research Journal

PEER REFREED & INDEXED JOURNAL Special Issue - 33₁ February -2020

INDIAN CONSTITUTION'S ARTICLE 370, 35 A & JAMMU & KASHMIR

Guest Editor Dr. Somprasad Kenjale Principal, M. S. Kakade College, Someshwarnagar Tal-Baramati, Dist-Pune [M.S.] India.

> **Executive Editor** Dr. Nilesh Adhav

Associate Editors Prof. Narayan Rajurwar Dr. Java Kadam Dr. Devidas Waydande Dr. Pravin Tate-Deshmikh Dr. Sanju Jadhav

Chief Editor Dr. Dhanraj T. Dhangar (Yeola)

SWATIDHAN INTERNATIONAL PUBLICATIONS

For Details Visit To: www.researchjourney.net

© All rights reserved with the authors & publisher

Price : Rs. 1400/-

Website - www.researchjourney.net

Email - researchiournes

MUGUTRAO SAHEBRAO KAKADE COLLEGE, SOMESHWARNAGAR, TAL- BARAMATI, **DIST. PUNE 412306**

Internal Quality Assurance Cell (IQAC) M. S. Kakede College, Somesh

'RESEARCH JOURNEY' International Multidisciplinary E- Research Journal

ISSN: 2348-7143 February-2020

19INDEX

Peer Reviewed Journal

Vo.	TOTAL		
	Title of the Paper	Author's Name	Page No.
1	भारतीय राज्यघटनेची नव उदारमतवादी चौकटीत वाटचाल		
2	२७० कलम आणि जम्म – काश्मीर	डॉ. प्रकाश पवार	09
3	काश्मीरलाही बरोबर घेता येईल!	वैशाली पवार	16
4	३७० कलम जम्मू – काश्मीरमधील सामाजिक व राजकीय स्थिती	डॉ. सोमप्रसाद केंजळे	19
5	कलम - ३०० अणि ३० - ६३६	डॉ. राजकुमार सुरवसे	22
6	कलम - ३७० आणि ३५ अ ची ऐतिहासिक पार्श्वभूमी	डॉ. राजकुमार रिकामे	24
	कलम – ३७० आणि ३५ अ चा भारतीय संघराज्यवरील परिणाम	हाँ, दत्तात्रय वाबळे	28
7	कलम ३७० आणि राजकारण	डॉ. बाळासाहेब सोनवणे	33
8	कलम – ३७० आणि ३५ (अ) ची ऐतिहासिक पार्श्वभूमी	डॉ. बी. डी. तोडकर	36
9	जम्मू - काश्मीर आणि कलम ३७० ची वास्तविकता	डॉ. बेग रेहानाआरा ईस्माइल	
10	कलम ३७० : घटनात्मक दायित्व आणि सक्ती	डॉ. निलेश आढाव	43
11	कलम ३७० आणि जम्मू – काश्मीर व भारत सहसंबंध		47
12	कलम 370 पूर्वीचे आणि नंतरचे जम्मू काश्मीर	डॉ. जगन्नाथ साळवे	53
13		प्रा. नारायण राजूरवार	59
14	३७० कलम, ३५ (अ) आणि काश्मीर		64
	another rivers O. O. O.	डॉ. जारती आढाव	69
15		डॉ टनावर रुवन	72
16		णि परिणाम हाँ राह्य सराव	76
17	 सर्विधानातील कलम ३७० रद्द करणे हे देशामध्ये विशेषतः जम् 	मू-काश्मीरमध्ये शांतता आणि	
-	सुव्यवस्था आणण्याच्या दृष्टीने एक उत्तम पाऊल	डॉ. गर्जेंद्र कढाव	
1		डॉ. दिगंबर बिरादा	85
_	भारतीय राज्यघटनेतील कलम ३७० रद्द : जम्मू-काश्मीरवरी प्रा. रोहित	ल परिणाम त बोत्रे, श्री. रजनीकांत गायकवा	g 88
2	0 कलम ३७० आणि जन सामन्यांच्या अपेक्षा	प्रा. संकेत केंज	
2	21 ३७० वे कलम आणि भारतीय लोकशाही	डॉ. विजयकुमार सोस्न	₹ 93
2	22 कलम ३७० रद्द केल्याने भारताच्या अर्थव्यवस्थेवर होणारे प		ण 97
_ 2	23 कलम ३७० रद्द आणि जम्मू काश्मीरला विकासाची सुवर्णसंश्	त्री प्रा. प्रियांका ता	बे 100
	24 अनुच्छेद ३७० व ३५ (अ) आणि काश्मीर प्रा.	सतीश उढाण, प्रा. श्रीकांत देशम्	ख 105
	25 कलम ३७० : जम्मु काश्मीरचे स्थान	डॉ. स्मृती चौध	री 107
	26 कलम ३७० आणि ३५ - अ तरतुदी आणि बदल	श्री. नागनाच च	ों बे 10 9
	27 कलम ३७० व ३५ 'अ' ची ऐतिहासिक पार्श्वभूमी	प्रा. गणेश र	नोरे 1,14
	28 कलम ३७० आणि काश्मीर प्रश्न	प्रा. गंगाधर बनस	
-	29 महात्मा गांधीजींच्या विचारातील भारत	प्रा. जयश्री	डंके 12
_	30 जम्मू आणि काश्मीरचा इतिहास आणि कलम ३७०	प्रा. जोत्सना गायक	
-	31 कलम ३७० आणि भारताचे राजकारण	प्रा. मदन पा	डवी 12

Impact Factor - (SJIF) - 6.625.

ISSN : 2348-714 February

३७० कलम, ३५(अ) आणि जम्मू—काश्मीरमधील सामाजिक परिस्थिती

प्रा. डॉ. जया जितेंद्र कदम मराठी विभाग प्रमुख, मु. सा. काकडे महाविद्यालय, सोमेश्वरनगर, बारामती, पुणे. प्रमणध्वनी. ९८२३०७९३४४. email-kadamjaya@ymail.com

प्रास्ताविक -

आज आपल्या देशापुढे अनेक गंभीर प्रश्न आहेत आणि त्या प्रश्नांचे स्वरूपही वेगवेगळे आहे. राजकीय, सामाजिक, आर्थिक असे अनेक प्रश्न आहेत. परंतु ज्या मोजक्या प्रश्नाच्या स्वरूपामुळे संपूर्ण देश चितेत आहे. असा प्रश्न म्हणजे काश्मीरचा प्रश्न होय. काश्मीरचा प्रश्न तसा फार पुरानन आहे. अगले पाहयाला गेले तर अलीकडच्या काळापासून त्याने खूपच उग्र रूप धारण केलेले आहे. काश्मीर भारतात राहणा की नाही? अतिरेकी फुटीर शक्ती काबूत राहतील की बळावतच जातील? पाकिस्तानचे राज्यकर्ते आणि भारतार काही शत्रू ह्या प्रश्नात हस्तक्षेप करत आहेत का? काश्मीरच्या प्रश्नामुळे देशाच्या इतर भागात धार्मित शक्तीतही वाढ होवून देशाची एकात्मता धोक्यात येईल का? संपूर्ण देशाने स्वीकारलेल्या धर्मितरपेक्षता तत्त्वापे काय होईल? अशा अनेक प्रश्नांनी भारत चितेत आहे. पण नुसती चिंता करून होणार काय? चितेने प्रश्न सुटत नसतात. तर चितेने उलट हे प्रश्न सोडविण्यास आवश्यक असे उपाय शोधण्यास विलंब होतो. तर योग्य असा विचार करून, परिस्थिती लक्षात घेवून त्यामध्ये भूतकाळ, वर्तमानकाळ, भविष्यकाळात होणाऱ्या परिणामाविषये विचार होणे गरजेचे आहे. कलम ३७० ची चर्चा करताना त्याची ऐतिहासिक, भौगोलिक पार्श्वभूमी जाणून जितके गरजेचे आहे तितकेच सामाजिक परिस्थिती जाणून घेणेही गरजेचे आहे.

भारत आणि पाकिस्तानला स्वातंत्र्य मिळाले तेव्हा सुमारे ६०० संस्थाने अस्तित्वात होती. भारतात किंबा पाकिस्तानत किंवा स्वतंत्र राहणे असे तीन पर्याय इंग्रजांनी त्यांच्यासमोर ठेवले होते. त्यानुसार मुसलमान काश्मीरने स्वतंत्र राहण्याचा निर्णय घेतला. ही गोष्ट पाकिस्तानला आवडली नाही आणि त्यांनी काश्मीर जिंका घेण्यासाठी साध्या वेशातील सैनिक काश्मीरमध्ये घुसविले. पाकिस्तानचा हा डाव लक्षात आल्यानंतर काश्मीरम्भारताकडे मदतीची मागणी केली. पण काश्मीर स्वतंत्र असल्याकारणाने मदत देता येणार नाही असे सांगितल्यानंतर काही अर्टावर काश्मीर भारतात विलीन झाले आणि त्यानुसार १९४८ साली भारताने जम्मू—काश्मीरविषयी एक श्वेतपत्रिका जारी केली. त्यामध्ये विलीनीकरण तात्पुरते आहे तसेच काश्मीरबाबत लोकेच्छा महत्त्वाची असेल हे भारताने मान्य केले होते. करारानुसार जम्मू—काश्मीर सरकारने कलम ३०६ अ हा मूळ मसुदा सादर केला. त्यालाच कलम ३७० म्हणून ओळखले जाते. ७ ऑक्टोवर १९४९ रोजी भारतीय राज्यघटनेत कलम ३७० चा समावेश करण्यात आला. तात्पुरती, अस्थायी आणि विशेष तरतूद असा त्यावेळी उल्लेख करण्यात आला होता. त्यानुसार देशाने जम्मू आणि काश्मीरचे स्वतं अस्तित्व मान्य केले. स्वतः सीवेगळी राज्यघटना लागू करण्याचा अधिकार त्यांना देण्यात आला. त्यानुसार भारत सरकारवर भारतातील कायो जम्मू—काश्मीरला लागू करण्यासाठी बंधने घालण्यात आली. तसेच, राज्य सूचीतील विषयांवर कायो काश्मीरमध्ये लागू करण्यासाठी सल्लामसलत सक्तीची करण्यात आली.

RESEARCH JOURNEY' International Multidisciplinary E- Research Journal

Impact Factor - (SJIF) - 6,625,

2348-7143 February-2020

Special Issue 231 : Indian Constitution's Article 370, 35 A & J&K. Peer Reviewed Journal

जम्मू आणि काश्मीरच्या विलीनीकरण प्रसंगी करण्यात आलेल्या करारनाम्यानुसार संरक्षण, परराष्ट् ्यवहार आणि दूरसंवाद या तीनच क्षेत्रांसंदर्भातील कायदे थेट लागू करण्याचा अधिकार भारताला मिळाला. वातील कलम ७ नुसार भारतीय राज्यघटना भविष्यकाळात स्वीकारण्याचे बंधन काश्मीरवर नसेल आणि तो यांचा अधिकार राहील हे काश्मीरचे तत्कालीन राजे हरीसिंह यांनी भारताकडून वदवून घेतले होते. तसेच, पटनेतील तरतूदीनुसार काश्मीरी जनतेचे काही अधिकार अबाधित ठेवत तसेच त्यांच्या सार्वमताची हमी देत काश्मीर भारतात सामील झाले. सदर कलमाच्या 'अधिकार क्षेत्रात' वेळोवेळी बदल झाले. मात्र भारतीय भविधानातील नागरिकत्व, मूलभूत इक्क, राज्यातील उच्च न्यायालयाची कार्यकक्षा, निवडणूक प्रक्रिया आदी वाची काही अपवादात्मक तरतुर्दीद्वारे या राज्यास लागू होतात. राष्ट्रपती—संसद यांचे अधिकार, निवडणूक भायोगाची कार्यपद्भती, महालेखापालाचे कार्यक्षेत्र, सर्वोच्च न्यायालयाची अधिकारव्याप्ती या बाबी भारताच्या मूळ गान्यघटनेत जशा आहेत तशा स्थितीत काश्मीरलाही लागू होतात. मात्र राज्य लोकसेवा, राज्यांतर्गत आणिवाणी न्धगू करणे, राज्यांच्या सीमांमध्ये बदल करणे, राज्य धोरणाची मार्गदर्शक तन्त्वे असे राज्यघटनेतील मुद्दे काश्मीरला जसेच्या तसे लागू होत नाहीत. म्हणजे नेमके काय तर, अशा मुदद्यांचा अवलंब करण्यापूर्वी कारमीरच्या राज्य विधानसभेची सहमती घेणे गरजेचे होते.

खरेतर कलम ३७०ही एक समर्थनीय घटना आहे. जेव्हा कलम ३७०हे सरकारने बहुमताच्या जोरावर पास करून घेनले व त्यामाध्यमातून जम्मू—कश्मीरचा स्वायत्त दर्जा नष्ट होऊन अखंड भारताची निर्मिती झाली आहे ही बाब आनंदाची आहे. यामध्ये पुढील तस्तूदी केल्या गेल्या.

१) कलम ३७० नुसार काश्मीरची एक वेगळी राज्यघटना आहे. २) या कलमानुसार सुरक्षा,परराष्ट्र धोरण, अर्थ दळणवळण या बाबी सोडल्या तर तिथे कोणत्याही कायद्यांची अंमबजावणी करणयासाठी जम्मू काश्मीरच्या विद्यानसभेची संमती असावी लागते. त्यामुळे तिथल्या रहिवाशांसाठी नागरिकत्व मालमनेची मालकी मूलभूत हक्क या विषयीच्या तरतूदी संपूर्णपणे वेगळया आहेत. ३) जम्मू काश्मीर वगळ्ता भारतातल्या इतर कोणत्याही राज्यातील लोक इथे मालमत्ता विकत घेऊ शकत नाही. ४) कलम ३७० नुसार केंद्र जम्मू काश्मीरमध्ये आर्थिक आणिबाणी लादू शकत नाही. बाहयशक्ती काही हल्ला केल्यास तिथे आणिबाणी लाग् होऊ शकते. त्यामुळे अंतर्गत समस्यामुळे राज्यात अशांतता तर विधानसभेच्या संमतीनंतर तिथे केंद्र सरकारला आणिवाणी लागू करता येते. ५) केंद्रीय सूचीत किंवा समवर्ती सूचीत ज्या बाबींचा समावेश आहे. त्याच बाबी संसदेच्या कार्यक्षेत्रात येतात. तिथे राज्यसूचीतील तरतृदी लागू होत नाही. इतर राज्यांच्या बाबतीत कायदा करण्याचे सर्वोच्च अधिकार संसदेचे असतात. मात्र जम्मू काश्मीरमध्ये हे अधिकार विधानसभेकडे सुरक्षित आहेत. फटीरतावादी कृत्य किंवा भारताच्या सार्वभौमत्वाला जिथे घोका असतो. ती परिस्थिती या तरतूदीला अपवाद आहेत. ६)प्रतिबंधात्मक स्थानबध्दतेचे (अशांतता) पसरते आहे. असे लक्षात अल्यास काही संशाशितांना किंवा समाजघटकाना अटक करण्यात येते. त्याला प्रतिबंधात्मक स्थानबधदता असे म्हणतात. असे नियम करण्याचा अधिकार जम्मू काश्मीरच्या विधानसेभेलाच आहेत. त्यामुळे इतरत्र लागू असलेले भारतील नियम याठिकाणी लागु होणार नाहीत. ७) राज्यघटनेच्या भाग ४ अंतर्गत देण्यात आलेले ३६ ते ५१ (५१ अ) हे मार्ग्यूर्शक तत्त्वे व कर्तव्य जम्मू काश्मीरला लागू होणार नाहीन. ८) विधानसभेने एखादे कलम रद्द करण्याचे ठरविले तरचे ते रदद् होऊ शकते.

तसेच जम्मू-कश्मीरमध्ये केंद्राच्या सर्व विकाययोजना कश्मीरी नागरिकापर्यंत पोहचणार असल्याने जम्म्- कश्मीरमधील जनतेच्या विकासाच्या दृष्टीकोणान्नही महत्त्वपूर्ण असले तरीही विविध राजकीय पक्ष याला

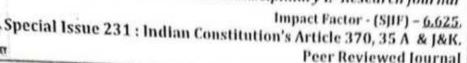
Special Issue 231 : Indian Constitution's Article 370, 35 A & J&K. Paur Reviewed Journal

विरोध करताना दिसून येतात. काश्मीरमधील प्रमुख पश्च अमलेलमा नंणनल कर्नेमन्स, गीडीवी या पश्चरी सरकारने कश्मीरी जनतेचा विश्वासधात केला अशी भावना व्यक्त करत अग्नित सम्म है सर्व करत अस्तानी जनतेचे सार्वमत घेणे, राजकीय पश्चीना विश्वासात घेणे है लोकणाहीमध्ये अधियत अस्त ते झालेले पाहायणसे जनतेचे सार्वमत घेणे, राजकीय पश्चीना विश्वासात घेणे है लोकणाहीमध्ये अधियत अस्त ते झालेले पाहायणसे दिसून आले नाही. त्यामुळे सरकारपुढे विश्वल्या जनतेचा विश्वासा संपादन करणा, विकासाच्या काहरी त्याच्यापर्यंत पोहचविणे हे आव्हान असणार आहे. तसेच पाकिस्तानकदून पहुरीम्तावादयांचा मोठया प्रमाणात स्वर पुरविली जाण्याची शवयता नाकारता येत नाही. पाकिस्तान गद्धीय राजकारणामध्ये वार्यका या मुरद्रप्यवस्त पारताला कोडीत पकडण्याचा प्रयत्न करणार आहे. जम्मू—कश्मीर पुन्ता पूर्वगदावर विण आत्रव्यक आहे. उद्यन्य सुविधा चालु करणे गरजेचे आहे. कारण यहपशाही ही चांगल्या कामाकरिता का असेना जास्त काळ जनत्य नाही हे भारतात १९७६ च्या आणिबाणीने आपल्याला दाखवून दिले आहे.

२०१९ च्या लोकसभा निवडणुकीत भारतीय जनता पक्षात्य राग्ट बहुमत मिळाले व भारतीय जनते पक्षाने ३७० व ३५ अ ही कलमे जम्मू—काश्मीर या प्रदेशातून रह करण्यासाठी काही तांविक व घटनात्मक मार्गाचा वापर करण्याचा प्रयत्न केला. ३७० कलम रह करण्यासाठी जम्मू—काश्मीरत्या संविधान समेर्ची नात्म च्यावी लागते. १९५७ साली संविधानसभेऐवजी विधानसभा हा शब्द ३६७ कलमात दुकर्नी करून बालपान आला. जम्मू—काश्मीर विधानसभा बरखास्त झाल्यानंतर संसद त्यासाठी कायदा कर शकते. त्याववगेवर राज्य पुनर्रचना करून जम्मू—काश्मीर राज्याचे विभाजन करून लडाखला केंद्रशासित प्रदेशाचा दर्जा देण्यात अल्प परंतु विधानसभा स्थापन न करता कारगील व लेहसाठी प्रादेशिक विकास मंडळाची स्थापन करण्यात अल्प जम्मू—काश्मीरचा घटकराज्याचा दर्जा काढून त्यास केंद्रशासित प्रदेश घोषित करण्यात आले. या विधेचकाज मतदान होन असताना अहमुक, बीजेडी, बसप, तेलगू देसम व तेलंगणा राष्ट्र समितो या पक्षाच्या चटका ने सरकारच्या बाजूने मतदान केले. तर तृणमूल काँग्रेस, एनसीपी व समाजवादी पद यांनी समान्यान केला. काढेन दोन्ही कम्युनिस्ट पक्ष, हमुक, राजद यांनी ठरावाच्या विरोधात मतदान केले.

३७०कलम निर्णयामुळे जम्मू काश्मिर राज्याचा विशेषाधिकार नष्ट करून त्याचे विभाजन जम् काश्मिर, लडाख अशा दोन भागात करून केंद्रशासीत प्रदेशात त्याचे रूपांतर केंले सना केंद्रच्या हरण आल्यामुळे या भागाच्या विकासाला चालना मिळण्यास मदत होणार आहे. परिणामो या प्रदेशाचा विकास मार्ग मोकळा होणार आहे. शिक्षण, उदयोग, पर्यटन यांना चालना मिळेल आणि माणस घटकाच आरडण जलाभ मिळवता येईल. उत्पानाचे स्त्रोत निर्माण होवून भारताच्या नागरिकाना मिळणार सर्व अधिकार जम्काशिमरच्या जनतेस मिळणार आहेत. त्यामुळे भारताच्या आखंडतेला व राष्ट्रीय एकावनतेला बळकरी प्राप्त होत्र भारत एक विविधतेतून एकता प्रस्थापित करणारा लोकशाहीप्रधान देश अशी ओळख बळे तर लोकरणण आदेश महणून 'इकॉनॉमिक इटेलिजन्स युनिट' हारे प्रसिध्त केला जाणार वाधावत अधातील राष्ट्राची धारण लोकशाहीविधयी काळजी करण्याचे काही कारण नसावे असे सच्या तरी वाली परंत् वाधावी प्रयाप होते कारण वसावे असे सच्या तरी वाली परंत् वाधावी प्रयाप होते हो दुसरी बाजूही लक्षात घेतली पाहिजे. ३७० कलम रह ह्याल्यावतर भारतातील इतर लोक अध्य काश्मिरच्या लोकांच्या या प्रदेशात येतील व स्थायिक होतील. जिल्ली मलक्कावतील, मुळच्या वाधारिकाचा परायद्ध करतील अशी भिती आहे. ही भिती दूर करून त्यांना विश्वतामात पेण्याचे प्रयाप करण्याची आवश्यकता आहे. वास्तविकता समोर ठेवून राजकारण व मतभेद दूर करून सर्वम शतकीण प्रभावी एकतेते अस्मू काश्मिर येतील नागरिकांना मुख्य प्रवाहात येण्यासाठीही प्रयत्न करण्याची आवश्यकता आहे.

'RESEARCH JOURNEY' International Multidisciplinary E- Research Journal

ISSN : 2348-7143 February-2020

३७० कलममुळे जम्मू—काश्मीरमधील सामाजिक परिस्थिती निश्चितच बदलली जाणार आहे. केंग्र शासनाने कलम ३७० रह केल्याने जम्मू—काश्मीर खन्या अर्थाने आता भारतातील एक प्रमुख घटकराज्य बनेल म्हणूनच राज्यघटनेतील ३७० कलम रह करणे आवश्यक होते. कारण भारत अनेक दिवसांपासून आतंकवादाने भिडित होता. आणि विशेषतः या आतंकवादाला जम्मू-काश्मीर मधील ३७० कलमान्वये खतपाणी मिळत होते भानकवाद ही देशातील सर्वात मोठी समस्या आहे. भारतातील आतंकवादी जम्मू आणि कारमीर राज्यामध्य मोठ्या प्रमाणात घडत होते. कारण पाकिस्तानातील इंटर—सर्विसेस इंटेलिजेस या संस्थेच्या मदती मुळे ाम्मू-काश्मीरमध्ये अनेक आतंकवादी संघटना भारताशी विद्रोह करण्यासाठी सक्रीय होते. आतंकवादाना पशिक्षण देणे, बाहेरील लोकांना मारहाण करणे, भारतीय सैनिकांवर हल्ला करणे अशा अनेक परना गम्म्-काश्मीरमध्ये नेहमीच घडत होत्या. परंतु जम्म्-काश्मीरमधील कलम ३७० व ३५ 'अ' नुगार केंद्र शासनाला या सर्व घटनांवर नियंत्रण ठेवण्यासाठी काहीच करता येत नव्हते. त्यामळेच जम्म आणि काश्मीरमध्य पामुख्याने आतंकवादी गट आणखीनच सक्रीय होत होते. परंतु आज शासनाने राज्यघटनेतील कलम ३७० कलम रह केल्याने आजराज्याची पोलीस प्रशासन व्यवस्था केंद्र शासनाकडे आलेली आहे. त्यामळे केंद्रसरकारची पोलीस यंत्रणा जम्मू-काश्मीरमध्ये चालणाऱ्या आतंकवादी गतिविधींवर जलदगतीने नियंत्रण आण् शकते. म्हणूनच राज्यघटनेतील कलम ३७० व ३५ 'अ' रद करणे हे शासनाचे एक उत्तम पाऊल आहे. ज्यामुळे देशामध्ये शांतना, सुव्यवस्था प्रस्थापिन करता येईल. ३७० कलमामध्ये वाहेरील राज्याच्या व्यक्तीला जम्मू आणि काश्मीरमध्ये संपत्ती खरेदीकरणे यावर बंदी होती. ती हे कालम रह केल्याने आता राहणार नाही. केंद्रश्शासनाचे कोणतेच कायदे ३७० कलमानुसार जम्मू-काश्मीरमध्ये लागू पडत नव्हते. आता ही कलम रह केल्याने केंद्रश्शासनाचे कायदे या राज्याला सुद्धा लागू पडतील. जम्मू—काश्मीरमधील महिला ३७० व ३५ 'अ' कलमानुसार जर बाहेरील राज्यातील पुरूषासोबत विवाह करीत असेल तर तिचे राज्यातील नागरिकत्व रह होत होते. परंतु ही कलम रद केल्याने जम्मू-काश्मीर मधील महिलेने भारतातील किंवा जगातील कोणत्याही पुरूषाशी विवाह केला तरीही तिचे नागरिकत्व रद्द होणार नाही. ३७० कलमानुसार जम्मू—काश्मीर मधील नागरिकांना दुहेरी नागरिकत्व मिळत होते. परंतु आता ही कलम रद्द केल्याने आता फक्न एकेरी नागरिकत्व मिळेल.

एकंदरीत, जम्मू, काश्मीर आणि लेह—लडाख या तीन्ही विभागातील सामाजिक रचनाही भिन्न स्वरुपाची आहे. जम्मूमध्ये हिंदू ६६ टक्के तर मुस्लिम ३० टक्के, काश्मीर खोन्यात मुस्लिम ९५ टक्के तर हिंदू ०४ टक्के आणि लडाखमध्ये बौद्ध ५१ टक्के तर मुस्लिम ४६ टक्के इतके आहेत. केंद्र शासनाने कलम ३७० व ३५ 'अ' रद केल्याने जम्मू—काश्मीर या राज्याच्या सामाजिक, आर्थिक, सांस्कृतिक आणि राजकीय या सर्वच क्षेत्रांवर सकारात्मक परिणाम झालेले आहेत. जम्मू—काश्मीर या राज्याच्या सामाजिक व आर्थिक विकासात कलम ३७० व ३५ 'अ' हा फार मोठा अडथळा ठरत होता. भारतातील व परकीय अशी कोणतीही कंपनी तिथे जावून कोणताही व्यवसाय करू शकत नव्हती. पण आता जम्मू काश्मीरला विशेष दर्जा देणारे घटनेतील कलम ३७०, ३५अ रद्द झाल्याने काश्मीरला दिलेला विशेष गज्याचा दर्जा संपुष्टात आला. यानुसार भारताच्या कोणत्याही व्यक्तीस काश्मीरमध्ये कायमस्वरूपी वास्तव्य करण्याचा, मालमत्ता, जमीन संपादन करण्याचा हक्क मिळाला. तसेच सरकारी नोकन्या मिळवणे शवय आहे. जम्मू काश्मीरची स्वतःची राज्यघटना देखील संपुष्टात आली आहे. कलम ३५अ रद्द केल्यामुळे कालम १४ रामानतेन्या अधिकाराला न्याय मिळाला आहे. तसेच भारताच्या

'RESEARCH JOURNEY' International Multidisciplinary E- Research Journal

Impact Factor - (SJIF) - 6.625,

2348-7143 February-20

कोणत्याही राज्यातील पुरूषासोबत काश्मीरी मुलींनी लग्न केल्यास काश्मीरी महिलांच्या अधिकारांवर बंदी येणार नाही. जम्मू काश्मीर विधानसभेचे अधिकार मर्यादित झाले असून ते अधिकार केंद्रशासनाला मिळाले आहेत. ३५अ रद्द झाल्यास 'हिंदू धर्मियांचे लोंढे काश्मीरमध्ये येतील अशी भिती फुटीरतावादी व्यक्त करत होते. मात्र आजपर्यंत काश्मीरमध्ये गेल्या ७० वर्षांत सामाजिक स्थितीन काहीही फरक पडलेला दिसत नाही. कारण जम्मू भागात हिंदू मोठया संख्येने वास्तव्य करत आहेत. तसेच लडाखमध्ये बौध्द धर्मीय मोठया संख्येने राहत आहेत. त्यामुळे फुटीरतावादी जी भिती व्यक्त करत होते ती शक्यता फोल ठरली आहे. ३५अ हटविल्यामुळे सर्व राज्यांना समान अधिकार मिळतील. राज्याराज्याबाबत भेदभाव होणार नाही. समतोल साधला जाईल. म्हणून ३५अ रद्द झाल्याने देशाचाही फायदा होईल.

Co-ordinator

Internal Quality Assurance Cell (IQAC) M. S. Kakede College, Someshwarnagar MUGUTRAO SAHESTAO KAKADE COLLEGE. SOMESHWARNAGAR, TAL- BARAMATI, **DIST. PUNE 412306**

MAH MUL03051/2012 ISSN: 2319 9318

Vidyawarta®
Peer-Reviewed International Journal

Jan. To Mar. 2020 Special Issue

06

द गॅझेट ऑफ इंडिया, १८ जुलै २०१८ को प्रकाशित किये गये राजपत्र में विश्वविद्यालय अनुदान आयोगने शिक्षकों और अन्य शिक्षक कर्मचारीयों को न्यूनतम अहर्ता के बारे में विनियम जारी किया है, जिसमें पृष्ठ संख्या १०५ पर peer reviewed जर्नल्म API स्कोअर या प्रमोशन के लिए मान्य किये जाऐंगे ऐसा लिखा है । ये राजपत्र निम्न लिक पर अव्हेलेबल है कृपया डाउनलोड करके देखिये।

https://www.ugc.ac.in/pdfnews/4033931_UGC-Regulation_min_Qualification_Jul2018.pdf

More Details

https://www.youtube.com/watch?v=g_fzq2Mi7yM&t=4s

रिजस्ट्री संव डीव एलव-33004/99

REGD. NO. D. L.-33004/99

The Gazette of India

असाधारण

EXTRAORDINARY

भाग III—खण्ड 4

PART III-Section 4

प्राधिकार से प्रकाशित

PUBLISHED BY AUTHORITY

सं. 2711

नई दिल्ली, बुधवार, जुलाई 18, 2018/आपाढ़ 27, 1940

No. 271]

NEW DELHI, WEDNESDAY, JULY 18, 2018/ASHADHA 27, 1940

विश्वविद्यालय अनुदान आयोग

अधिसूचना

नई दिल्ली, 18 जुलाई, 2018

विश्वविद्यालय अनुदान आयोग (विश्वविद्यालय और महाविद्यालयों में शिक्षकों और अन्य शैक्षिक कर्मचारियों की नियुक्ति हेतु न्यूनतम अर्हता तथा उच्चतर शिक्षा में मानकों के रखरखाव केतु अन्य उपाय संबंधी विनियम, 2018

Co-ordinator

Internal Quality Assurance Cell (IQAC)
M. S. Kakede College, Someshwarnagar

MUGUTRAO SAHEBRAO KAKADE COLLEGE, SOMESHWARNAGAR, TAL- BARAMATI, DIST. PUNE 412306

https://www.ugc.ac.in/pdfnews/4033931_UGC-Regulation_min_Qualification_Jul2018.pdf

Table 2

Methodology for University and College Teachers for calculating Academic/Research Score

(Assessment must be based on evidence produced by the teacher such as: copy of publications, project sanction letter, utilization and completion certificates issued by the University and acknowledgements for patent filing and approval letters, students, Ph.D. asserd letters, students, Ph.D. asserd letters. letters, students Ph.D. award letter, etc..)

	Academic/Research Activity	Faculty of Sciences /Engineering / Agriculture / Medical /Veterinary Sciences	Faculty of Languages / Humanities / Arts / Social Sciences / Library /Education / Physical Education / Commerce / Management & other related disciplines
	Research Papers in Peer-Resigned of	()\$ per paper	10 per paper
_	Journals Publications (other than Research papers)		
_	(a) Books authored which are published by;		
_		12	12
_	International publishers	10	10
_	National Publishers	05	05
_	Chapter in Edited Book	10	10
	Editor of Book by International Publisher Editor of Book by National Publisher	08	08
	Cums of Dodgery	100	
	(b) Translation works in Indian and Foreign Languages by qualified faculties		03
	Chapter or Research paper	03	08
	Renk:	08	VV
7.	Creation of ICT mediated Teaching Learni pedagogy and content and development of new a innovative courses and curricula		05
-	(a) Development of Innovative pedagogy	05	02 per curricula/course
-	(b) Design of new curricula and courses	02 per curricula/course	ha ha same
1	(a) MOOCS		20
	Development of complete MOOCs in 4 quadrant credit course)(In case of MOOCs of lesser credit marks/credit)	s (420 s 05	
1	MOOCs (developed in 4 quadrant) per module/lectu	are 05	05
-	Content writer/subject matter expert for each modu	ale of U2	02
1	Course Coordinator for MOOCs (4 credit course case of MOOCs of lesser credits 02 marks/credit)	se)(InD8	08
	(d) F-Content		12
	Development of e-Content in 4 quadrants		05
	a Content (developed in 4 quadrants) per module	05	02
1	Contribution to development of e-content mod	mily .	10
	Editor of e-content for complete course/ paper /e-	book 10	10
	(a) Research guidance		

Peer Reviewed International Refereed Research Journal

नेताजी शिक्षण संस्थेचे,

सुभाष बाबुराव कुल कला, वाणिज्य व विज्ञान महाविद्यालय,

केडगाव, ता- दौंड, जि- पुणे. (मराठी, हिंदी व इंग्रजी विभाग)

आणि

सावित्रीबाई फुले पुणे विद्यापीठ, पुणे

दोन दिवसीय राज्यस्तरीय चर्चासत्र

(१७ जानेवारी २०२० व १८ जानेवारी २०२०)

'भारतीय साहित्याचे चित्रपट माध्यमांतर'

संयोजक

प्राचार्य डॉ. जी. आर निबाळकर

·(383)

संपादक 🛮

डॉ. गव्हाणे बी.डी

डॉ. जावळे एन. एच

डॉ. शेख टी. के

डॉ. गुजर ए. व्ही

प्रा. गायकवाड आर. एन.

13314: 2319 9318	Peer-Reviewed International Journal	Special issue
	tar to Jane Campion's Bright Star 2009 Saikwad, Kedgaon, Pune	90
	ation: Films from Literature with reference	to Arthur C
	and It is an Effective Tool of Teaching Lite , Dist- Pune	erature to the
	ication and Fidelity Criticism Pabal, Pune	105
الار) Shakespeare in Boll Dr. Tanweer K. Shai	lywood: A Journey from Globe to Multiple kh, Kedgaon, Pune	exes in India
30) CHALLENGES OF FILE Dr. Sanjay Haribhau	MING LITERATURE AND SCREENING ARTISTIC Zagade, Pune	ENDEAVOUR
31) साहित्याचे चित्रपट म प्रा. डॉ. राजेंद्र थोरा		117
(1975년) - 1일 (1976년 대문 1일) 시마다 (1976년 - 1976년 1	गतिक पातळीवर सर्वश्रेष्ठ एकमेवाद्वितीय हिंदी ा मोकाशी, दौंड, पुणे	चित्रपट 122
33) साहित्यक्तीचे चित्रप प्रा. डॉ. प्रवीण ताटे	ट माध्यमातरः एक अनुबंध देशमुख, जि. पुणे	124
34) नाटकाचे चित्रपट मा डॉ. जाधव सुवर्णा	ध्यमांतर राजेश, आश्वी खु, संगमनेर, अहमदनगर	127
35) मराठी चित्रपटातील डॉ. भाऊसाहेब दा.		131
36) ऐतिहासिक कादंबऱ्यां प्रा. विकास शनुदास	चे चित्रपट माध्यमांतर : एक अभ्यास टकले, रा ह्, पुणे	135
37) कादंबरी साहित्याचे प्रा. बारवकर शुभांगी		138

साहित्यकृतीचे चित्रपट माध्यमांतरः एक अनुबंध

प्रा. डॉ. प्रवीण ताटे देशमुख मराठी विभाग,

मु. सा. काकडे महाविद्यालय ता. बारामती, जि. पुणे

_Hatalalalalalalalalak.

साहित्य आणि चित्रपट यांचा सहसंबंध अत्यंत जवळचा आहे. साहित्याचे चित्रपटामध्ये होणारे माध्यमांतर हा खरं म्हणजे आज चर्चेच्या केंद्रस्थानी असणारा विषय आहे. जागतिकीकरणाच्या प्रक्रियेनंतर दश्कश्राव्य माध्यमांचा प्रचार व प्रसार मोठ्या प्रमाणात झाला. नवनवीन तंत्रज्ञानाचा शोध लागल्यामुळे दश्कश्राव्य माध्यमे अधिक प्रभावी झाली. आज भारतात घरच्या टेलीव्हीजनवर १०००-१५०० चॅनल्स दिसतात. अनेक मालिका, कार्यक्रम या चॅनल्समधून प्रसारित केले जातात. या मालिकांसाठी, कार्यक्रमांसाठी आणि जगभर प्रसिद्ध असणाऱ्या चित्रपट या माध्यमासाठी दर्जेदार साहित्य कृतीची माध्यमांतरे आज मोठ्या प्रमाणात होत आहेत. चित्रपट हे मानवी भावभावनांचे प्रकटीकरण प्रभावीपणे करणारे लोकप्रिय दक्षश्राव्य कला माध्यम आहे. तर साहित्य हे दीर्घ परंपरा असणारे कला माध्यम आहे. आपण येथे साहित्याचे चित्रपटातील माध्यमांतर विचारात घेताना साहित्य आणि चित्रपट या दोन माध्यमांचा साम्यभेद विचारात घेणे महत्त्वाचे ठरते.

साहित्य कलाकृती (कादंबरी, कथा, निबंध, दीर्घकविता) हे व्यक्तिगत माध्यम आहे. तर साहित्यनिर्मिती ही वैयक्तिक अभिव्यक्ती असते. चित्रपट हे सामूहिक माध्यम आहे. सिनेमा जन्माला आल्यानंतर काही काळातच सिनेमा हे कला आहे, असे दावे केले जाऊ लागले. सिनेमाची कलात्मकता नेमकी कशात आहे याची चर्चा सुरू झाल्यानंतर सिनेमाची तुलना साहित्य कलेशी केली जाऊ लागली. सिनेमा

कलावंताची तुलना लेखकाशी होऊ लागली. सिनेमा ही एक अभिव्यक्तीची भाषा आहे. लेखक जसा कादंबरीतून अत्यंत गुंतागुंतीचा विषय मांडू शकतो तसेच चित्रपट या माध्यमातूनही दिग्दर्शकाला तसे अभिव्यक्त होता येते. दिग्दर्शक म्हणजे कुणीतरी लिहून ठेवलेल्या कादंबरी, नाटक अथवा संहितेचा गुलाम नसतो, की त्याने फक्त साहित्य कलाकृतीतील कथाशय जसाच्या तसा पडद्यावर दृश्यरूपात मांडावा. दिग्दर्शकही लेखकासारखीच कल्पकता, सर्जनशीलता पणाला लावून आपला चित्रपट तो कलात्मक उंचीवर नेऊ शकतो. त्यासाठी त्याच्याकडील कॅमेरा हा लेखकाच्या पेनसारखेच साधन आहे. असे असले तरीही दिग्दर्शक हा लेखकासारखा एकट्याच्या जोरावर कलाकृती यशस्वी करू शकत नाही. कारण चित्रपट हे लेखन व चित्रकलेसारखे व्यक्तिगत माध्यम नाही तर ते सामुहिक कलामाध्यम आहे. चित्रपट तयार करणे ही एक सांधिक कृती आहे. निर्माते, दिग्दर्शक, छायाचित्रकार, संगीतकार, ध्वनीमुद्रक, तंत्रज्ञ, संकलक, वेशभूषाकार अशा अनेकांच्या एकत्रित योगदानातून चित्रपट तयार होतो. पण या सगळ्या घटकांचा समन्वय दिग्दर्शक करीत असतो. म्हणून चित्रपट विषयक चर्चेच्या केंद्रस्थानी दिग्दर्शक हा महत्त्वाचा घटक आहे. चित्रपटाच्या कलात्मक यशस्वीतेची जबाबदारी बहुतांशी दिग्दर्शकावर टाकली जाते. म्हणून 'चित्रपटविषयक चर्चेत दिग्दर्शका ला केंद्रस्थानी आणून ठेवणाऱ्या या विवेचनाला ऑतेअर सिद्धांत असे म्हटले जाते''. ऑतेअर संकल्पनेने दिग्दर्शकाला कलावंत म्हणून प्रतिष्ठा प्राप्त करून दिली. त्याबरोबरच सिनेमा म्हणजे जनसामान्याच्या मनोरंजनाचे थिल्लर साधन नसून तीही साहित्य कलेसारखीच अभिजात व अभिरूची संपन कला आहे, हे पटवून दिले. त्याबरोबर वाङ्मयप्रेमी, बुद्धिवादी व कलासक्त मध्यमवर्गात चित्रपट या कलेला प्रतिष्ठाही प्राप्त करून देण्याचे काम ऑतेअर संकल्पनेने केले आहे.

चित्रपट माध्यमाचा आजपर्यंतचा इतिहास पाहिला तर चित्रपट माध्यमाला साहित्यानेच वेळोवेळी सर्जनशीलतेचे खाद्य पुरवले आहे. मानवी जीवनाची अनुभूती देणाऱ्या साहित्याला कोणतेही माध्यम धक्का

विद्यावार्ता : Interdisciplinary Multilingual Refereed Journal Impact Factor 7.041(IIJIF)

पोहचवू शकत नाही. उत्तर गाहित्य इतर कलांना आपल्या साधीनं समृजीच्या मार्गावर नेतं मरणूनच सिनेमासारख्या लोकप्रिय माध्यमानही साहित्यिक कलाकृतीचा प्रभाव दिसतो. सातित्य नव कल्पनाविश्व उभं करतं. तर सिनेमा था कल्पनाविश्वाला नवा चेहरा देतो. साहित्य आणि चित्रपटाच्या संकरातून सर्जनशीलतेचा एक दर्जदार आविषकार जन्माला येती याची प्रचिती मराठी साहित्य आणि चित्रपटाच्या आजपर्यंतच्या इतिहासागर नजर टाकरत्री तर सहज येते. अगदी पहिल्या मुकपरापासून ते '७२ मैल' पर्यंतच्या चित्रपटाचा इतिहास भाहित्या तर साहित्याशी असलेले चित्रपटाने नाने गहन त्यतान येते. साहित्य आणि चित्रपट था चन्होंदी कन्यामध्य 'शब्द' अत्यंत महत्त्वाची भूमिका पार पाडतात, परंत अभिव्यक्तीच्या माध्यमातील मुलभून फरक साहित्य आणि चित्रपटातील शब्दांना वेगळे ऋप देतात

भाषेच्या माध्यमान्। अभिव्यक्त झालेली साहित्यकृती चित्रपटान येनाना अंतर्याहा बदलते. याचे महत्त्वाचे कारण चित्रपटाचे माध्यम असते कॅमेरा, त्यामळे लेखकाची कथा चित्रमय पद्धतीने पडद्यावर अवतरते. यामुळेच त्याला चित्रपट असे म्हणतात. ललित साहित्याच्या शब्दातुन अभिनय व्यक्त होतो, तर चित्रपटात तो देहबोलीतून व्यक्त होत असतो. अभिनेत्यांच्या अभिनयातुन तो अभिक जिवंत होतो आणि परिणामकारकपणे प्रेश्वकांपर्यंत पोहचतो. साहित्याचा वाचक आणि चित्रपटांचा प्रेष्टाक यात खप अंतर असते. लेखक शब्दांच्या माध्यमातून घटना-प्रसंग-विषय वाचकांपर्यंत पोहचवतो, त्यान जिवंतपणा व रसरसलेपणाचा अनुभव येईलच असे नाही. याउलट चित्रपटाच्या प्रेशनक्रम जिल्ला दुश्य दियत असल्यामुळे तो त्या चित्रपटाशी लगेन समस्य होतो. कथा-कादंबऱ्यादी साहित्यातील दृश्यांचा आस्वाद वाचक आपल्या सवडीप्रमाणे घेऊ शकतो. वित्रपटाचा प्रेक्षक मात्र चित्रपटाच्या गतीमध्येल ही दृश्ये पाहतो, किंबहुना जगतो. चित्रपट हे गतिमान माध्यम आहे. त्यामुळे प्रेक्षकांच्या मनात कायम उत्कंडा निर्माण होते. कादंबरीचे कथानक त्यामानाने संधगतीने जाते. कादंबरी कधी-कधी ५००-७०० पुष्ठांनीही असु शकते. ती साहित्यकृती

जेव्हा चित्रपटात माध्यमांतरीत होते तेव्हा ती अडीच—तीन तासातच संपवावी लागते. कारण चित्रपटाला कालमयदिचे बंधन आहे. म्हणूनच चित्रपटाचे कथानक गतीमान होते. या परस्परविरोधी भूमिकेमुळे लेखनातील आणि चित्रपटातील द्रश्ये यामध्ये अंतर पडत जाते. त्यामुळे कथा—कादंबरीतील कथानक चित्रपटात जसेच्या तसे घेता येत नाही. चित्रपटाच्या आवश्यकतेनुसार दिग्दर्शक घटना—प्रसंग—पात्र यांची काटछाटही करतो. ही काटछाट करताना दिग्दर्शकाने मूळ साहित्यकृतीच्या आशयाशी प्रामाणिक राहणे माध्यमांतरात अत्यंत गरजेचं असतं; कारण मळ कलाकृतीचा हेतु व उद्देश साध्य झाला नाही तर मुळ कलाकृतीवर अन्याय होतो. म्हणून दिग्दर्शकाने मुळ आशयाशी प्रामाणिक राहणे माध्यमांतरात महत्त्वाचे असते. याविषयी मराठी चित्रपट संश्ष्टीतील प्रयोगशील दिग्दर्शक नागराज मंजुळे म्हणतात, 'चित्रपट हा ओंजळीतून पाणी घेऊन येण्याचा प्रकार असून त्याच्या आशयाची गळती होऊ न देण्याची मोठी जबाबदारी दिग्दर्शकाची असते. कादंबरी, कथा, कवितेतील संदर्भ चित्रपटात उतरविताना खप तयारी करावी लागते. थोडे दुर्लक्ष झाले तरी आशयात मोठा बदल होतो. यामुळे आशयाची गळती न होण्यासाठी योग्य ती काळजी घेतली पाहिजे." हे मंजुळे यांचे मत साहित्यकृतीचे माध्यमांतर करताना विशेष लक्षात घेणे गरजेचे आहे.

साहित्याची निर्मिती करतांना लेखकाचा एक विशिष्ट दृष्टिकोन असतो. त्या हेतूने चित्रपट आकार घेईल असे नाही. कारण साहित्यांच्या निर्मितीमागे १०० टक्के व्यवसायिक हेतू नसतो, पण चित्रपट हा व्यवसायिक हेतूने बनवला जातो. यामुळे दिग्दर्शक माध्यमांतराच्या वेळी काही स्वतंत्र घेत असतो. प्रेक्षकांच्या मनावरील पकड सैल होऊ नये. म्हणून तो काटोकाट पर्यंत करतो. यावेळी त्याला मूळ साहित्यकृतीचा आत्मा आणि चेहरा हरवला जाणार नाही याची काळजी घ्यावी लागते, यासंदर्भात प्रियांका डहाळे यांचे मत महत्त्वाचे आहे.'' कादंबरीचे दृश्य माध्यमात रूपांतर करताना 'न्याय' ही संकल्पना विशेषत्त्वाने विचारत घ्यावी लागते. सातशे ते आठशे पानांच्या कादंबरीचे सिनेमात रूपांतर करणे ही गोष्ट अत्यंत किचकट व

विद्यावार्ता : Interdisciplinary Multilingual Refereed Journal Impact Factor 7.041(॥॥॥)

गुतागुतीची आहे. येथे मूळ कलाकृतीला न्याय देणे ही गोष्ट जर दिग्दर्शकाला पेलता आली नाही, तर कादंबरीवर एक साहित्य म्हणून अन्याय होतो. किंवा त्या कादंबरीचा विपर्यास तरी होतो. व चित्रपटाला एक फसलेली कलाकृती म्हणून गणले जाते.'" मुळात कादंबरीत अनेक दृश्ये ही शब्दबद्ध केलेली असतात. ती वाचकाने आपापल्या परीने आपल्या मनात उभी करायची असतात, त्यातील व्यक्तिरेखांनाही वाचकच वाचताना आकार देत असतो. त्या व्यक्तिरेखांचा वर्णन केलेला रंग, रूप वाचक आपल्या कल्पनाशक्तीनुसार उभा करत असतो. पण त्याचे प्रत्यक्ष रूप हे कादंबरी मध्ये केवळ शब्दरूपात असते. वाचकांच्या मनातील प्रतिमांशी मिळत्या-जळत्या दृश्यांचा पट म्हणून जेव्हा एखादा दिग्दर्शक त्या कादंबरीचे चित्रपटात रूपांतर करतो त्यावेळी त्याला अडीच ते तीन तासांच्या अवधित कादंबरीतील संपूर्ण पट साकारायचा असतो. शिवाय या रूपांतरात त्याला तीन तास पुरेल इतकाच पण कादंबरीच्या हेतूंना धक्का न लावता आशय मांडायचा असतो आणि एक चित्रपट म्हणून कथानकात सातत्यही ठेवायचे असते. कथानकातील सातत्य ठेवण्यासाठी कथानक गतीमान करणे गरजेचे असते. जी गतीमानता कादंबरीत चित्रपटाच्या दृष्टीने बहुतांशी संघ असते. ही गतीमानता साधताना कादंबरीमध्ये मुख्य फोक्स कोणता आहे, त्यातली पटकथा कोणती आहे हे ठरवणे व त्याची योग्य गुंफण करणे हे दिग्दर्शकाला जमवावे लागते. तरच हे माध्यमांतर यशस्वी होऊ शकते. अशी यशस्वी माध्यमांतरे म्हणून आनंद यादव यांच्या 'नटरंग' कादंबरीवरील 'नटरंग' चित्रपट तसेच मिलींद बोकिल यांच्या 'शाळा' या कादंबरीवरील सुजय डहाके यांनी काढलेला 'शाळा' चित्रपट, '७२ मैल एक प्रवास' हा दिवंगत राजीव पाटील यांनी दिग्दर्शित केलेला '७२ मैल' याच कादंबरीवरील चित्रपट यांचा उल्लेख करता येईल.

मराठी चित्रपट निर्मितीमध्येही मराटी साहित्याला अनन्यसाधारण महत्त्व आहे. कारण मराठी साहित्य हा मराठी चित्रपटाचाही मुख्य आधारभूत घटक आहे. मराठी चित्रपटांना साहित्याने सुरूवातीपासूनच समृद्ध केले आहे. अनेक महत्त्वाच्या कथा, कादंबऱ्या आणि कवितांवर

चित्रपट निर्मिती झाली आहे. तेव्हा मराठी साहित्य ते मगुठी चित्रपट हे माध्यमांतर तपासताना काही महत्त्वाच्या माध्यमांतराचा येथे उल्लेख करणे गरजेचे आहे. ह. ना. आपटे यांच्या 'न पटणारी गोप्ट' या कथेवरून प्रभात कंपनीने 'कुंक्' हा अजरामर सामाजिक चित्रपट बनवला. सुवर्ण कमळ मिळविणारा 'श्यामची आई' चित्रपट साने गुरूजींच्या कादंबरीवर आधारित होता. याच चित्रपटात कवी यशवंतांची गाजलेली कविता 'आई म्हणोनी कोणी' ही अत्यंत कशलतेने वापरण्यात आली. वि. वि. बोकिलांच्या 'मंगळागौरीच्या रात्री' या कादंबरीवरून 'पहिली मंगळागौर', तर नाथमाधवांच्या 'डॉक्टर' कादंबरीवरून 'शिकलेली बायको' असे चित्रपट निर्माण झाले आहेत. गो. नी. दांडेकरांच्या 'पवनाकाठचा धोंडी' आणि 'जैत रे जैत' या काटंबऱ्यांनीही मराठी चित्रपटाला वेभव प्राप्त करून दिले आहे. आण्णा भाऊ साठेंच्या गाजलेल्या कादंबऱ्यांवर एकूण सात चित्रपट निर्माण झाले. मराठी चित्रपटसुष्टीत निर्माण झालेल्या व्यक्तिचित्रणात्मक चित्रपटांचा मुख्य आधार त्या व्यक्तीचे आत्मचरित्र, चरित्र हे साहित्यच आहे. यामध्ये पौराणिक, ऐतिहासिक व्यक्तीपासून ते अगदी अलिकडील डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर, डॉ. प्रकाश आमटे, लोकमान्य टिळक, महात्मा फुले, बालगंधर्व, दादासाहेब फाळके, सिंधुताई सपकाळ, इ.चित्रपटांचा उल्लेख करता येईल. छ. शिवाजी महाराजांच्या चरित्राने तर मराठी चित्रपटसृष्टीतील अनेक ऐतिहासिक चित्रपटांना कथाबीज पुरविले आहे. उदा. भालजी पेंढारकरांचे नेताजी पालकर, जय भवानी, छत्रपती शिवाजी, बहिर्जी नाईक, महाराणी येसुबाई, पावनखिंड, धोरातांची कमळा, मराठा तितुका मेळवावा, गनिमीकावा, इ. ऐतिहासिक चित्रपट.

पुण्यात गाजलेल्या अभ्यंकर खून खटल्यातील प्रमुख आरोपी आणि माफीचा साक्षीदार असलेल्या मुनावर शहाने लिहिलेल्या 'येस! आय ॲम गिल्टी' या पुस्तकावर 'माफीचा साक्षीदार' हा चित्रपट तयार झाला. मराठीतील केवळ कथा—कादंबरीवरच चित्रपट निर्मिती झाली असे नाही. तर गाजलेल्या कविताही चित्रपटाच्या पटकथेतून पडद्यावर आल्या आहेत. उदा. कवी बी यांच्या 'कमळा' या टीर्घकाळ्यावरील 'थोरातांची कमळा' हा चित्रपट तसेच ना.धो. महानोरांच्या 'अजिंठा'

विद्यावार्ता : Interdisciplinary Multilingual Refereed Journal Impact Factor 7.041(IIJIF)

ा दीर्घकवितेवरील 'अजिठा' हा चित्रपट अशा पद्धतीने गगठी साहित्य हे मूलाधार असणाऱ्या चित्रपटांची यादी गगदी 'जोगवा', 'नटरंग', 'दुनियादारी' पर्यंत येऊन गाने. अशा पद्धतीने साहित्य आणि चित्रपट यांचा गारसंबंध अगदी घट्ट स्वरूपाचा असल्याचे स्पष्ट होते. गा पाश्वभूमीवर साहित्याचे माध्यमांतर ही संकल्पना गारन्वाची ठरते.

एक्ण माध्यमांतराचा विचार करत असताना गातित्य आणि चित्रपट या दोन्ही माध्यमांच्या सामर्थ्य वाणि मर्यादांचा विचार महत्त्वाचा ठरतो. हेच येथे गगांगिखत होते. विशेषत्वाने कादंबरीचे माध्यमांतर ामाना चित्रपटाची वेळेची मर्यादा आणि काटंबरीचा गनकाश यांचा मेळ साधण्याचे एक मोठे आव्हान िरदर्शकासमीर असते. त्याचबरोबर साहित्य ान्यकृतीचा हेतू व उद्देश चित्रपट पटकथेतून साध्य ाण अत्यंत महत्त्वाचे असते, साहित्य ही वैयक्तिक ग्राभिव्यक्ती असते. चित्रपट मात्र सामृहिक निर्मिती मारं. साहित्यनिर्मिती खर्चिक नाही, चित्रपट निर्मिती गा। खर्चिक गोष्ट आहे. त्यामुळेच ती भांडवलाधिष्टित गारे. भांडवल परताव्याचे दडपणही चित्रपट निर्मात्यावर । दिग्दर्शकावर असते. म्हणजेच माध्यमांतरातील ्यावसायिक द्रष्टिकोनहीं महत्त्वाचा भाग आहे. या सर्व वार्वीचा विचार साहित्याचे माध्यमांतर करताना होत गगतो. किंवा होणे गरजेचे आहे.

गदर्भ टीप:

- प्रा. अभिजीत देशपांडे, 'सिनेमातील 'गातेअर' संकल्पना', अक्षरवाङ्मय नियतकालिक. गोनारी ते सप्टेंबर २०१६. प्रा.सितश बहादूर विशेषांक. गोनापटभाषा अंक), संपां. डॉ. नानासाहेब सूर्यवंशी, पृ. १९५.
- २. नागराज मंजुळे, उद्घाटक 'साहित्यकृतीचे गाग्यमांतर' चर्चासत्र, (संस्कारमंदिर महाविद्यालय, वारजे, गणे) ५ डिसेंबर २०१४.
- प्रियंका डहाळे,कादंबरीचे दृश्य माध्यमांत
 म्यांतर होताना..., दैनिक दिव्य मराठी, २० नोव्हेंबर
 २०१३

नाटकाचे चित्रपट माध्यमांतर

डॉ. जाधव सुवर्णा राजेश मराठी विभाग प्रमुख, कला, वाणिज्य, विज्ञान व संगणकशास्त्र महाविद्यालय आश्वी खु

atololololololololok

प्रस्तावना:-

साहित्य, नाटक, चित्रपट... कुठलाही संवाद माध्यम... अगदी दककलापासुन तो मूर्त अमूर्त संगीताकसारख्या क्षेत्रात कलावंत हा आपल्या प्रेक्षकांशी, दर्शकांशी, रसिकांशी संवाद साधण्याचा प्रयत्न करत असतो. ही संवाद साधण्याची, व्यक्त होण्याची आणि दसऱ्या बाजून जिज्ञासेने ते समजून घेण्याची वृत्तीच माणसाला इतरांपासन् वेगळं करते. एक स्वतंत्र व्यक्तिमत्व बहाल करते. संवादाची क्षमता ही प्रत्येकाच्या क्वतीनुसार, पर्यावरणानुसार, तसेच संवेदना, अनुभूती सांस्कृतिक संचित जीवनविषयक जाण आणि प्रगल्भता यावर अवलंबन असते. सर्वसामान्यांच्या जाणीवा--नेणीवा समृद्ध करता करता त्या त्या क्षेत्रातल्या जाणकारांना विचार करायला प्रवृत्त करणारा सर्जक कलावंत विरळाच असतो. प्रस्थापित चौकटींना छेद देत नवनव्या संकल्पनांना वस्तनिष्ठपणे साकारत नव्या वाटा शोधणारे मोजके कलावंतच पथदर्शक ठरत असतात.

नाटकाचे चित्रपटात माध्यमांतर :

आदिम काळापासूनच्या अभिव्यक्तीचा वेध घेतला तर भाषेच्या जन्मापासुन ते मौखिक अनुभवकथन हे आद्य साहित्य ठरावं. प्रत्येक गोप्ट ऐकणान्याच्या मनावर प्रतिमाचित्र, अनभवचित्र निर्माण करुन त्याच्या अनुभव विश्वाला समृद्ध करुन आश्वस्त करणाऱ्या उन्नयन करणाऱ्या लोककथा, कहाण्या, गेयरचना, म्हणी वाक्प्रचार यांनी सभोवतालच्या समाजाच प्रबोधन केल आणि दुसऱ्या बाजुला समाधानी आणि आश्वस्त केलं.

विद्यादातां : Interdisciplinary Multilingual Refereed Journal Impact Factor 7.041(IIJIF)

Co-ordinator

Someshwarnag

MUGUTRAO SAHEBRAO KAKADE COLLEGE, SOMESHWARNAGAR, TAL-BARAMATI, DIST. PUNE 412306

Mukishalad

UGEGAREJOURNAL

1391110 62×17=150

धान-विज्ञान विमुद्धारं

UGC

University Grants Commission
Approved Journal List

Impact Factor: 4.6

A Peer Reviewed/Referred Journal

Edited By MSJ: Mukt Shabd Journa http://shabdbooks.com

Copyrights @ 2020 MSJ: All Rights reseved.

Co-ordinator
Internal Quality Assurance Cell (IQAC)
M. S. Kakede College, Someshwarnagar

MUGUTRAO SAHEBRAO KAKADE COLLEGE SOMESHWARNAGAR, TAL-BARAMATI, DIST. PUNE 412306

MSJ Mukt Shabd Journal

Volume IX, Issue III, MARCH 2020

Edited By

MSJ- Mukt Shabd Journal

http://shabdbooks.com/

Editorial Preface

The Journal is published monthly, with papers being peer reviewed to high international standards. The Mukt Shabd Journal is not limited to a specific aspect of engineering but it is devoted to the publication of high quality papers on all division of engineering and science in general. MSJ intends to disseminate knowledge in the various disciplines of the engineering field from theoretical, practical and analytical research to physical implications and theoretical or quantitative discussion intended for academic and industrial progress. In order to position MSJ as one of the good journal on engineering sciences, a group of highly valuable scholars are serving on the editorial board. The International Editorial Board ensures that significant developments in engineering from around the world are reflected in the Journal. Some important topics covers by journal are nuclear engineering, mechanical engineering, computer engineering, electrical engineering, civil & structural engineering etc.

The coverage of the journal includes all new theoretical and experimental findings in the fields of engineering which enhance the knowledge of scientist, industrials, researchers and all those persons who are coupled with engineering field. MSJ objective is to publish articles that are not only technically proficient but also contains information and ideas of fresh interest for International readership. MSJ aims to handle submissions courteously and promptly. MSJ objectives are to promote and extend the use of all methods in the principal disciplines of Engineering.

MSJ editors understand that how much it is important for authors and researchers to have their work published with a minimum delay after submission of their papers. They also strongly believe that the direct communication between the editors and authors are important for the welfare, quality and wellbeing of the Journal and its readers. Therefore, all activities from paper submission to paper publication are controlled through electronic systems that include electronic submission, editorial panel and review system that ensures rapid decision with least delays in the publication processes.

To build its international reputation, we are disseminating the publication information through Google Books, Google Scholar, Directory of Open Access Journals (DOAJ), Open J Gate, Scientific Commons, Docstoc and many more. Our International Editors are working on establishing ISI listing and a good impact factor for MSJ. We would like to remind you that the success of our journal depends directly on the number of quality articles submitted for journal depends directly on the number of quality articles submitted for submitting quality manuscripts for review and encouraging your colleagues to submit quality manuscripts for review. One of the great benefits we can provide to our prospective authors is the mentoring nature of our review process. MSJ provides authors with high quality, helpful reviews that are shaped to assist authors in improving their manuscripts.

Editorial Board Members MSJ - Mukt Shabd Journal

Conference Editorial Board Members

Chief Editor Dr. Panjab chavan (Principal)

Editor

1.Mr.M.B.Yegaonkar(Director Gandhian study centre)

2.Dr. Vijay Hattekar(H.O.D. Dept.of political science

3.Dr.S.B.Chavhan(UGC, Coordinator)

Editorial Board

EDITORIAL BOARD

Editor-in-Chief: Sumit Ganguly

Editorial Board:

Scott Barrett (Columbia University, USA) Carlo Carraro (Università Ca' Foscari Venezia) Larry Goulder (Stanford University, USA) Rashid Hassan (University of Pretoria, South Africa) Charles Kolstad (Stanford University, USA) William Nordhaus (Yale University, Daigee Shaw (Institute of Economics, Academia Sinica, Taiwan) Robert Stavins (Harvard University, USA) Richard Tol (University of Sussex)

ISSN NO: 2347-3150

GANDHISM: WITH SPECIAL REFERENCE TO AUTOBIOGRAPHICAL, POLITICAL, SOCIAL, AND NATIONALISTIC POINT OF VIEW

Dr.Jadhav Sanju Pandurang
Head, Departmentof English
M. S. Kakade College, Someshwarnagar Tal. Baramati, Dist. Pune

ABSTRACT

This research paper highlights Philosophy of Gandhism with special reference to autobiographical, political, social, and nationalistic point of view. M.K Ghandhi, popularly known as Mahatma Gandhiji who was a Great politician, an organizer, a leader of men, as a moral reformer, and greater then all these as a man known to the world. He was born at Porbhander in Kathiawar in a Vaish family in 1869. But, this did not block his career and at the age of 19, despite the opposition of his traditional kinsmen who considered going overseas a sin for a Hindu, he managed to leave for England to qualify as a Barrister. He returned to India in 1983 and started his practice at Rajkot, later shifting over to Bombay.

Shortly after, he left for South Africa to conduct a case in which an Indian firm was in evolved. Here, within a short time, he established his reputation as a leading Barrister, something which he had not been able to do in India. Gandhiji called upon the Indians in South Africa to refuse to do as required by the humiliating Act, he led a deputation to England to appeal to the better sense of the British authorities there.

But, he failed in his mission and returning to South Africa started the Civil Disobedience Movement. Gandhiji came back to India in 1914. Because he wanted to acquaint India with the method he has tried in South Africa. In 1995, he got his first opportunity in this regard, when the people of Virgam threatened under his leadership if the customs cordon newly imposed there was not abolished. The threat paid off and the authorities took the required step.

He made second trail of this weapon in 1917 to stop the emigration of indentured labourers from this country. The third trail to secure his right to make enquiries into the agrarian grievances of the Champaran people. His work was continuous in the form of the fourth trial at Ahmedabad where the mill-owners had to grant the legitimate rights of their workers. He also worked to secure remission of rent from the Kheda peasants in Gujarat where crops had failed.

Thus, during the five years of short span from 1915 to 1920, he had tried this weapon on five different occasions and in all these he secured a success. Later on due to some incidents like the Rowlatt Act agitation, the Jallianwala episode and the Khilafat Movement exploded his faith in the British. Gandhiji believed that if India was to attain her independence which was a noble end, she must also use only noble means to attain that end. The means that Mr. Gandhiji adopted to attain that end were satyagraha, civil disobedience and non-cooperation. Also, non-violence, self-sacrifice and truth were the key-notes of his programme.

Nationalism in the Gandhiji era differed from the earlier schools in one respect. The nationalism of Mahatma Gandhiji was not merely a doctrine of national liberation in the narrow sense but it was a way of life which he considered it treat of this ancient land to show to the world, full of the harsh and grating strife of tyrants and enemies. In the social sphere, Gandhiji condemned the existing caste system, early-marriages and depressing condition of the women.

Gandhiji intended at Hindu-Muslim unity and that was good. It is important to understand that the elimination of untouchability, the development of village Panchayats etc. which were dear to Mr. Gandhiji, are still carried into practice in twenty first century in digital era in our country.

Today, everyone feel that the philosophy of Gandhiji is universal and again we have to revive it for the welfare of world, for security, peace and ultimately progress of human being. We cannot forget his contribution and his sacrifice for independent country. But, unfortunately, some modern Gandhijis' have been trying to change the

universal history of country due to centralized power in their hands. But, I am sure that Gandhiji is Gandhiji and nobody can become goals Country to the contralized power in their hands. nobody can become again Gandhiji in the world. Because, one hundred and thirty five crores Indians are witness to the bloodshed that took when the second and the second s the bloodshed that took place during the Indian Freedom Struggle in our country.

Keywords:-Gandhism, Humiliating Act, Civil Disobedience Movement, The Rowlatt Act Agitation, JallianwalaEpisode, Khilafat Movement, Satyagraha, Civil Disobedience and Non-Cooperation, Nationalism, Indian Freedom Struggle etc.

Gandhism: With Special Reference to Autobiographical, Political, Social, and Nationalistic Point of

We all know that M.K Ghandhi, popularly known as Mahatma Gandhiji was a Great political, an organizer, a leader of men, as a moral reformer, and greater then all these as a man known to the world. He was born at Porbhander in Kathiawar in a Vaish family in 1869. But, this did not block his career and at the age of 19, despite the opposition of his traditional kinsmen who considered going overseas a sin for a Hindu, he managed to leave for England to qualify as a Barrister. He returned to India in 1983 and started his practice at Rajkot, later shifting over to Bombay. Shortly after, he left for South Africa to conduct a case in which an Indian firm was in evolved. Here, within a short time, he established his reputation as a leading Barrister, something which he had not been able to do in India. He was literally amassing wealthy when certain events took place which converted him into a non-violent agitator and a fighter for the cause of the oppressed.

This happened in 1906 when Asiatio Registration Act was passed, which made it compulsory for all Asiatics settled in South Africa to register their names and give their thumb impressions even if they could give their signatures. Gandhiji called upon the Indians in South Africa to refuse to do as required by the humiliating Act, he led a deputation to England to appeal to the better sense of the British authorities there. But, hefailed in his mission and returning to South Africa started the Civil Disobedience Movement. It was a novel movement under which the Indians were to disobey the Act and rather court arrests. Soon, jails began to be filled up with these Indians in which Mr. Gandhiji himself was sentenced to two months imprisonment, But, the Government could not carry on their oppressive policy for long and had soon to seek a compromise with Gandhiji. Gandhiji carried similar Movements against some otherracial enactments of the South African Government as well, and won a good measure of success in his endeavors.

Thus, having evolved the novel weapon of disobedience and non-cooperation against a Government persisting in evil practices, Gandhiji came back to India in 1914. Because he wanted to acquaint India with the method he has tried in South Africa and he desired to test in India the extent to which its application might be possible. In 1995, he got his first opportunity in this regard, when the people of Virgamthreatened under his leadership if the customs cordon newly imposed there was not abolished. The threat paid off and the authorities took the required step. He made second trail of this weapon in 1917 to stop the emigration of indentured labourers from this country. The third trail to secure his right to make enquiries into the agrarian grievances of the Champaran people. His work was continuous in the form of the fourth trial at Ahmedabad where the mill-owners had to grant the legitimate rights of their workers. He also worked to secure remission of rent from the Kheda peasants in Gujarat where crops had failed.

Thus, during the five years of short span from 1915 to 1920, he had tried this weapon on five different occasions and in all these he secured a success. Then encouraged, he suddenly brought his weapon for resting political freedom form the Government. It is of India after 1920 became the history of the failure or success of the non-violence philosophy of Gandhiji as we have already known. Unfortunately, in 1948 Gandhiji died a martyr falling from the pistol of a fanatical Hindu assassin, NathuramGodse.Since, for 28 long years, 1920 to 1948, Gandhiji was the virtual dictator of the political movement in this country because of his philosophy which is also known as Gandhism.

Politically, in the early years of Mr. Gandhiji's public career, he believed in the good sense of the British.He discovered that the British Empire had certain ideals with he has fallen in love and one of those ideals is that every subject of the British Empire has the freest scope for his energies and honour and whatever he thinks is due to his conscience. And Gandhijifound that it is possible for him to be governed least under the British Empire. But, later on due to some incidents like the Rowlatt Act agitation, the Jallianwala episode and the Khilafat Movement exploded his faith in the British. He was convinced that the British could be dishonest, immoral and unjust and then he wrote a letter to the Viceroy in which he declared that he can retain neither respect nor affection for such a government.

Mukt Shabd Journal ISSN NO: 2347-3150

But, this does not mean that he developed any hatred towards the British. He declared that if British committed certain wrongs in India, they could be converted only through love and through the force of truth. Gandhiji believed that if India was to attain her independence which was a noble end, she must also use only noble means to attain that end. The means that Mr. Gandhiji adopted to attain that end were satyagraha, civil disobedience and non-cooperation. Also, non-violence, self-sacrifice and truth were the key-notes of his programme and if in any agitation these two notes were absent, he would call off the agitation than carry it on. The word 'satya' means truth, and 'agraha' means an intimate grasp of it. All the agitation carried on thought self-suffering, fasts etc. is satyagraha, or an action which is based on truth and aims at reconciling the enemy to truth.

Disobedience also involves a cooperation is that the victim of injustice and tyranny should withdraw his cooperation from the tyrant and therefore from tyranny. If he tolerates wrong and does not non-cooperation with it he is an accessory to wrong." Obviously, the method he advocated were not the method of the weak or of the cowards. They involved rather the greatest of courage and deliberate self-sacrifice. The people were to offersatyagraha knowing full well that the satyagrahis preceding them were being subjected to the most inhuman and cruelatrocotoes.

Mr. Gandhiji believed, by disobeying the laws made by the British, and by non-cooperation with the Government which involved the boycott of the English goods, of the educational institutions established by them and of, in fact, every amenity they provided, the whole governmental machinery could be brought to a standstill in one day and the British could immediately be forced to leave this country. From this belief of Mr. Gandhiji evolved the Swadeshi Movement, or the movement, for using everything Indian. Wearing of khadi was made compulsory for his followers, the khadi cap which became famous as Gandhiji cap, donned their heads and since this khadi was to be manufactured in the cottages, the Charkha or the spinning wheel became a symbol of the whole movement.

Nationalism in the Gandhiji era differed from the earlier schools in one respect. The nationalism of Mahatma Gandhiji was not merely a doctrine of national liberation in the narrow sense but it was a way of life which he considered it treat of this ancient land to show to the world, full of the harsh and grating strife of tyrants and enemies.

Mahatma Gandhiji had profound faith in the essential goodness of human nature. According to Gandhiji, the men differed from one another with respect to their natural aptitudes, feelings and limitations. Therefore, in force India, he would give maximum liberty to the individual and no centralization of authority. According to him, that government is the best which rules the least. The modern state, he condemned as a violence in concentrated and organized form. According to him, a soul-less machine which can never be discouraged from violence to which it owes its very existence. Gandhiji condemned the growing craze for machinery which degraded personality. According to him, although machinery had come to stay. The cottage industry should not be entirely destroyed. The salvation of India particularly lay in her cottage and land.

According to GandhijiMan being the supreme consideration, he was never impressed with the marvelous progress in science. He would like to use things natural as far as possible and would avoid all sorts of aids and luxuries provided by science. According to him India's improvement consists in unlearning what she has learnt during the past fifty years. The railways, telegraphs ,hospitals, lawyers, doctors and such like have all to go, and so-called upper classes have to learn to live consciously, religiously and deliberately the simple peasant life knowing it to be a life giving true happiness. Gandhiji not only believed in the merits of the Hindu-Muslim unity, but also was sure that it could be established.

In the social sphere, Gandhiji condemned the existing caste system, early-marriages and depressing condition of the women. But, it would be wrong to say that he desired to introduce revolutionary changes in the Hindu social structure. He believed in the basic value of some of social practices of the Hindus which had become evil due to outgrowths. Regarding caste he said that it is not caste that has made us what we are, it was our greed and disregard of essential virtues which enslaved us. He believes that caste has saved Hinduism from disintegration, but he likes other institutions, it has suffered from excrescences. He considers the four divisions alone to be fundamental, natural and essential. The innumerable sub-castes are sometimes a convenience but often a burden and the sooner there is fusion the better. Gandhiji wanted to uplift the depressed classes which he called rather Harijans or God's people. He would like to make the Education system more utilitarian, as revealed in his Wardha scheme which required the pupils to learn through their local crafts right from the beginning. And Gandhijifavoredban even at the cost of a heavy sacrifice of revenues. There was a time when the philosophy of Gandhiji caught the imagination of the people.

His philosophy of non -violent, satyagraha could be successful only if those who exercised this weapon were perfect to human beings. But, since this was not so, twice he used this weapon on a mass-scale in the twenties and in the thirties and twice he bitterly failed. The people could not carry on a non-violence struggle with violence in their hearts. The irresponsible mob-behavior in Amritsar, which brought about the alien revenge of Jallianwala is only one instance of it. Gandhiji's philosophy of breaking the law and bringing about lawlessness in the country was bound only to encourage the spirit of irresponsibility and lawlessness among the ignorant and the criminal classes. Mrs Annie Besant called him a

Mukt Shabd Journal ISSN NO: 2347-3150

vague, dreamy mystic, out of touch with ordinary human nature. According to Mrs Besant, the best way to the political independence of India was a swift reform instead of turning into the supposed non-violence inaction which would inevitably break into violence. Sir C.Y. Chintamani said that if Mahatma Gandhiji had not come forward with his remedy of non-cooperation just on the introduction of the present reform, the whole politics during the last fifteen years would very likely have been different. Indian nationalist would have remained a united body of men, and would have in offices, in legislatures and in outside public life brought to bear upon the British Government a pressure. His no-violence, non-cooperation is just one of those double negatives, if there be any which do not make an affirmative.

Gandhijiintended at Hindu-Muslim unity and that was goodbut one really wonders how a brain supposed to be so great

could commit the blunder of supporting communalism in the name of unity.

For everybody knew that the Khilafat Movement was a purely communal movement based on the principles not of Indian nationalism, but on those of pan-Islamism over above it.Mr. K.M. Pannikar writes that Gandhiji enjoyed a great influence during his lifetime but the questionis not the influence that Gandhijiji exercised in his lifetime, but how far it is a continuing process in Independent India. And, if we consider the question from this view point, Gandhiji does not seem to have been much success. Khadi, which according toGandhiji represented an ideal of civilizationis nowhere used widely in this country. Unfortunately, Mahatma Gandhiji's policy of non-violence has been replaced by India's efforts to arm herself to the teeth. Satyagraha as a weapon to realize political ideals received a death below after Master Tara Singh's failure of political fasting. Nowhere in India can one see his ideas of utilitarian education making any progress.

One more thing we have to take seriously that even during the very lifetime of the Mahatma, his philosophy failed in most of its aspects. Everywhere, a non-violent movement resulted into the most inhuman violence. And, his efforts for a Hindu-Muslim unity shattered into ultimate bifurcation of this country into two parts. Maulana Azad believed thatGandhiji's ways rather encouraged the Muslim communalism than discouraging. When all this is said, we fail to understand the violent remarks of Dr. Raghuvanshi that not the whole of his philosophy has been rejected by free India. It is important to understand that the elimination of untouchability, the development of village Panchayats etc. which were dear to Mr. Gandhiji, are still carried into practice in twenty first century in digital era in our country.

During his lifetime too, it was onlyGandhiji who was able to change the Independence Movement of this country from a middle-class movement into a mass movement. The general awakening he brought about in India was tremendous and praiseworthy. Nor was anything wrong with his principle of simplicity which is so essential in the modern world toenjoy peace. We cannot condemn his non-violence policy, if this policy failed, it was not due to its worthlessness, but due to the immaturity of the masses who could not understand it in essence. Our criticism of Mr. Gandhiji would be that he recommended a cure for the disease, which though correct was too difficult to adopt in the circumstances.

Mr. Nehru commented that Gandhiji made this country during his era attain to heights of sacrifice which in that particular domain have never been equaled elsewhere. He succeeded in it but ultimately things happened which no doubt he suffered tremendously, though his tender face never lost its smile. He never spoken a harsh word to anyone, yet, he must have suffered because we went away from the path that he had shown us. Today, everyone feel that the philosophy of Gandhiji is universal and again we have to revive it for the welfare of world, for security, peace and ultimately progress of human being. We cannot forget his contribution and his sacrifice for independent country. But, unfortunately, some modern Gandhijis'have been trying to change the universal history of country due to centralized power in their hands. But, I am sure that Gandhiji is Gandhiji and nobody can become again Gandhiji in the world. Because, one hundred and thirty five crores Indians are witness to the bloodshed that took place during the Indian Freedom Struggle in our country.

References:

- 1. Gandhiji, M.K., My Experiment with Truth
- 2. Raghuvanshi, V.P.S., Indian Nationalist Movement and Thought, pp. 309-310
- 3. Karunakaran, K.P., Modern Indian Tradition, p.26.
- 4. ibid, pp. 315-316
- 5. Besant Annie, The India That Shall Be,p.194
- 6. ibid , p.221
- 7. Chintamani, Sir, C.Y., Indian Politics Since Mutiny, p. 187.
- 8. Pannikar, K.M., A Survey of Indian History.

Internal Quality Assurance Cell (IQAC)

M. S. Kakede College, Someshwarnagar

VOLUME - IX, ISSUE - III, MARCH 2020

PRINCIPAL
MUGUTRAO SAHEBRAO KAKADE COLLEGE,
SOMESHWARNAGAR, TAL-BARAMATI,
DIST. PUNE 412306
Page No: 58

2/18 Dr. S. P. T. UGC Care -19-28 bout the Journal | Our Heritage Our Heritage - UGC Care Listed, Multidisciplinary Journal for Research Publication

Our Heritage

Search

Home / shout the Journal

About the Journal

Our Heritage Journal with ISSN 0474-9030 is a multidisciplinary UGC Care listed journal for research Publication.

Our Heritage Journal is indexed, refereed and peer reviewed journal, which is designed to publish research articles in Engineering & Technology, Management, Medical Sciences, Social Science, Education, Agriculture, Geography, Advertising, Accounting & Finance, Botany, Business Research, Commerce, Computer Application, Consumer Behaviour & Relationship Management, Corporate Governance, Earth Sciences, Economics, E-commerce, Bioscience, Entrepreneurship, Fisheries, History, Human Resources Management, Information Technology, Library Science, International Business, Law / Criminology, Life Sciences, Logistics and Supply Chain Management, Performing Arts, Physics, Psychology, Health Care, Fine Art, Industrial Relations, Architecture, Marketing communication, Marketing Management and others.

Send papers for publication to editor@ourheritagejournal.com

Information

For Readers

For Authors

For Librarians

Our Heritage with ISSN 0474-9030 is a UGC CARE Journal and peer-reviewed open access journal published monthly in English-language only. OUR HERITAGE is a multidisciplinary journal dedicated to the research publication in the fields of architecture, business, commerce, development studies, economics, finance, government policies, history, international relation wiledgebase, learning, management studies, novel and book reviews, PRINCIPA jurisprudences whedgebase, learning, management studies, resource management GUTRAD SANTES; AO KAKADE COLLE orga Co-portina torcies, poetry, quasi-judicial studies, resource management someshwarnagar, tal- BARAMATI,

DIST. PUNE 412306

httchtereal Quality Assurance Cell Macconploh/about M. S. Kalende College, Someshwarnagar

The Need of Women Empowerment for their Entrepreneurship

Dr.Jadhav SanjuPandurang.

Head, Department of English,

M. S. Kakade College, Someshwarnagar,
Tal. Baramati, Dist. Pune-412306

Email Id:-sanjupjadhav@gmail.com

Abstract:-

In the twenty first century, the Entrepreneurship constitutes the driving force of country's economy and it plays important role in the development of the society. Today along with men, women have also involved in this process and they are shaping the business environment, creating a world of vitality with their amazing vigor in themselves. Due to this the whole world is undergoing an entrepreneurial renaissance. We know that women entrepreneur can alter the different of national economies, industrial and market in our country. Women have capacities of operating a business, investing in new venture, making innovative decision.

In the recent years, women have entered into all the different fields of the life competing successfully with men despite many social and economic obstacles. Therefore, the business talent of women, their potentials need the global attention and cannot be brushed aside. Today, the emergence of women on the economic scene as entrepreneurs is a significant development in the emancipation of women and securing them place in the society. Recent times, women are increasingly becoming conscious of their existence, their rights and work situations. They are particularly women belong to middle class strata have been running their enterprises with own confidence and faith to do something faithful. There was more industrial occupation for women generally on the basis of their cast, like spinning. weaving, fish cutting, basket making mid wifely etc. could be disabled as self-employment and one of the traditional source and income for women was retail trade, selling family products, in the daily or weekly market. Due to this global market world, they leave with micro and narrow margin of profit. There are other problems to women entrepreneurs as they have lack of capital to production and marketing network to circulate their productions. To overcome these problems, women have started to enter into different field like engineering, electronics, readymade garments, fabrics, eatables, handicrafts, doll making, fertile and such other enterprises in our country.

Our Heritage

ISSN 0474-9030 Vol-68-Issue-35-February-2020

Today, we have declared that women and men as equal members of society then they have the right to the equality of opportunities and treatment. They have need of wonk and their permanent earning for self-independence and self-employability to their own survival and their families. Thus, the women entrepreneurship is really need of hour. They must be supported by the family members as well as our State and Central Government. It is fact that the development of women entrepreneurship is totally depending on the Government policies, and facilities to them. It is significant future for economic growth of the state and country in the global world.

Kywords:- Entrepreneurship, entrepreneurial renaissance, self-employment, global market, Government policies, capital.

Detail Paper:-

In the twenty first century, the Entrepreneurship constitutes the driving force of country's economy and it plays important role in the development of the society. Today along with men, women have also involved in this process and they are shaping the business environment, creating a world of vitality with their amazing vigor in themselves. Due to this the whole world is undergoing an entrepreneurial renaissance. We know that women entrepreneur can alter the different of national economies, industrial and market in our country. Women have capacities of operating a business, investing in new venture, making innovative decision.

In the recent years, women have entered into all the different fields of the life competing successfully with men despite many social and economic obstacles. Women have been educated and they are contributing to the shift from welfare approach to empowerment. Empowerment of women has created conditions for enabling the women to start enterprises efficiently and providing the access to resources, markets and active control. Therefore, the business talent of women, their potentials need the global attention and cannot be brushed aside. Today, women entrepreneurs represent a group of women who have dared to break off from their century's old social and family sackles and set down to explore new avenues of economics activities and achievements. They have their own keen desire to establish themselves as successful entrepreneurs and they have the qualities like perseverance, tenacity

Our Heritage

ISSN: 0474-9030 Vol-68-1ssue-35-February-2020

of purpose in male-dominated society. For budding women, an entrepreneur is not easy work, but, they face various kinds of problems and hardship in our country.

Today, women are picking up the challenges posed by business forces despite the initial barriers and subsequent obstacles coming in their path. It is highly vital for making of a brighter and prosperous future for mankind of tomorrow. So, society or the Government cannot ignore their contribution. In this regard, Nancy Reagan, wife of former U.S. president has rightly remarked, "A women is like a teabag you cannot tell how strong she is until you put her in hot water." Our first Indian Prime Minister, Pandit Nehru has been underlined the importance of economic independence of women saying that freedom depends on economic condition even more than political. According to him, if women are not economically free and self earning, she will have to depend on her husband or someone else, and dependents are never free. She was treated as a slave before the slavery systems existed in the world from the ancient. She has beenconsidered as an object of lust, slavery and exchange. This discrimination and prejudice is visible in the regions of the world too. Almost all the religious preach that a woman is greatest sinner who has caused the down fall of man.

But, today the emergence of women on the economic scene as entrepreneurs is a significant development in the emancipation of women and securing them place in the society. Recent times, women are increasingly becoming conscious of their existence, their rights and work situations. They are particularly women belong to middle class strata have been running their enterprises with own confidence and faith to do something faithful. They are constantly looking out for new and innovative ways which lead to strong economic participation. In traditional families, their freedom is restricted to child bearer, mother & home maker restricting her to cooking only. But, such women have also come forward to establish their own enterprises. Women education, technical progress, urbanization and globalization have changed socio-cultural values and forced them to earn their own bread at their own. Thus, women-owned business or entrepreneurship has because important in the economics of almost all the countries in general and India in particular.

There was more industrial occupation for women generally on the basis of their cast, like spinning, weaving, fish cutting, basket making mid wifely etc. could be disabled as self-employment and one of the traditional source and income for women was retail trade, selling family products, in the daily or weekly market. Thus, trend continues now also in our country like women selling vegetables, fish, gram, spice etc. is a common occupation in India. But

Our Heritage

ISSN: 0474-9030 Vol-68-Issue-35-February-2020

women have become self-employed in productions and food production like pickles and papada and this is the real beginning of their entrepreneurship in our country. These days, industrialization and commercialization has eliminated the women from their traditional occupations as they as unable to complete with the modern large scale industries. Due to this global market world, they leave with micro and narrow margin of profit. There are other problems to women entrepreneurs as they have lack of capital to production and marketing network to circulate their productions. To overcome these problems, women have started to enter into different field like engineering, electronics, readymade garments, fabrics, eatables, handicrafts, doll making, fertile and such other enterprises in our country. There is need of support to them from their family members and also Government to lead them in their businesses. These are also need of local initiatives to stimulate the women entrepreneurship. Our society also needs to bring the attitudinal change to the role of women as an entrepreneur to lead the development of an appropriate environment in which women will come forth and give vent to their entrepreneurial talent.

Today, we have declared that women and men as equal members of society then they have the right to the equality of opportunities and treatment. They have need of wonk and their permanent earning for self-independence and self-employability to their own survival and their families. There are needs of the support of the Government policies like removing unemployment, enhancing industrial development, promoting small scale industries, and financial support to the women entrepreneur ship in our country. It should be considered that men and women both are as human resources. If it will happen, then surely women in group will break away from the regular track and they will enter into new vistas. In our country, women entrepreneurs have really tough work to set up their own business due to public prejudices, family opposition and cynical remarks and co-workers. The emergence of an entrepreneurship is considered closely linked to social, cultural, religious and psychological variables and it seems to become acceptable norms in the content of women at work in the Indian scenario today. Due to all these factors, women initially enter into micro enterprises because of the work which make them easy to combine gainful employments with domestic responsibilities. Women both in rural and urban sectors and specially belonging to the middle classes are turning towards entrepreneurship to fulfill their aspirations of doing something concrete both economically and socially.

Thus, the women entrepreneurship is really need of hour. They must be supported by the family members as well as our State and Central Government. It is fact that the development of women entrepreneurship is totally depending on the Government policies, and facilities to them. It is significant future for economic growth of the state and country in the global world. Therefore, our government should plan various women empowerment programmes to increase their entrepreneurship. In our country, running any business requiresthe skills and knowledge therefore the proper training workshops should be organized for women. They must be properly trained before to launch their business. Women who intend venturing into manufacturing sector must be prepared themselves and understand the intricacies of an industrial enterprise by way of a kind of apprenticeship. Thus, in this ways we can improve the socio-economic status of women in society.

References

- Bhanushati, SC. EntrepreneurshipDevelopment, Himalaya publishing House: New Delhi, 1987.
- Bhattacharjee, H. Entrepreneurial Development: A Behavioral Model, SEDME: Hyderabad, 1979, pp. 83-88.
- Carter, S. and Cannon T. women as Entrepreneurs: A Study of Female Business Owners Their Motivation, Experiences and Strategies for Success, Academic Press: London, 1992.
- Dcolankar, Vivek. Status of Women Entrepreneurs, khadiGramodyog, 31 (8). May, 1985.
- Desai, V. Entrepreneurial Development (Three Volumes) Himalaya publishing House: Bombay, 2000.
- Deshpande, Manohar. Entrepreneurship of Small Scale Industries: Deep & Deep publications: New Delhi, 1984.
- Dhameja, SK and Sharma DD. Opportunity and Challenges of women Entrepreneurs. TTTI: Chandigarh, 1995.
- Ganesan, S. Status of Women Entrepreneurs in India, Kanishka publishers, Distributor: New Delhi, 2003.

Internal Quality Assurance Cell (IQAC)
M. S. Kakede College, Someshwarnagar

MUGUTRAO SAHEBRAO KAKADE COLLEGE, SOMESHWARNAGAR, TAL-BARAMATI, C. DIST. PUNE 412300 ors

Special Issue January 2020

Peer Reviewed International Refereed Research Journal

नेताजी शिक्षण संस्थेचे,

सुभाष बाबुराव कुल कला, वाणिज्य व विज्ञान महाविद्यालय,

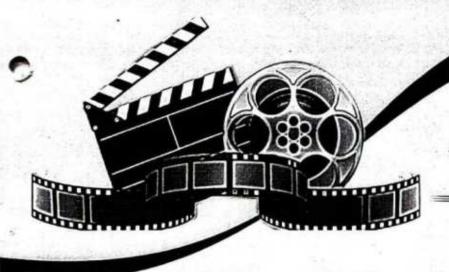
केडगाव, ता- दौंड, जि- पुणे. (मराठी, हिंदी व इंग्रजी विभाग). आणि

सावित्रीबाई फुले पुणे विद्यापीठ, पुणे

दोन दिवसीय राज्यस्तरीय चुर्चासूज्ञ

(१७ जानेवारी २०२० व १८ जानेवारी २०२०)

भारतीय साहित्याचे चित्रपट माध्यमांतर

संयोजक प्राचार्य डॉ. जी. आर निंबाळकर

🛮 संपादक 📗

डॉ. गव्हाणे बी.डी

डॉ. जावळे एन. एच

डॉ. शेख टी. के

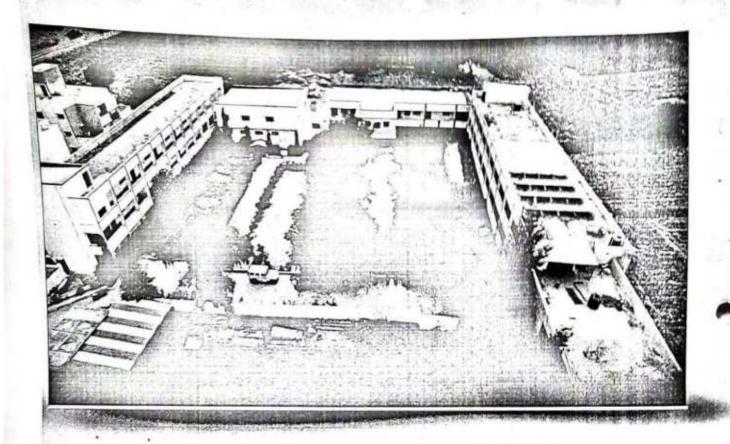
डॉ. मुजीर ए. व्ही

प्रा. गायकवाड क्यारी एन

MUGUTRAO SAHEHT: AO KAKADE COLLEGE, SOMESHWARIJAGAR, TAL-BARAMATI, DIST. PUNE 412306

Co-ordinater
Internal Quality Assurance Cell (IQAC)

M. S. Kahode College, Someshwarnagar

IMPACT FACTOR 5.234

Publisher & Owner Archana Rajendra Ghodke Harshwardhan Publication Pvt.Ltd.

At Post Limbaganesh, Tq.Dist.Beed-431 126 (Maharashtra) Mob.09850203295 (20)

MYOMRA E-mail: vidyawarta@gmail.com

3031100 TOAXAX CADED (AS WARE Midyawarta.com MANAGER INT AMENITATION STATEMENT DOC'S THE BUTH TIBIO

ISSN 2319 9318

Co-ordinator

FOR DRIVE CLIENTY SEE OF BOTH PORCE st. 6. Kiskogo College, Sumestivismingar द गॅझेट ऑफ इंडिया, १८ जुलै २०१८ को प्रकाशित किये गये गजगत में विश्वविद्यालय अनुदान आयोगने शिक्षकों और अन्य शिक्षक कर्मचारीयों को न्यूनतम अहर्ता के वारे में विनियम जारी किया है, जिसमें पृष्ठ संख्या १०५ पर peer reviewed जर्नल्य API व्होअर या प्रमोशन के लिए मान्य किये जाऐंगे ऐसा लिखा है । ये राजपत्र निम्न छिक पर अव्हेलेबल है कृपया डाउनलोड करके देखिये।

https://www.ugc.ac.in/pdfnews/4033931_UGC-Regulation_min_Qualification_Jul2018.pdf

More Details

https://www.youtube.com/watch?v=g_fzq2Mi7yM&t=4s

रविस्टी सं० डो० एल०-33004/99

REGD. NO. D. L.-33004/99

भारत 窮 राजपत्र The Gazette of India

EXTRAORDINARY

भाग III-खण्ड 4

PART III-Section 4

पाधिकार से प्रकाशित

PUBLISHED BY AUTHORITY

ਸਂ, 271)

नई दिल्ली, बुधवार, जुलाई 18, 2018/आपाइ 27, 1940

No. 2711

NEW DELHI, WEDNESDAY, JULY 18, 2018/ASHADHA 27, 1940

विश्वविद्यालय अनुदान आयोग

अधिसूचना

नई दिल्ली, 18 जुलाई, 2018

विश्वविद्यालय अनुदान आयोग (विश्वविद्यालय और महाविद्यालयों में शिक्षकों और अन्य सैक्षिक कर्मकरियों को नियुक्ति हेतु न्यूनतम अर्हता तथा उच्चतर हिल्ला में मानकों के रखरखाव हेतु अन्य उपाय संबंधी विनियम, 2018

20 Dr. - J. M. 2000 - 19-20 UGL

Table 2

Methodology for University and College Teachers for calculating Academic/Research Score

(Assessment must be based on evidence produced by the teacher such as: copy of publications, project sanction letter, utilization and completion certificates issued by the University and acknowledgements for patent filing and approval

3.	N. Academic/Research Activity	Faculty of Science /Engineering / Agriculture / Medical /Veterinary Sciences	Humanities / Arts / Socia
L	Research Papers in Peer-Reviewed or UGC listed Journals	08 per paper	10 per paper
F	Publications (other than Research papers)		
H	(a) Books authored which are published by:		
L	International publishers	12	
L	National Publishers	10	12
L	Chapter in Edited Book	05	10
L	Editor of Book by International P. 151	10	05
L	Editor of Rook by Nation 1 P. 111	08	10
L		US .	08
	(b) Translation works in Indian and Foreign Languages by qualified faculties		•
_	Chapter or Research paper	03	00
	Book	10	03
5.	Creation of ICT mediated Teaching Learning pedagogy and content and development of new and innovative courses and curricula.		08
_	(a) Development of Innovative pedagogy	5	05
_	(b) Design of new curricula and courses	1	
_	(c) MOOCs		02 per curricula/course
	Development of complete MOOCs in 4 quadrants (42) credit course)(In case of MOOCs of lesser credits 05 marks/credit)		20
	MOOCs (developed in 4 quadrant) per module/lecture 05		
.	Content writer/subject matter expert for each module of 02 MOOCs (at least one quadrant)		2
1	Course Coordinator for MOOCs (4 credit course)(In 08 case of MOOCs of lesser credits 02 marks/credit)	0	8
T	(d) E-Content		• 6
	Development of e-Content in 4 quadrants for a 12 complete course/e-book	i.	2
1	-Content (developed in 4 quadrants) per module 05	- 1	
0	contribution to development of e-content module in 02 complete course/paper/e-book (at least one quadrant)	0:	
E	ditor of e-content for complete course/ paper /e-book 10	10	
_	Research guidance	1.5	

Index

) हिंदी साहित्यिक कृतियों का किल्मांतरण कों. नवनाथ सर्वेगक शिंदे, जिल्ला— सोलापुर	. 13
हा, नवनाथ संवाधव रहाद, राजार सारा पुर	
 ग्रेमचंद की कहानी 'ईटगाह' का फिल्क्सेनरण 	1117
प्रा. डॉ. मनोहर जमदाडे, जि. युणे	
3) साहित्य और सिनेमा का अंत संबंध	
हाँ, नानासाहेब जावळे, जिला पुणे	21
(a) हिंदी सिनेषा और हाशिए का समाज	
हाँ, दल्लात्रय माधवराव टिळेकर, जि. पुणे, महाराष्ट्र	24
5) साहित्य और सिनेमा का अन्तःसंबंध	
.प्रा. डॉ. बेबी कोलते, जिला पुणे	28
5) हिंदी भाषा, साहित्य और सिनेमा	
डॉ. बाबासाहेब भुजाडे, कोपरगाँव, अहमदनगर	31
7) साहित्य और सिनेमा का अन्त:सम्बन्ध	
डॉ. सुषमा देवी, हैदराबाद (तेलंगाना)	33
3) साहित्य और सिनेमा की भाषा	
प्रा. संदीप गोरक्षनाथ काळे, जिला— अहमदनगर	1136
9) साहित्य और सिनेमा का अन्तः संबध	***************************************
प्रा. प्रदिप बबनराव पंडित, जिला—अहमदनगर	1139
))· हिंदी साहित्य के फिल्मांतरण की विविध समस्याएं	
y item times at the interest and times at the in-	102/00/27

133N: 2319 9318	Peer-Reviewed International Journal	
12) साहित्य और सिनेमा प्रा. डॉ. प्रमोद पडव	का अंतःसंबंध ळ, जि. पुणे (महाराष्ट्र)	51
13) साहित्य और सिनेमा सहा. प्रा. उज्ज्वला		56
14) फिल्मांतरित साहित्य	की उपादेयता बगनर, जि. अहमदनगर	59
0 15) साहित्य और सिनेमा डॉ. मोहम्मद शाकिर		61
ू : 0 16) साहित्य और सिनेमा : ध डॉ. शरद पारखे, जि		63
6 17) उपन्यास साहित्य और अप्रा. डॉ. गडाख दिपा	फिल्मांतरण श्री कैलास, अकोले, अहमदनगर	1166
≥ 18) साहित्य और सिनेमा व प्रा. बनकर संतोष म		1168
19) हिंदी कहानी साहित्य प्रा. सिष्दाराम पाटील,		70
20) सिनेमा और हिंदी साहि डॉ. सारिका भगत, पा		73
21) 'Misguided Guide': Fr Dr. Hanumant Ajinati		76
21) 'Misguided Guide': Fr Dr. Hanumant Ajinati 22) BOTH LOIS AND MARYA Mrs. Kulkarni B. D., Ba	: VICTIM OF PATRIARCHY IN REFERENCE TO THE QUARTET	81
	ng of The Name of the Rose as a Film Adapted from	84
(4) Marathi Cinema:A Brie Dr. Nandkumar Dnyan	oba Jadhav, Dist. Pune	87

	tar to Jane Campion's Bright Star 2009 Saikwad, Kedgaon, Pune	90
26) Adaptation as Imita Mr. Prashant Samp	ition: Films from Literature with reference	e to Arthur C 193
27) Adoptation of Film Dr. Sanju P. Jadhav	and It is an Effective Tool of Teaching Lit , Dist- Pune	erature to the 98
28) Adaptations: Justif Vaibhav A. Aidale,	ication and Fidelity Criticism Pabal, Pune	. 105
29) Shakespeare in Bol Dr. Tanweer K. Shai	lywood: A Journey from Globe to Multip kh, Kedgaon, Pune	lexes in India
30) CHALLENGES OF FILE Dr. Sanjay Haribhau	MING LITERATURE AND SCREENING ARTISTI	C ENDEAVOUR
31) साहित्याचे चित्रपट म प्रा. डॉ. राजेंद्र थोरा		117
	गितिक पातळीवर सर्वश्रेष्ठ एकमेवाद्वितीय हिंद ग मोकाशी, दौंड, पुणे	ी चित्रपट 122
33) साहित्यकृतीचे चित्रप प्रा. डॉ. प्रवीण ताटे	ाट माध्यमांतरः एक अनुबंध ट देशमुख, जि. पुणे	. 124
34) नाटकाचे चित्रपट मा डॉ. जाधव सुवर्णा	ध्यमांतर राजेश, आश्वी खु, संगमनेर, अहमदनगर	127
35) मराठी चित्रपटातील डॉ. भाऊसाहेब दा.	सामाजिकता गव्हाणे, जि. पुणे	131
36) ऐतिहासिक कादंबऱ्य प्रा. विकास शनुदास	ंचे चित्रपट माध्यमांतर : एक अभ्यास टकले, राहू, पुणे	135
37) कादंबरी साहित्याचे प्रा. बारवकर शुभांग	चित्रपट माध्यमांतर गि दामोदर, जि. पुणे	. 138

Hutchinson (UK) 1968

Endnotes:

Secondary Sources:

1 HOLLOW, J., (1983). Against the Night, The Stars: The Science Fiction of Arthur C. Clarke, Harcourt Brace.p.37.

2 Hayward Susan, Cinema Studies: The Key Concepts, Second Edition, Taylor & Francis e- Library, 2001.p.7.

3 Ibid. p.6.

4 Agel, Jerome, ed.1970). The Making of Kubrick's 2001. New York: New American Library. p.11 ISBN 0-451-07139-5.

5 Clarke Arthur C. 1972. The Lost World of 2001. London: Sidgwick and Jackson. p.29. ISBN 0-283-97903-8

6 lbid.p.32-35.

7 Ibid.p.61

8 Company p.308.

9 Ibid.p.43.

10 Ibid.p.28 (Making)

11 Stanley Kubrick "Playboy Interview" (September).1968. Retrieved from Ref. Agel, Jerome, ed.1970. The Making of Kubrick's 2001. New York: New American Library. P.11 ISBN 0-451-07139-5.

12 What did Kubrick have to say about what 2001 means? Krusch.com. Archived from the original on September 27, 2010. Retrieved August 22, 2010

Adoptation of Film and It is an Effective Tool of Teaching Literature to the Students

Dr. Sanju P. Jadhav Head, Department of English, M.S. Kakade College Someshwarnagar, Tal- Baramati, Dist- Pune

Abstract:-

This research paper discusses about the Adoptation of Film and it is an effective tool for teaching Literature to the students. It also describes how film enhances the learning process of the student. There are some advantages of using film as a teaching tool in regular teaching process. Films are now widely available for low-cost rental or purchase making them an accessible resource for classroom use. Films are now available from a video store include Contemporary Films, Classical Films, Foreign Films, Documentaries, and some Television Series. Plenty of films are available on Videotape, Laserdisc, and Digital Video Discs. Film scenes can offer a visual representation of abstract theories and concepts taught to students in the classrooms. Students will likely benefit from the use of films because of a greater feeling of reality showing different film scenes and the application of these concepts in different situations.

Film adaptation is a process of transformation of a literary text into a film and a vice-versa and Novel to Film by George Bluestone and George Wagner in The Novel and the Cinema in 1975 are the main sources of film adaptation. According to them, literature still achieves higher position to films in academic

studies. A Trip to the Moon in 1902, Hollywood films the Sequae Man (1914), Charles Dickens a Christmas Carol are the best examles of films. Bimal Mitra's Bengali story 'Saheb Bibi Aur Gulam' adapted for film by Guru Dutt and became beyond the expectations of the audience imagination. Sharad Chandra Chattopadhaya's stories - Devdas and Parinneth were adopted and filmed and was a very great achievement in the field of film making. Mind blowing Film Omkara in 2006 based on William Shakespeare's play Othello and film on R.K. Narayan's novel Guide got a wide popularity.

Film and literature are the two fold pairs and they have marginalized the intertexuality of film adaptation along with its contextuality. Adaptation of literary forms like Drama, Novel, Poetry, Shot Stores and other minor forms for filming is not a recent happening but it has been an old one. Adaptations of films have various sources and all these sources acquire techniques of stage, lighting, movements and gestures, structures, characterization, theme, point of view, rhythm, repetition colour & counter point and so on. Adaptation of film is an advanced and important landmark in the development of human beings. Literature always reflects human experiences, events, incidents and all the happenings around to us for reformative purpose using various literary devices. Films on the other hand mostly employ the audio-visual technique to reflect human experiences, events, incidents and all the happenings around to us for the same reformative purpose. It is very important source through which human beings add knowledge throughout their life. We get perfection making the use of both these aspects. In similar way, in academic purpose both Literature and Film go hand-in hand for the basic purpose of learning anyrthing new. As a teacher, recently we cannot claim of the perfection in our own subject, if we neglect audio-visual techniques as a Film in our regular teaching -learning process. Therefore,

teacher has to be a master of these two sources of teaching simustinously in the teaching process. Film and literature are two different modes with a similar goal to create awareness and teaching something new to the human beings. They enable their minds through actions, images, words and refleting life of human beings. Adaptation of literary genres for filming has become common through various elements like theatre, music and painting. All these sources get techniques of stage, lighting, movements and gestures, structures, characterization, theme, point of view, rhythm, and colours that are the theory elements of literature we teach in the classrooms regularly to the students.

Key Words: - Film Adaptation, Marginalized, Intertexuality, Contextuality, Reformative, Human Experiences, Events, Incidents, Detective Character, Artistic Expression, Visual Imagination, Ideology, Genre.

Film adaptation is a process of transformation of a literary text into a film and a vice-versa and Novel to Film by George Bluestone in and George Wagner in The Novel and the Cinema (1975) are the main sources of film adaptation. According to them, literature still achieves higher position to films in academic studies. A Trip to the Moon in 1902, Hollywood film the Sequae Man (1914), Charles Dickens A Christmas Carol are the best examles of films. Bimal Mitra's Bengali story 'Saheb Bibi Aur Gulam' adapted for film by Guru Dutt and became beyond the expectations of the audience imagination. Sharad Chandra Chattopadhaya's stories - Devdas and Parinneth were adopted and filmed and was a very great achievement in the field of film making. Mind blowing Film Omkara in 2006 based on William Shakespeare's play Othello and film on R.K. Narayan's novel Guide got a wide popularity.

Literature always reflects human experiences, events, incidents and all the happenings around to us for reformative

ISSN: 2319 9318

purpose using various literary devices. Films on the other hand mostly employ the audio-visual technique to reflect human experiences, events, incidents and all the happenings around to us for the same reformative purpose. It is very important source through which human beings add knowledge throughout their life. We get perfection making the use of both these aspects. In similar way, in academic purpose both Literature and Film go hand-in hand for the basic purpose of learning anyrthing new. As a teacher, recently we cannot claim of the perfection in our own subject, if we neglect audio-visual techniques as a Film in our regular teaching learning process. Therefore, teacher has to be a master of these two sources of teaching simustinously in the teaching process. Film and literature are two different modes with a similar goal to create awareness and teaching something new to the human beings. They enable their minds through actions, images, words and refleting life of human beings. Adaptation of literary genres for filming has become common through various elements like theatre, music and painting. All these sources get techniques of stage, lighting, movements and gestures, structures, characterization, theme, point of view, rhythm, and colours that are the theory elements of literature we teach in the classrooms regularly to the students.

Adaptation of film is highly developed and important landmark in the development of human beings. Film depicts all the people belong to any class along with the problem and happiness which makes literatures more realistic and sensitive. There is a connection between literature and film, as film is considered as a branch of literature presented in different modes through social media that is too effective. The famous film maker and a master of film adaptation George Melies has contributed a lot to film adaptation and got popularity in the field. Sherlock Holmes's Baffled was based on Conan Doyle's detective character Sherlock Holmes,

which was the first detective movie that was released and populared in 1900.

Literature and film are the artistic expression, unifying the human mind and they have some common elements. Both are the narrative of the texts and the directors of film adapt the themes in accordance with their goals and ideology in the films to show the effect. On the other hand, the writers use the literary language whereas in film adaptation, the director uses a language fit to visual imagination for the approval of audience. The success of the film adaptation generally depends upon the Skills and creativity of the directors of the films. Such skills show the rich contribution of bringing the arts towards each other. Film adaptators have to invent their own language if they want to thrive and blossom the film. The adaptation of book into cinemas has nothing new in it. From Shakespeare to Ruskin Bond adaptations have been motivated and adapted from literary works. The mythological stories are fitted well in film making the classicals like The Ramayana and The Mahabharata. Film making has the potential to capture human imagination and attention adoting the literature. Both film and literature have their key roles and implications to reform the society.

In short, literature highlights the meaning of the film and the study of the film can clarify the full worth of literature and both have fruitful relationship. Literature has provided many opportunities to the film makers around the worldand outcome are that we see a number of memorable films around us. Films present visual descriptions to the audiences who grasp them due to visul presentation. While in literature the author creates images in words means verbal signs for the same purpose. Literature reading provokes readers to immerse into the text to grasp the meaning of the text. On the other hand in film, the reader is assisted by the film maker as the external demonstration of the character's actions is that is visually

विद्यावार्ता: Interdisciplinary Multilingual Refereed Journal Impact Factor 7.041(॥॥೯)

presented on the screen. Thus, film has become a vital tool to teach literature to the students.

Films can be effectively used as a tool to teach Drama, Novel, Poetry and other forms of literature to the students in the regular classrooms today. There are common elements of that are shared in both literature and Film Making such as techniques of stage, lighting, movements and gestures, structures, characterization, theme, point of view, rhythm, and colours. The delivery of the dialogue by the actor or actress adds to the drama, humor, or satire of a scene. Film is unique in its ability to add the power of sound to the power of the visual image. Each could not exist without the other and that can be used to teach students in the classrooms. Music that accompanies a film is either composed for the film or drawn from previously published sources. Composed music is deliberately controlled in tempo, loudness, , and color to give desired effects to the cinematic experience. These effects include emotion, emphasis of specific scenes, anticipation of coming events, and hints of an off-screen character and all these things can be cleared through this technique.

Today, Teachers have many media available for teaching in the classroom. Traditional methods include lecture, discussion and printed media such as book materials or projected text are used but they have some limitations in the teaching. Visual forms include overhead projection of drawings, slide projection of images or computer projection of slides, films are effective tools we can use in teaching. Most media can serve most instructional functions such as an orderly presentation of information. Visual media in all forms slides, filmstrips, or film can easily show visual material. The use of multiple-media to show the same concepts has positive cumulative effects on students to grasp the new idea. It is fact that students learn abstract, new, and novel concepts more easily when presented in both verbal and visual form.

Visual media make concepts more accessible to them than text media and help with later recall.

Films can serve many functions in one's teaching program and that will depend on your teaching style, teaching goals, and course content. Teacher can use it describing various ways of using film as case, experiential exercise, metaphor, satire, symbolism, meaning, experience, and time. Films with a solid plot and coherent story will work well as a case. Scenes from a well acted and well directed film present material more dramatically and engagingly than a print case. Well-chosen films can help to develop the students' analytical skills. Some films allow to rich discussion and reinforcement of concepts and theory. Some films lend themselves to inclusion in experiential exercises. Using films instead of print materials adds the advantages and unique qualities of film to the exercise. Students can analyze t scenes in small groups using some general knowledge of problem solving, individual decision making, and group decision making to recommend a decision approach. They also can analyze the scenes using the type of decision process the model recommends.

Metaphors are main element in teaching of prose and poetry. It serves many functions in prose and poetry and can serve similar functions when using film as teaching resources. They clarify complex thoughts, bring brightness to abstractions, enlarge a thought for dramatic effect, and gain insight. The imperative function of metaphor is the expression of imagination and inspiring imaginative images in a reader or listener. Metaphor does not distort the facts described; it offers a new way of experiencing those facts. Metaphors often leave lasting impressions that a person easily recalls. Films offer many opportunities to create powerful metaphorical images of abstract theories and concepts.

Teacher can teach the element satire to

ISSN: 2319 9318 the students with the help of Film. It is an effective art form for burning concepts into a person's mind. It uses humor and ridicule to contrast pretense and reality. Satire focuses attention on the faults of people and societies with device. Well-done satire can leave an unforgettable image of concepts you want to emphasize. Satire distorts reality with no pretense of fairness to it. It highlights the foibles of a society or a person, compelling a reader or to see the satirist's criticism. Good satire presents the familiar and the common with a fresh, diverting perspective e.g. the early scenes in Charlie Chaplin's Modern Times are almost unequaled in their satirical view of the functions and dysfunctions of assembly line jobs. These scenes show the physical dysfunctions that come from repeated motions and how the assembly line shapes the behavior of the workers. Once shown, you can repeatedly refer to them because students likely will remember the image. Some scenes from films can offer a symbolic way of communicating theories and concepts. Unusual shots, sequencing, lighting, and the use of black and white film often convey symbolism. Film is an excellent medium for giving meaning to theories and concepts. The visual and auditory effects of great films can convey a message better than printed or spoken words. Selected scenes will show students the meaning of conflict episodes, and its concepts,

Film as a teaching tool can play a vital role in teaching. The unique qualities of film described earlier can create strong experiences for students. Teacher can use this feature of film to introduce students to other countries's cultures. Some films described underneath act as background to introducing cross-cultural organizational behavior and management. Others highlight values and behavior in different cultures. When using films to show other cultures, Teacher can ask for observations about their reality from students from the countries

shown. Some students might resist viewing foreign films with English subtitles. You can start introducing other cultures by using either satirical comedies in English or dramatic films from English speaking countries. Film in English shows views of East Indian culture. Students should easily see the colorful clothing, elaborate jewelry, spoken language, and some aspects of male behavior as different from their local culture. These scenes also show the importance of family in Indian culture. The extended family, children, and marriage are all highly valued.

Other English language films from different countries offer views of other cultures. The Coca Cola Kid, an Australian film, shows aspects of Australian culture and satirically shows Australian management and organizations. It also portrays the struggle between the village and a large multinational oil company. Several foreign films with English subtitles also show different cultures. White and Red offer views of French, Polish, and Austrian cultures that should inform students who have never visited these countries. Ciao, Professore!, a charming Italian film, shows many aspects of Italian culture including architecture, language, people's interactions, and cultural myths. You should get some reaction from your students with these scenes, especially female students. You can compare these scenes to present views of women in business and other aspects of diversity.

There are several ways to use film scenes for teaching concepts. You can use film scenes before or after discussing theories and concepts. You also can repeat scenes for more emphasis. Students can work in groups or individually outside class or you can show the scenes in class. An especially effective use of film is the comparison of different cultures or of the same culture at different times. Outside class assignments work well when analyzing an entire film. Showing film scenes before discussion gives students a recallable visual image to which they can compare the topics

under discussion. This approach allows quick reference to easily recalled examples shown in the film. Showing a scene before discussion sets a tone and frame of reference for organizational culture concepts such as physical artifacts, values, and basic assumptions. The scenes have many concrete examples of these concepts allowing vigorous discussion among students and yourself and reinforcement of the concepts in students Showing scenes after discussing theory and concepts lets teachers can use the scenes as a video case. This approach helps students develop their analytical skills in applying what they are learning. Teachers can first discuss the elements of organizational culture theory mentioned above. Then show the scenes and guide students through an analysis. The big advantage of film as case compared to a printed case is the drama of the scenes, especially when you note that the early scenes. Repeating scenes is especially helpful when trying to develop student understanding of complex topics. Run the scenes before discussion to give students a visual anchor. Guide students through a description or discussion of the topics. Rerun the scenes as a video case and ask students to analyze what they see with the theories and concepts discussed. You can also punctuate the rerun with an active discussion by asking students to call out the concepts they see in the scenes.

Films offer rich opportunities for comparisons in several ways. Scenes from films made in different countries offer comparative views of different cultures. Remakes of the same film can offer a chance to see the same culture at different times. You also can use scenes from different parts of the same film to make comparisons. Many reports about using film as a teaching resource have included observations on the 'advantages of film. Films are a comfortable, familiar medium to contemporary students that can keep student interest in the theories and concepts under discussion.

Students can see the theories and concepts in action. In more than a figurative sense, theories and concepts leap from the screen. The films available on videotape have high production quality. They likely will engage your students' interest more than videotapes. Films also are an economical substitute for field trips and other real world visits. While most films are fiction, they can offer powerful experiences that students are unlikely to have in a classroom. Such experiences take less time than field trips and do not have the expense of travel. Students can hone their analytical skills by analyzing film scenes using the theories and concepts they are studying. Students also can see and experience worlds beyond their own, especially if the scenes sharply differ from their local environment. Films offer both cognitive and affective experiences. They can provoke good discussion, assessment of one's values, and assessment of self if the scenes have strong emotional content.

Conclusion:-

Thus, this research paper highlighted how film as a teaching resource and Adaptation of literature into film is not new in the Indian film business. And the impact of literature on the films is almost as old as film making itself. Indian films have adapted many literary works from William Shakespeare, Ruskin Bond to Chetan Bhagat. The adaptation of the literary work into the film has created a new genre in the film industry. Literature has always inspired and provided material to the film in one or the other way to Hollywood & Bollywood industry. The difference between film and literature is that of visual images which motivate our perception directly. Film is more direct sensory practice than reading. There are many examples of successful film are from the literary works. Emily Bronte's Wuthering Heights is adapted into film by Samuel Goldwyn in 1939, William Golding's Lord of the Flies (Nobel Prize winning novel) 1954 scripted into film in 1963, Vishal Bharadwaj's film Magbool is an adaptation of MAH MUL/03051/2012

Vidyawarta®
Peer-Reviewed International Journal

Jan. To Mar. 2020 Special Issue

0104

ISSN: 2319 9318

Arnheim R. Film as art. Berkeley, CA:

University of California Press. 1957.

Balázs B. Theory of the film. New York: Dover Publications, 1952.

Dancyger K. The technique of film and video editing: Theory and practice. Boston: Focal Press. 1997.

Jurkiewicz K. Using film in the humanities classroom: The case of Metropolis. English Journal, 1990.

Maynard R. A. Classroom cinema. New York: Teachers College, Columbia University. 1977.

Smith D. D. Teaching undergraduate sociology through feature films. Teaching Sociology, 1982.

Wegner H. Teaching with film. Bloomington, IN: The Phi Delta Kappa Educational Foundation. 1997.

Macbeth, Omkara from Othello, Haider from Hamlet by William Shakespeare are all the successful Films. Thus, Film adaptation is a process of transformation of a literary text into a film or vice-versa and Novel to Film by George Bluestone in and George Wagner in The Novel and the Cinema (1975) are the main sources of film adaptation. According to them, literature still achieves higher position to films in academic studies. Film and literature are the twofold pairs and they have marginalized the intertexuality of film adaptation along with its contextuality. This article described how and why to use film as a teaching resource. It showed some unique characteristics of film as a communication medium and the positive effects it has as a teaching resource. Films serve many functions in teaching. As a teacher, recently we cannot claim of the perfection in our own subject, if we neglect audio-visual techniques as a Film in our regular teaching —learning process. Therefore, teacher has to be a master of these two sources of teaching simustinously in the teaching process. Film and literature are two different modes with a similar goal to create awareness and teaching something new to the human beings.

References:-

Ross Harris. Film as literature, literature as Film: An Introduction to and Bibliography of Film's Relationship to Literature. New York: Greenwood, 1987.

Costello Tom. International Guide to Literature on Film. London: Bowker-Saur, 1994. Egan, Welch Jeffrey. Literature and Film: An Annotated Bibliography, 1909-1977. New York: Garland, 1981.

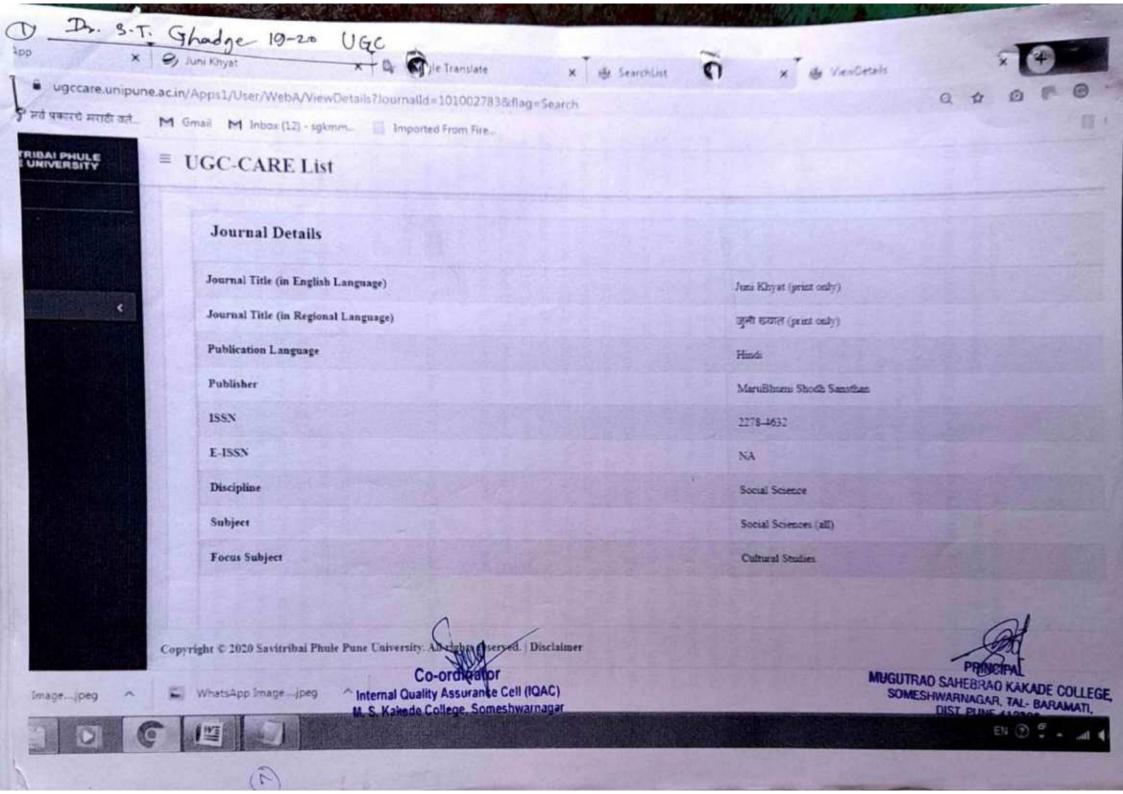
William Kittredge and Steven Krauzer. (Eds.) Stories into Film. New York: Harper and Row, 1979.

Rubinson Fenton Jill. Women Writers, From Page to Screen. New York: Garland Pub., 1990.

erdisciplinary Multilingual Refereed Journal Impact Factor 7:W1 JUF

Co-ordinator

Internal Quality Assurance Cell (IQAC) M. S. Kakede College, Someshwarnagar MUGUTRAO SAHEBRÃO KAKADE COLLEGE SOMESHWARNAGAR, TAL- BARAMATI **DIST. PUNE 412306**

ISSN: 2278-4632 Vol-10 Issue-5 No. 16 May 2020

THE ROLE OF NCC CADETS ON ERADICATING COVID-19 IN INDIA: AN OVERVIEW

Lt. Dr. Ghadge Shrikant Tukaram

Assistant Professor,
Dept. of Geography,
M. S. Kakade College, Someshwarnagar,
Tal - Baramati, Dist-Pune.
Email ID:-shrikantghadge7@gmail.com

ABSTRACT:-

At the present entire country is involved in the efforts to eradicate Covid-19.Many organizations, social groups have extended their helping to fight against the deadly virus. NCC is the biggest youth organization with cadet strength of 14 lakh having its presence all across the country. The cadets come from about 16,000 educational institutions including the high schools, higher secondary, colleges and universities enrolled with it. This organization is also known for their dedicated, disciplined services. NCC is headquartered in Delhi with 17 Directorates in State Capitals, which cover every district with 825 Units under 99 Group Centers. The Cadets train into tri-Services format comprising the Army, Navy and Air Wing. The Ministry of Defence had allowed temporary employment of NCC Cadets under 'Exercise NCC Yogdan'. The NCC Cadets is give a helping hand to State and Municipal authorities to augment relief efforts. The main objective of present research paper is to study the role of NCC Cadets in eradicating Covid-19 in India and to motivate NCC Cadets for involving various activities against Covid-19. This research paper provide platform to NCC cadets for showing their contribution in Nation building and shows Unity and discipline in any difficult situation in country.

Keywords: - Covid-19, NCC, Exercise NCC Yogdan, Eradications, Employment, Nation building etc

INTRODUCTION:-

The National Cadet Corps (NCC) is a Youth Development Movement. It is a large uniformed youth organization of our country with approximate strength of 14 lakhs. It has enormous potential for national building. The NCC provides opportunities to the youth of our country for their all round development with a sense of duty and discipline, commitment, dedication and moral values. So, that they become able leaders and useful citizens. This organization is always ready to serve the country in any difficult situation. Since NCC inception, its cadets have contributed during natural calamities like flood, cyclone and other events. NCC operates under the Ministry of Defence. All the three

ISSN: 2278-4632 Vol-10 Issue-5 No. 16 May 2020

wings of NCC -Army, Navy and Air force have come forward voluntarily to join hands with the local authorities help in the fight against the spread of global pandemic of Corona virus. The motto of NCC is 'Unity and Discipline'. It is headquartered in New Delhi.NCC has been active since 16 April 1948. Our Prime Minister Shri. Narendra Modi, during his address to the nation, had urged that youth organization like NCC involve in various activities to flight against the Covid-19. After the speech of our Prime Minister Shri. Narendra Modi the NCC cadets actively participated in sensitizing the public against Covid-19 through Social media platforms like twitter, Instragram, facebook and whats apps etc. Our Prime Minister is also appreciated the work done by NCC cadets in fight against Covid-19 in his speech.

OBJECTIVES:-

The main objective of present research paper is as belows:-

- 1. To study the role of NCC Cadets in eradicating Covid-19 in India
- To motivate NCC Cadets for involving various activities for fight against Covid-19.

DATA COLLECTION AND METHODOLOGY:-

This research paper is based on only secondary data. For this research paper researchers used various published and unpublished material from the various governmental and non governmental institutions. Data are also collected from various reports, books, journals, internet, website etc

DISCUSSION:-

The name Coronavirus comes from the crown like projection on their surface. Corona in Latin word it means 'halo' or 'crown'. Noval Coronavirus is a new strain of Coronavirus that has not been previously identified in human. It is large family of virus transmitted between animal and people that cause illness ranging from common cold to more severe diseases such as Middle East Respiratory Syndrome (MERS-Cov) and Severe Acute Respiratory Syndrome (SARS-Cov). In world first Covid-19 case was found China. In world more than 55 lakh confirmed corona virus cases are found. The Ministry of Health & Family Welfare of India confirmed the country's first Covid-19 case on 30 January 2020 in Kerala. India has recorded 28,380 confirmed cases on 24 May 2020. In this situation the cases is increase continuously. The Ministry of Defence had allowed temporary employment of NCC Cadets under 'Exercise NCC Yogdan'. The main aim of this exercise is NCC volunteer cadets are contribute in fight against Covid-19. For that purpose some colleges and universities have been trained to NCC cadets for creating awareness and prevention of Covid-19. They trained cadets about social distancing, ways

INNN: 2278-4632 Vol-10 Issue-5 No. 16 May 2020

of personal safety, environmental safety, distribution of relief material and giving medicines and treatment. They are also trained to generate awareness about uses of masks, sanitizers and removing misconception.

- Some necessary requirement and limitations for NCC cadets before working against Covid-19 is as follows:-
- Only Senior Division volunteer eadets above 18 years of age are employed. Both boys and girls are doing this voluntarily and are not seeking any incentives or other reward.
- ii) They employed in small cohesive group of 8 to 20 under the supervision of officers, Junior Commissioned officers, PI staff and Associate NCC Officer. This is done in an effort to ensure the safety of the cadets.
- iii) The NCC unit takes undertaking of cadets and their parents before deployment.
- iv) The cadets have not been deployed in the direct management of Corona treatment/quarantine facilities nor deployed in identified hot spots of Corona.
- Under 'Exercise NCC Yogdan'. The NCC cadets allotted following duties:-
- i) Manning of helpline / Call centers
- ii) Distribution of relief materials, medicines, food and essential commodities
- iii) Community assistance
- iv) Data management queue and traffic management and manning of CCTV control rooms etc

Since 1st April 2020, almost 2000 cadets are already giving voluntary service in 12 state and union territories and the number are increasing day by day. All these cadets are working with civil authorities. They are provided with proper safety equipments like masks, gloves etc during their deployment. Some photographs of NCC cadets actively participated in various activities against Covid-19 under 'Exercise NCC Yogdan.'Over 3,000 men and women from the National Cadet Corps (NCC) across Tamil Nadu and Puducherry have joined authorities in the fight against COVID-19, as they assist officials in ensuring food and other relief material distribution and also in ensuring social distancing in crowded areas.

Juni Khyat (UGC Care Group I Listed Journal)

ISSN: 2278-4632 Vol-10 Issue-5 No. 16 May 2020

NCC Cadets help to maintaining traffic low and orders

NCC Cadets help to maintaining Social Distancing

NCC cadets help in distribution of Tea and Drinking Water

ISSN: 2278-4632 Vol-10 Issue-5 No. 16 May 2020

NCC Cadets try to create awareness about Covid-19 among the people

CONCLUSION:-

NCC is largest youth organization is known for their dedicated, disciplined services. The Ministry of Defence had allowed temporary employment of NCC Cadets under 'Exercise NCC Yogdan'. This organization is always ready to serve the country in any difficult situation. Since NCC inception, its cadets have contributed during natural calamities like flood, landslide, earthquake, cyclone and other events. NCC operates under the Ministry of Defence. After the evocation of our Prime Minister Shri. Narendra Modi the NCC cadets actively participated in sensitizing the public against Covid-19 through Social media platforms like twitter, Instragram, facebook and whats apps etc. Our Prime Minister is also appreciated the work done by NCC cadets in fight against Covid-19 in his speech. So, as per the motto and objective of NCC, the NCC cadets are always actively participated in various difficult situation in country. Nation is first for NCC cadets. Lastly, as a researcher and NCC ANO my request for all people in our country is that, follows all instruction which is given by government and help them in this difficult situation. Within few days our country will win war against Covid-19.

REFERANCES:-

- i) National Cadet Corps Handbook (2018), Kranti Publication Etava, UP
- ii) www.indiastrategic.in
- iii) www.financialexpress.com
- iv) https://en.m.wikipedia.org
- v) www.india.gov.in
- vi) www.nccindia.nic.in

Internal Quality Assurance Cell (IQAC)

M. S. Kakede College, Someshwarnagar

Page | 194

www.junikhyat.com

MUGUTRAO SANGNICAO KAKADE COLLEGE SOMESHIVARNAGAR ZAL- BARAMATI DIST. PUNE 412306

Copyright @ 2020 Authors

(8

ISSN 2249-894X UGC Approved Journal No. 48514

Impact Factor: 5.7631(UIF)

Review of Research

This is to certify that our review board accepted research paper of Dr./Shri./Smt.: Dr. J. M. Salve . Topic:- Goods And Services Tax (GST): A New Tax Reform In India. College: Head, Department of Economics, M. S. Kakade College, Someshwarnagar. The research paper is original & innovative. Your article is published in the month of June 2019.

Laxmi Book Publication

258/34, Raviwar Peth, Solard 413005 Maharashtra India Contact Detail: +91-0217-272010 / 99 5-259-435

E-mail: ayisrj2011@gmail.com Website: www.lbp.world

Co-ordinator

Internal Quality Assurance Cell (IQAC)
M.S. Kakede College Someshwarnager

Authorised Signature

Haldealdets

Ashok Yakkaldevi

MUGUTRAO SAHEBRAO KAKADE COLLEGEDITOR-in-Chief

ISSN: 2249-894X

REVIEW OF RESEARCH APPROVE

International Online Multidisciplinary Journal

APPROVED

Volume - 8 | Issue - 9 | June - 2019

Impact Factor: 5.7631(UIF)

GOODS AND SERVICES TAX (GST): A NEW TAX REFORM IN INDIA

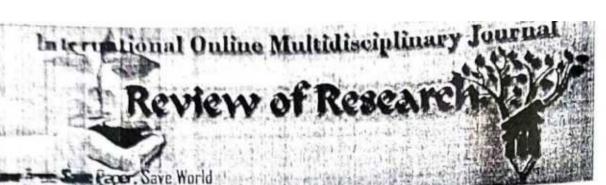

Dr. J. M. Salve

Dr. D. M. Solve

Head, Department of Economics, M.S.Kakade College, Someshwarnagar.

Abstract - Products and ventures charge (GST) is one of the most consuming point at present. GST is forced on supply of merchandise and enterprises at each phase of inventory,

X103-0157-CW EE

Impact Factor: 5.7631(UIF)

Vol.- 8, Issue -9, June -2019

Content

92. 70.	Title and Name of The Author (S)	Page No.
	Goods And Services Tax (GST): A New Tax Reform In India Dr. J. M. Salve	1
2	Use Of Electronic Resources By Research Scholars: A Study Of Rajasthan Technical University, Kota Sujata Tiwari and Dr. Deepak Kumar Shrivastava	7
3	Awareness of Secondary School Students towards Sex Education Dr. Smriti Kiran Saimons and Firdaus Saba	15
4	Effect of Allopathic, Ayurvedic and Homeopathic Drugs on Hematology of Alloxan Induced Diabetic Albino Rat Pidiyar P. L. and V. T. Tantarpale	23
S	पूर्व विदर्भातील अल्प-श्वधारक शेतकरी व शेतमजूरांच्या ज्ञानाजिक व आर्थिक रिथतीचे विश्लेषणात्मक अध्ययन प्रा. डॉ. रामेश्वर बालाजी पाठेकर	31
6	Watershed Management Analysis Using Geospatial Technique: A Case Study of Chandani Watershed In Maharashtra Dadasaheb R. Jawre and Maya G. Unde	35
7	The Top Down Control in Terrestrial Ecosystem: A Review to Understand Dominant Predator Effect on Sub-Ordinate Predator. Ridhima Solanki and Qamar Qureshi	45
8	Relationship Between Linguistic Diversity and The Problem of National Integration In India Samaresh Chattaraj	53
9	A Study of Atmospheric Pollen in Osmanabad H. A. Kamble and S. S. Yeragi	57

		63
10	The Buddha And Problems Of Caste Le Kieu Tien Of Aribam Syam	68
11	Le Kieu Tien A Semiotic Analysis of The Manipuri Film Of Aribam Syam Sharma Ishanou Thingnam Anne	74
12	Content Analysis Of 'Horticultural Sciences Madhuri Gautam	80
13	Tamil Nadu – A Case Study N. Kanaga Manickam and M. Thavamani	84
14	II View Iltonia Or Reality	

4

1.

REVIEW OF RESEARCH

ISSN: 2249-894X IMPACT FACTOR: 5.7631(UIF) UGC APPROVED JOURNAL NO. 48514 VOLUME - 8 | ISSUE - 9 | JUNE - 2019

GOODS AND SERVICES TAX (GST): A NEW TAX REFORM IN INDIA

Dr. J. M. Salve

Head, Department of Economics, M.S.Kakade College,

Someshwarnagar.

ABSTRACT:

Products and ventures charge (GST) is one of the most consuming point at present. GST is forced on supply of merchandise and enterprises at each phase of inventory network beginning for creating and till the last retail level. India is having a bureaucratic sort of government, where the Central and State Government have free powers of tax assessment. GST gets most dealers to the duty net, makes development of wares more liberated in the nation and pulls in remote financial specialists with a bound together market with a solitary expense. With the execution of GST, the assessment GDP proportion is required to increment to 16% from current

10%. Further with the usage of GST on first July, 2018 India joined the group of more than 160 nations like Germany, Italy, UK, South Korea, Japan, Canada, Australia, Russia, China, Singapore and Malaysia to address the issue of tax avoidance. The presentation of GST in India is a major advance toward improving the nation's positioning in the simplicity of working together. Among different advantages, GST is relied upon to improve the simplicity of working together, in charge consistence, diminish the taxation rate by taking out assessment on charge, improve charge organization, alleviate tax avoidance, expand the sorted out portion of the economy and lift charge incomes for the exchequer. Being the absolute best assessment change attempted by the Government in 70 years of Independence instituting the idea of 'One - Nation, One - Market, One - Tax', GST has advanced various difficulties and horde issues for the general development and improvement of Indian economy. It is in the above point of view; this paper features the foundation, history, goals and the difficulties of GST in the present duty situation in India.

KEYWORDS: GST, Tax Evasion, GDP, Taxation, Nation, One-One Tax.

INTRODUCTION

Products and Enterprises Tax (GST), a recorded assessment change since freedom, which is required to change the aberrant tax assessment scene in the nation, became effective from July 1, 2017. Proclaimed as a "destination tax", the GST is a duty on products and ventures which will be paid at the purpose

of getting. GST will be imposed on all exchanges, for example, deal, move, buy, deal, rent or import of merchandise and additionally benefits. Including both the Central and State demands, GST will be directed together by the Center and the States.

The greatest assessment change since freedom, GST will

make ready for acknowledgment of the objective of One Nation - One Tax - One Market. Hence, GST is relied upon to make development of merchandise more liberated the nation over making life simpler for makers, makers and financial specialists. Under GST, every great or administrations will be burdened at one of the accompanying four

rates: 5%, 12%, 18% and 28% or it could be excluded from charge. There is an uncommon pace of 0.25% on harsh valuable and semi-valuable stones and 3% on gold. Under GST system, fares and supplies to SEZs are zero appraised and all the duties paid while buying and assembling the products including the charges paid on crude material and administrations are come back to the exporter to make the fares serious. The merchants or specialist co-ops gather the expense from their client, who could conceivably be a definitive client, and before keeping the equivalent to the exchequer, they deduct the duty they have just paid. This assessment looks to adjust the Indian tax collection framework to the worldwide benchmarks and standards especially with Europe and USA, the primary exchanging accomplices.

OBJECTIVES OF THE STUDY

Keeping in see the accompanying destinations of this investigation, this paper is to a great extent dependent on optional information gathered from different magazines, papers, Journals, reports, books and so forth:

- 1. To consider the authentic foundation of the Indirect Tax framework in India.
- 2. To examine the need, defense and development of GST in India.
- 3. To evaluate the different issues and difficulties which India is looking concerning GST usage.

BRIEF HISTORY OF TAXATION IN INDIA

The word tax is derived from the Latin word "taxare — meaning to estimate. A tax is an enforced share or involuntary defrayment and contribution, exactly concordant to legislative authority" and is any share imposed by government whether it may be called as tribute, impost, duty, toll or custom, excise, aid, subsidy, supply etc. The major milestones in the Indian Indirect Tax reforms is depicted in the Table No: 1 given below.

Table No - 1: Major Milestones in Indian Indirect Tax Reform

Year	Type of Tax
1974	VAT should be introduced proposed byReport of L. K. Jha Committee
1986	Introduction of MODVAT a modified VAT
1991	Report of the Chelliah Committee recommended VAT/Goods & Services Tax (GST) & recommendations accepted by Government
1994	Introduction of Service Tax @ 4%
1999	Empowered Committee established on State VAT
Jan 2000	Abolishment of tax related incentives granted by States and uniform floor sales tax rates implemented of (1%, 4%, 8% & 12%)
April 2003	VAT Implemented in one State
Sep 2004	Significant progress towards a Central VAT/ GST - Integration
April 2005- 06	VAT Implemented in 26 States
April 2006	VAT implemented in 5 more States
2007	First GST stuffy released By Mr. P. Shome in January
	 F.M. Announces for GST in budget Speech
	CST phase out starts in April 2007
	 Joint Working Group formed and report submitted
2008	EC finalised the view on GST structure in April 2008
2009	On GST, first discussion paper was relinquished and the commission forwarded report proposing GST to be implemented from 1.4.2010 2010
2010	On GST discussion paper commented the department of Revenue and Finance Minister advised probable GST rate.

	V-mont	
2011	A team had launched to prepare a road map for GST and then in Parliament ,115th Constitutional Amendment Bill for GST was laid down.	
2012	For service tax counter list potency was implemented.	
2013	Parliamentary Standing Committee submitted its report on the	
2014	Parliament 115th Amendment Bill lapsed and was reintroduced in 122nd Constitutional Amendment Bill	
2015	Amendment Bill Arun Jaitley, New Finance Minister of India revealed in his Budget Speech in February, 2015 that GST would be implemented by April, 2016	
2016	Constitution of GST Council through 101st Amendment Act,	
1st July, 2017	2016 Finally GST implemented in India	

GST: A NEW KICKOFF FOR INDIA

The Good and administrations charge (GST) is the exceptional and generous backhanded assessment change since 1947. GST is an objective put together single assessment with respect to the inventory of products and enterprises from the maker to the customer, which has supplanted various roundabout expenses required by the Central and the state governments, in this manner changing over the nation in to a brought together market. The primary thought of GST is to supplant existing assessments like VAT, extract obligation, administration duty and deals charge. It will be required on produce deal and utilization of merchandise and enterprises. GST is required to address the falling impact of the current expense structure and result in joining the nation financially. A framework for analyze the interstate exchanges of merchandise and ventures, it's anything but an additional toll however to assist the expense ought to be gotten by the shipper state guaranteed that as GST is a goal based duty.

The beginning of GST at Central level would not just incorporate all the more including roundabout Central expenses and coordinated GST with the end goal of set-off alleviation, yet may likewise prompt income gain for the Center through augmenting of the vendor base by catching worth expansion in the distributive exchange and expanded consistence. There is no different Service Tax Act and Service Tax Department in India and expenses on administrations in our nation are administered by a portion of the arrangements of Finance Act 1994, and Service Tax Rules, 1994 and the division concerned is Central Excise office. In our nation the entire help area isn't taken under the administration charge net and rather a specific methodology is received. In 1994 just three administrations were brought under assistance charge net and the number has been expanding each year from that point forward. Today, the quantity of administrations under the administration charge net is close around 100.

CENTRE - STATE ADMINISTRATION OF GST

A critical element of established 101st amendment Act, 2016 which prepared for presentation of Goods and Services Tax in India has the arrangement identifying with constitution of the GST Council. The structure of the Council is interesting and contains the Union Finance Minister Chairman of the Council, the Union Minister of State Revenue and the State Finance Ministers of 29 states and two association regions with assembly Delhi and Pondicherry. The core value of the GST Council is to guarantee harmonization of various parts of GST between the Center and the States just as among States so as to build up a fit national market for products and enterprises inside India.

The GST organize is endowed with the accompanying significant capacities:

- > Facilitating enrollment
- Filing of profits
- Providing MIS reports to the Center/State Governments

Accounting of reserve moves among focal and state governments

Matching of duty installment subtleties with approved banks

- Running the coordinating motor for coordinating, inversion and recover of ITC One of the principle targets of GST is wipe out the falling effect of assessments on creation and circulation cost of many of the principle targets of GST is wipe out the falling effect of assessments on creation and circulation cost of many of the assessments of the assessment of circulation cost of merchandise and enterprises. GST is proposed to satisfy the accompanying
- GST would dispose of the variety of roundabout tax collection and streamline all the aberrant expenses which would be gainful for assembling and extreme purchaser.
- GST would have the option to cover all the deficiencies of existing VAT framework and ideally serve the economy wellbeing.
- Incidence of duty falls on residential utilization
- The productivity and value of framework is enhanced
- There ought to be no fare of duties across saddling ward
- The Indian market ought to be coordinated into single regular market
- It improves the reason for co-usable federalism.

VI. MAJOR BENEFITS OF GST

Kelkar (2009) has succinctly condensed the normal advantages of GST in the accompanying words: "It will realize a stage change on the assessment atmosphere by redistributing the weight of tax collection evenhandedly among assembling and administrations. It will bring down the expense rate by expanding the assessment base and limiting desires. It will lessen contortions and cultivate a typical market the nation over and decrease consistence costs. It will advance fares... maybe more critically, it will spike development."

When all is said in done, GST is relied upon to profit and engage residents in the accompanying

- 1. Decrease in by and large taxation rate
- 2. No covered up charges
- 3. Advancement of a fit national market for merchandise and enterprises
- 4. Higher discretionary cashflow close by for wellbeing, training and fundamental needs
- 5. Purchaser to have more extensive options
- 6. Expanded financial movement
- 7. Greater business openings
- 8. GST give thorough and more extensive inclusion of info credit setoff, you can utilize administration charge credit for the installment of assessment at a bargain of merchandise and so on.
- 9. CST will be evacuated and need not to pay. At present there is no info charge credit accessible for CST. 10. Numerous aberrant expenses in state and focal level have been incorporated under GST. In that
- capacity we have to pay a solitary GST rather different expenses.
- 11. Consistency of duty rates over the states
- 12. Guarantee better consistence because of total expense rate decrease
- 13. By diminishing the taxation rate the seriousness of Indian items in universal market is relied upon to increment and accordingly improvement of the country
- 14. Costs of products are required to diminish over the long haul as the advantages of less taxation rate would be given to the customer.

MAJOR ISSUES AND CHALLENGES FOR IMPLEMENTATION OF GST IN INDIA

GST as the new arrangement of tax collection has been recognized as advantageous in various manners, there remains concerns" in regards to its usage. The need of great importance is that the Center government just as the State governments should be ace dynamic so as to determine the

1. Transitional Issues: There are numerous regions which must be tended to as s separated of progress to GST. There are worries about enlistment, convey forward of credits and taking ne credits, pending

discount/refund claims, survey of agreements, Etc. The requirement for smooth progress is basic for achievement of GST.

2. Income Sharing Mechanism: The double GST model will off-set certain industry from Center to States in this way diminishing income age for the Center. The double grant of the Center in this way diminishing income age for the Center. The test is multi-crease – appropriate income bookkeeping and assortment, mechanical up despect to the center. bookkeeping and assortment, mechanical up-degree, patching up heating channel for State-wise income allotment, political help, and so on

3. Managing Transitional Issues: The change to GST will influence such plans and a lot of vulnerability will float over every one of those regions for the change to the change to GST will influence such plans and a lot of vulnerability will float over every one of those regions for the change to GST will influence such plans and a lot of vulnerability. will float over every one of these regions for organizations prompting perplexity and regulatory issues.

4. Brought together Administration for Large Units: The individual State GST may not exclude such units. The test is give simplicity of any large Units: units. The test is give simplicity of consistence to such units. For huge expense paying units, the idea of incorporated enlistments, conditions of incorporated enlistments, credit/set off and installment ought to be acquainted with stay away from variety of compliances under various burdening purviews and it ought to be under the Central GST.

The double GST model will augment the expense net by saddling each financial stock in the MANAGING EXPLOSION OF ASSESSES: dissemination organize. This will prompt a blast of surveys. It won't just add another flavor to GST however will likewise adjust India to worldwide assessment framework. In spite of the fact that it will produce income in an impartial and straightforward manner, the Government should guarantee that a definitive shopper isn't troubled with charge past his ability.

Effect on Small Business Enterprises: the effect of GST on little endeavors if regularly refered to

a. Those beneath the edge of Rs. 20 lakh (Rs. 20 lakh if there should arise an occurrence of determined) who need not to enlist under the GST. Essentially they must be ready to go to buyer brokers/makers/nourishment specialist organizations.

Those between the edge and piece turnover of Rs. 75 lakhs have the choice to pay 2.5% if there should be an occurrence of producers and 1% on account of dealers. Essentially they must be good to go

to buyer merchants/producers/nourishment specialist organizations.

Nature of charges: The expenses that are remembered for GST would be extract obligation, countervailing obligation, cess, administration duty, and state level VATs among others. Strangely, there are various different states and association charges that would be still out of GST.

Number of Enactments of Statutes: There will two kinds of GST laws, one at a middle level called CGST and the other one at the state level called SGST. There are distinctive duty rates for merchandise and ventures at the Central Level and at the State Level, and further division dependent on essential and other property dependent on the need, area, geology and assets of each state.

Paces of Taxation: doubtlessly a duty rate ought to be conceived as per the state's need of assets. At whatever point states feel that they have to raise more noteworthy incomes to support the expanded consumption, at that point, preferably, they ought to have capacity to conclude how to build the income.

IT Infrastructure: IT foundation will assume a fundamental job in full execution of IGST as association will electronically appropriate IGST to states. To hook the information base a solid system is required which is overseen by GSTN (Goods and Service Tax Network). GSTN has significant duty to handle greatest test of IT framework in a period bound way.

Different Issues: Union government need to facilitate with 30 states for "input credit, because of move of credit in SGST.

State charge authorities need preparing and improvement every once in a while for execution of GST. Further, GST law intensely depends on IT and thus legitimate preparing must be given to departmental officials for powerful use and execution.

Assessing the way and quantum of information credit as accessible under GST

- Analyzing the effect of different laws and incorporation with customs and Foreign Trade Policy

 OCT.

 O
- Evaluation of the competiveness and the interest for the items in the scenery of the new GST rate structure to guarantee that items are neither overrated nor under estimated.
- Analysts state that land market will be confined by GST and it might bring about 12% down turn in requested of new houses in view of expanded expense up to 8%.

CONCLUSION AND SUGGESTIONS

Budgetary authorities express that the lower GST rate may provoke a lessening in expanding. With a productive execution of the GST, constrained by the GSTN, India is foreseeing make critical gains in the straightforwardness of cooperating criteria. The execution is required to help associations and actuate the economy's advancement bearing. It might be done up from the above discussion that GST will offer easing to producers and customers by giving wide and intensive consideration of data charge credit set-off, organization charge set off and subsuming the couple of costs. Capable specifying of GST will provoke resource and salary gain for both Center and States altogether through reaching out of appraisal base and improvement in control consistence. It might be also contemplated that GST will emphatically influence various zones and industry.

Despite the way that execution of GST requires concentrated undertakings of all accomplices viz. a. viz. Central and State Government, trade and industry. Right now, progresses should be taken. Last yet not the least, it will in general be said that in spite of number of troubles and issues, GST ushers a straightforwardness to measure charges forced on a thing, plugging the host of concealed and embedded costs that were been settled as of not long ago. GST is anticipated to empower free movement of items and undertakings the country over and therefore, can demonstrate 2% to India's GDP. Further decline in arrangement of appraisals will provoke conviction working of outside money related authorities right now a lift to Foreign Direct Investment in the country.

REFERENCES

- Products and Enterprises Tax, Price Waterhouse Coopers, India, 2007.
- Products And Enterprises Tax In India A Positive Reform for Indirect Tax System, International Journal of Advanced Research, Volume 4, Issue 3, 2016,500-50.
- A GST Implementation Challenge,
- Products and Service Tax Reforms and Intergovernmental Consideration in IndiaGST for Accelerated Economic Growth and Competitiveness
- Goods and Service Tax in India-A Way Forward,
- Products and Enterprises Tax for India, National Institute of Public Finance and Policy,
- "Products and Enterprises Tax: History of India's greatest assessment change and individuals who made it potential", India TV, 29 June 2017

Internal Quality Assurance Cell (IQAC)
M. S. Kakede College, Someshwarnagar

MUGUTRAO SAHEBRAO KAKADE COLLEGE, SOMESHWARNAGAR, TAL-BARAMATI, DIST. PUNE 412306

THE HISTORY OF EDUCATION AND THEREFORE THE LITERARY DEVELOPMENT

10 100

Dr. Devidas Wavdande

The state of the s

the sense materials are used the recognition of the sense of the sense

The state of the s of the second was the second of the second o the state of the s and the second of the second o

the gray that a manager of the and the state of t

Internal Quality Assurance Cell (IQAC) M. S. Kakade College, Someshwarnagar

18-1, 1372, -517 Volume 2: 155:5023, the volume 2000 I STREET AS DO the property of the state of th The second of the second secon A THE REAL PROPERTY. And the second of the second o Longation in aist electrical dellization The state of the s 10.7. The Control of F1 (1228) 25 (15 F1) (15 F1) the transfer of the first property of the second of the se Inches Subscriberts

The second of the second secon and the second of the second The first of the property of the second seco and the second of the second o el des la figura de la las tienes mayores, maiories Personales de la collègia d The property of the Samuel Control of the Control o Para State Ada State The second section of the second seco tante visit a rikulasi diberkak kwaren, iliku witte ikidi e deliri And the second of the State of the National Particles of the State of TO THE CALL STATE OF THE CASE and the first of a bound on a major or disagraph, they called a to the and the state of t

Recent International Frends

The transfer of the second and the second of worlder that a little of the to the first the property and the second control of the second con ng tiple gave na haybon ng bowar 251, 2,230 k kina 22 maa . into the following the most big with the the second of the second District the second of the second at and the control of the energy wealth of the state of t The end of the application and the author to the first terms of the end of th research and the second section of the second section of The second of th The state of the s The first of the second state of the first of the second Salaria and Cartes are are sufficiently be a first that

1994 3074 - 505 Volume 21 (sere 10, Towers' e-20) the tree to the state of the tree of the state of The same of the same of the same the state of the s was at a second to the state of male and the and while the many as a way of the contraction beat the best fine a second traction CONTRACTOR SHOWS AND THE RESERVE The straight of the second the state of the s Burn away of the 19 fm I duest a few of Suchronization The second secon Carrier Committee Co The same transfer of the same The same worth house this or things to the part of the same describe the distinction to the performance of the The first of the seal series with the series of the series the state of the s to be a second to the second t the late to the same that the same of the the action of the policy of the second of th The Contract of State of the Contract of the C The comment of the party of the party and the Control of the second a anclusiva THE RESERVE OF THE PARTY OF THE

the action the first direction of the Long Charge and The court of the Boullander Str. Engineering which is by the fifth of the court The state of the state of the party of the state of the second of many languages and expenses a second of the The second of th

A branche in

Centres of Learning in Ancient India

The state of the s the large of the control of the will be the control of the large of the The state of the s to the property of the second of the and the section has been appeared from the sec series and analysis of property and all the a great to the analysis of the great the second of the second the establishment of the few Physics of the first in the second second as And the second s CONTRACTOR OF THE STATE OF THE the second residence of the second second the state of the s STATE OF THE STATE THE WAY TO SEE THE SECOND

Control of the contro

Very and Regular Discussions. The second of the second of the second Students Law to Respect and Discipline:

the control of the control of the second of the following the second of the political and a second of the The second secon and the second of the second o the state of the s the little and the second of the second property of the second of the second the some training was increased to transparent and active tell the second of the way to the way to the territory of the second of the s The same of the same of the same of the Place of the second of the sec

Natarda t my redy

The state of the s The second of the second of the second The the reserve and the server of the first of the standard who will be a standard of the The American Million and Committee of the Committee of th and the second of the second The programmed and the programmed the second Committee to the second control of the secon THE STREET STREET, STR

The gradient of the second of the second The state of the s

Co-ordinater Internal Quality Assurance Cell (IQAC) M. S. Kakede College, Someshwarnagar

MUGUTRAO SAHEHIOXO KAKADE COLLEGE SOMESHWARNAHAR, TAL BARAMATI, DIST. PUNE 412308

TEACHING STRATEGIES IN HISTORICAL INDIA

Dr. Devidas Waydande

army or an out over a log tage of the party.

- Commercial of the speciment of the contract of the

Southern was in the state of the state of

" I family the man had been a family and the

rent Briggs and Briggs and State of the second second

Abores

Introduction

The state of the s

LIGHT CONTROL TO MENT OF THE PROPERTY OF THE P

Co-ordinator
Internal Quality Assurance Cell (IQAC)
M. S. Kakede College, Someshwarnagar

MUGUTRAO SAHEBI AO KAKADE COLLEGE, SOMESHWARNAGAR, TAL-BARAMATI, DIST. PUNE 412306

Control Community of the Secretary Sec. No. 1 (1997) The second section of the section of the second section of the section of t 100 St. 11 - 18 4894 terror stays to the system of easie based reservation, identified the 15 to allow a longitude to the and the entropy's population and the territory of the tree for sease the area of a stations and jobs in povernment or animal and a task these and the state of t care a contract of the complete returns the contract of the co as Sec. state. The first leaders of lower caste and appear state. I call the attention of the research configurate case eastern and the unfought in this based on a first the case the India, point est he demanded separate electorate for apinfi of the horse such factor of land at the a new transmitter of Incia. The constitution of Incia accepted the principal wife and the converse, and as an ilsted amonet, bline has formulated by the second second purishment to be analysis for effence rader this ion. There is not be resemble the color of a cosystem. The common remaine generated on case systems in monitorized to a common A ring to a figure of system distinction affilterent Variation and Life borrows in the Life of the an threatsides seem production of the contract of the manner of the feet of the contract of the co and the second decrease of the property of the second seco And the Consideration of white the statement in the product the surfering three going to that leaders and followers at the local substance of 2 about a self is gen among the society. the state of the present autonomorphies and the copyright that the first section the factor of the section as a their task and december container for a fill S. L. Martin, and S. Diego, and are the section against Barbar and the section against the section of the section against the References Charles and the second of the guest to the first of the control of the first the state of the control of the co the property of the second second second

The work is a second from a trible of the pur-

A.S. ERA enter as Direct skin Stories. The form the form of the form of the first o

(1) W. (1) (1)

Sire of Salka new India shine participal strap

(Co-ordinator
Internal Quality Assurance Cell (IQAC)
M. S. Kalade College, Someshwarnagar

Minima Surviva Control of the State of the S

1 1

Dear Author.

A special start of the acceptance of your resemble paper? This is a sense of the Lawrence Wave members and Modern Butlan A Historical Review? The Sense of the Se

Property serve beauty

- Place is a Noticean resembling will be probably probably to the x 3 december of the x 3 decem
- The second secon
- Access send that they copyright form with payment water to the payment and appeal searned copy.
- The second code of First Attainer's CV (Including contact not one)
 The second of the second
- . The at the agents "estal Adorese."
- The District of the Control of the State of Chapter of the Control of the Contr
- for a suppression of the suppres
- · \$ 12 1 article is of grarism, then we will not publish a re-

Management of the careful response.

Birman ()

Research Directions Journal

Co-ordinator
Internal Quality Assurance Cell (IQAC)
M. S. Kahede College, Someshwarnagar

PRINCIPAL
MUGUTRAO SAHEBHAO KAKADE COLLEGE,
SOMESHWARNAGAR, TAL-BARAMATI,
DIST. PUNE 412306

The Lower Castes Movements in Modern India: A Historical Review

Dr. Devidas Bhimrao Waydande.

dead. Department of History M.S.Kakadek (1922).
Somesawarnagar, Lel Baremati, Dist-Pane (1922).

Violence:

A color flow of a deportant of the Indian society, political leading of the state of the second decolor principle was a costa mice systems of the country. In the stew of the second decolor of the second decolor in the reduce organic in the nature whereas takes the second decolor of the second decolor of the emergency of its differentiated of an area has a constant of the emergency of its differentiated of an area has a constant of the emergency of its differentiated of an area has a constant of the emergency of its differentiated of the area as a first of the second decolors and commoners, masters and shakes, the making classes of the conference of the subject of the matter of decoloring area, the second decolor of the matter of decoloring area, the second decoloring the vector of the coste system of relatively open. Vector by the cost of the coste system of relatively open. Vector by the cost of the coste system of relatively open. Vector of the coste system at the society as its existing a copy of a first of the decolor of the coste system of relatively open.

Keywordst, Caste, Lower, Religion, Class. Society, Varra, Political, Society, L. L. Co.

Impoduction:

with and Not contany as the most important period to the second second to the contained and class conscious less among the west class to the second caste equality. Their efforts resided in the second caste of the British policy of education croates the most second contained the again the brighth second caste of the second contained procedure 1612 and 2015.

The second flat in could be trevel on every class and occupy any second caste of the second caste of the popularity of modern political thoughts caste second caste of the second and political climate in which decimal the second caste second caste started the social and political climate in which decimal the second caste started and second cast started the modern political climate in which

Belond in the statement of the lower caste movements were ancested in the Belond in the form of the lower leaders campaigned in the rest of the statement of the Indian. While the Aryans were the interdepoint of the Period in each caste method on system with them. The descused pulsation is a fact of the area of the interdepoint of the statement of the statement

gamel's whom a first in the most recent of these ways and the party of the second of t

AVERBOOD WWW.RESEARCHDREECTORS

they properly actives with our displaced Indigenous Drouge and Court of Subsequently tree me neving established the Hindu caste system and trace of a manufacture of higher tank to explore the impact of West To some that it is a manufacture of the source of the source

we may be that some caste leaders were became against to the April 20 to some assets of the Brahmin dominations, especially in south Ladar, accessing an especially and some especially in south Ladar, accessing an especially specially in south Ladar, accessing to the power caste pointed on the 15 members of A case 20 to the form the first of the rower caste pointed on the 15 members of A case 20 to the form the first of the first o

System Rand Swam Nation condemned religion as a personnel of the first state. The design of the first state of the first state of the first state of the first state of the first state. By a first state of the first state of the first state of the first state. The first state of the first state of

Seri Naraj in Oberma Panapalar Vogani in Kerma Narayan Gun, and a series of two point progress me for the apint of the caste Exhave. It is no give in respect of the second bits associate both a number of temples with the second second bits associate both a number of temples with the second second bits associate both a number of temples with the second second second bits associate both a number of temples with the second secon

Street to the south faths in the Western India at the fath Management of Street to the south as the fath of Securing Social Justice for lower cases the opening Securing Social Justice for lower cases the opening Securing Social Justice for lower cases the opening Securing Social Matter and women belongs to all assessment of the father than Islandia Warring Shot and and Islandia at the father than the present of ediging typical leading in the father than the

In product, that a after 20th contary the social movement his planter in 150 to 150 to

Numerical thas crassider in course of upliff of the lower case. He as all short in the course of a little is a late of a little in the second of the course of the second of the lower case. The course is a little in the second of the late of the l

Distributed Arabeddkor entered in mational politics in 192 (life was noted to eigens at the contact table conference in London Communat Values at a nice that British Plante masser on 17th August 1932 provided separate cleator to 5 192 a residence to a source of a surface value of the area of the Property of a surface that anti-denthal for Leongia 1922 of the residence of the surface of the provided for reservation of the season of the constitution clean and Dr. Ambensar fouriedd. Season additional face of a laboration of this followers embraced Builds surface.

Conservation assenting the contribution in manning and provide the Lorentz of the Republican Party of Them was not be at 4 and 50 mestioned to the Lorentz of the Lorentz o

There is a strong procedure of Dallit Pan has believe and a second symbolic issues in a promise of the Dallit Pantheis was not except that the second second

As a second of Linear (Part Syr) increases once in process in a second s

1. - safegor . . . Cura normalis problematic in the developing policy and a company

The first of the second second

1-25 BERRE In the Black Burney St.

Relation .

大大大学, 1975 (1975) The Cartest State of the Control of

the of the second secon

Service Commence of the service of t

See the All College of the

and that Americanial Short part of the and the second of the second

M. S. Kahnde College, S

Our Heritage - UGC Care Listed, Multidisciplinary Journal for Research Publication

(3)

Search

Frome 2 Apout the Journal

About the Journal

Our Hentage Journal with ISSN 0474-9030 is a multidisciplinary UGC Care listed journal for research Publication.

Our Heritage Journal is indexed, refereed and peer reviewed journal, which is designed to publish research articles in Engineering & Technology, Management, Medical Sciences, Social Science, Education, Agriculture, Geography, Advertising, Accounting & Finance, Botany, Business Research, Commerce, Computer Application, Consumer Behaviour & Relationship Management, Corporate Governance, Earth Sciences, Economics, E-commerce, Bioscience, Entrepreneurship, Fisheries, History, Human Resources Management, Information Technology, Library Science, International Business, Law / Criminology, Life Sciences, Logistics and Supply Chain Management, Performing Arts, Physics, Psychology, Health Care, Fine Art, Industrial Relations, Architecture, Marketing Communication, Marketing Management and others.

Send papers for publication to editor@ourheritagejournal.com

Information

For Readers

For Authors

For Librarians

Co-ordinator Internal Quality Assurance Cell (IQAC) MUGUTRAO SAHE 140 KAKADE COLLEGE SOMESHWARNAGAR, TAL-BARAMATI, DIST. PUNE 412308

Our Heritage with ISSN 0474-9030 is a UGC CARE Journal and peer-reviewed open access journal published monthly in English-language only. OUR HERITAGE is a multidisciplinary journal dedicated to the research publication in the fields of architecture, business, commerce, development studies, economics, finance, government policies, history, international relations, jurisprudence, knowledgebase, learning, management studies, novel and book reviews, organizational studies, poetry, quasi-judicial studies, resource management, social studies,

ISSN: 0474-9030 Vol-68-1siue-35-February-2020

Woman's Movement in Post Independence in Maharashtra: Historical Study

Dr. Dattatray Ramchandra Dubal Assistant Professor, M. S. Kakade College Someshwarnagar, Tal: Baramati Dist: Pune, 412 306

Email: drdu bal 1983@gmail.com

INTROUCTION

Like other social group women also have been involved in collective actions equipped with their agenda, leadership, ideologies and organizations in order to have their proper and dignified place in all aspects of life. This unit deals whit social movements of woman as individuals and as a group are among the most discriminated sections of world population. As a marker of this discrimination, societies across the world have shown preference for boy child. The preference for boy child has taken societies to the extent of killing girl child in the womb itself. All practices of discriminations in societies have been legitimized through either invoking socio-cultural needs or the need to maintain a lineage or for material production. The Patrilocality, where descent is through father's lineage and patrilocality where the children live in father's home or village have added to the preference for the boy child. All these arrangements have the consequences of women being relegated to what Simon De Bouvoir so poignantly termed as the Second Sex.

As the second sex in material terms means—that woman is quite often denied political, economic and even cultural rights. She does not have either equal access to education and health of male violence within the family or outside. Historically religion, polity and society have been so organized as to make her position vulnerable to any discriminating arrangement within the society. They, however, remained at the level of individual protest while the structure and power of patriarchy being so crush them or appropriate them the modern time have provided the space, ideas and principles of organization to people to question as well as alter the arrangements. By either aligning the women's protests with the parallel movement to change the society or by incorporating the basic digits of modernity into the woman's movements. Nationalist movement in the colonial countries, socialist and communist movement and feminist, movement across the world and the larger trend of democracy have been some

THE POST-INDEPENDENCE PERIOD: REFORM AND WOMEN

The post-independent Indian state launched the array of reforms which had been demanded even before the independence. There were, for example, demands that all customary and front the legal system was found to be unequal and the one of the first major structuring tried by the Constituent Assembly in 1948 itself was to try and effect a drained

ISSN: 0474-9030 Vol-68-11100-35-Februity -2020

Woman's Movement in Post Independence in Maharashtra: Historical Study

Dr. Dattatray Ramchandra Dubal Assistant Professor, M. S. Kakade College Someshwarnagar, Tal: Baramati Dist: Pune, 412 306

Email: drdubal1983@gmail.com

INTROUCTION

Like other social group women also have been involved in collective actions equipped with their agenda, leadership, ideologies and organizations in order to have their proper and dignified place in all aspects of life. This unit deals whit social movements of woman as individuals and as a group are among the most discriminated sections of world population. As a marker of this discrimination, societies across the world have shown preference for boy child. The preference for boy child has taken societies to the extent of killing girl child in the womb itself. All practices of discriminations in societies have been legitimized through either invoking socio-cultural needs or the need to maintain a lineage or for material production. The Patrilocality, where descent is through father's lineage and patrilocality where the children live in father's home or village have added to the preference for the boy child. All these arrangements have the consequences of women being relegated to what Simon De Bouvoir so poignantly termed as the Second Sex.

As the second sex in material terms means—that woman is quite often denied political, economic and even cultural rights. She does not have either equal access to education and health of male violence within the family or outside. Historically religion, polity and society have been so organized as to make her position vulnerable to any discriminating arrangement within the society. They, however, remained at the level of individual protest while the structure and power of patriarchy being so crush them or appropriate them the modern time have provided the space, ideas and principles of organization to people to question as well as alter the arrangements. By either aligning the women's protests with the parallel movement to change the society or by incorporating the basic digits of modernity into the woman's movements. Nationalist movement in the colonial countries, socialist and communist movement and feminist, movement across the world and the larger trend of democracy have been some.

THE POST-INDEPENDENCE PERIOD: REFORM AND WOMEN

The post-independent Indian state launched the array of reforms which had been demanded even before the independence. There were, for example, demands that all customary and front the legal system was found to be unequal and the one of the first major structuring tried by the Constituent Assembly in 1948 itself was to try and effect a drained

Hindu code which would try to do away with a large number of ruminators personal and customary rules applied to women in different Hindu communities. The ultimate conceived goal, as the women's representative would argue, to usher a common uniform civil code. This was thought to be very significant use the state continued to treat women through the personal or community laws were male was the dominant and authoritarian figure. It was argued that unless the conventions and laws are brought out of the personal or community into the domain women not be able to enjoy the equality as promised by the situation.

Shah Bano affair brought n entire range of issue related to women to the fore. Brought the Indian state's attitude towards the issue of women in the context of her Religious Community. It also showed the weakness of the women's movement to mobilize strength to tight for a common civil code. Thirdly, it brought the weakness of the progressive sections in the society to come forward and demand uniform civil code for the communities so that the women's right comes out of the domain of religion into e-secular legal domain. The Indian government's act in some sense weakened the bears within the Muslim community and the voice of the educated women who found this point of time the strength of the orthodoxy viz a vis the state.

The government's act also emboldened the fundamentalist groups in other communities who could now on show that Indian state appeares the minority community sentiments and not concerned about development really. From Now it is the fundamentalist and manual groups among the Hindus which started demanding uniform civil code to provoke the minority. Thus in sum, one of the most important issues concerning women's equality became part of the real politics of the Indian democracy. By the eighties the tropical movements by communal parties which had a large middle and lower class support gradually affected the original discourse on women and her legal and political settlements.

THE LEFT AND WOMEN'S MOVEMENTS

The communist parties since 1950's not only provided women leadership but also kept him women's questions in the centre of political discussion. However, with the split in the communist movements in 1964 and emergence of many new voices within the left movement which questioned old assumptions of the Marxist parties, new ideas and organizational principles to articulate demands of communities and groups began to merge. The Shahada movement, in Dhulia district of Maharashtra was one such movement.

The exploitation of the local Bhil tribal landless laborers by the non-tribal local downers was the key issue in this. To add to the woes of the tribal came the excessive drought and famine in Maharashtra. Different exploitative practices of the downers and the money lenders pushed the tribal to take extreme steps of protest. Through the movement had its origin in the late sixties through the traditional folk ways, ging bhajans etc., the seventies saw a complete metamorphosis when the newly expired left leadership joined the movement and Bhil women were mobilized gradually in large number. However, in the course of the movement it was realized that there were central to women in these areas was not exactly what the organization had initially thought out as such. For example, after the agitation began in Shahada

155N 0474-9010 Vol. 68-1600-35-February -2020

movement that it was realized that most of the women were landless wage earners and the demand for higher wages would address the women's issue more directly. The movement gradually shifted to cover issues such as higher wages and anti-alcoholism because it was found that the husband's habit having liquor eats into the domestic economy and women had to struggle more to keep the household going. Alcoholism also leads to regular wife beating Issues such as these which earlier were not part of the movement came to be realized as intimate reality of the women's and were taken up. These encouraged women too to come out in larger number to join the groups by women formed and went from village destroying liquor poin.

In the 1970 again, the Maharachtta agitation soon spread to Guirat where the women in major cities like Bombay. Poona and Ahmedabad come out in streets protesting against the government for such situation. It happened in the background of economic worsening conditions of the people following Bangladesh War. In Bombay, for example, Socialist Mrinal Gore and Communist Ahilya Rangnekar led the movement. The Maharashtra and Guirat agitation gradually added to the larger oppositional politics that was being galvanized around this time. In fact Guirat and Maharashtra, the lower classes were conspicuous by their absence. Hence, the issues and concerns of the women from the lower classes or the tribal had not become part of the movement. It was soon through different sets of the movements that this section began to voice its concerns. In Maharashtra for example the tribal women in Shahada movement brought the issues of landless wage earning women and the perils of alcoholism while on the other hand in Bodh the issue of land was involved. One realized that after a gap of a decade or so the political and social questions were rapidly becoming closely involved.

The arrival of the new classes into the picture meant that the political landscapes were having become more complex and sharper questions to resolve. Gandhian feminine and role of female were now questioned and so were symbols used by him. It is such situation that the impolitization of the women too began to, take place. This was also the time that the western feminists began to raise the questions whether an issues that they been fighting for really applied to the third world women as there are doubly suppressive, patriarchy and poverty. The same situation prevailed in Indian when the issues that were raised by the women movement either under the rubric equality or right really applied to the women of different social strata. It is vivid portrayed in the experience of the Shahada movement when in the course of the movement the organizers came across the differential issues and changes the demand and mobilization patterns land rights issues which even the recent feminist writers have shown to be most important issues-where most of the population is without land. The issues of what would give land to them bring us back to the issue of the state and also the democracy that obtains in India.

This year 1975 was declared as the world women's year by the United Nations. The women's decade, 1975-85, witnessed women related activism by feminist groups as well as political parties. These were primarily urban-based activist groups it was however the state which was promoter of many progressive steps for ameliorating women condition and saw a large

ISSN: 0474-9030 Vol-68-Issue-35-February-2020

number of activities. Maharashtra was hotbed of the inspired women's activism. The Maoist inspired women organized the Purogamistri Sangthana (Progressive Women's Association), and Stri Mukti Sangathan in Bombay Conferences of women were organized in Poona by the Lal Nishan Party and the Shrami Sangathan, both Maoist Organizations, which were attended by a large number of women from across party lines and from across the state.

It was also during this time dalit movement and the feminism got linked. A Mahila Samata Sainik Dalton was formed by some dailt groups in Maharashtra. The Maoist groups and the Dalit organizations gradually provide a new edge to the argument that religion and cast system provide additional legitimacy to the oppression of women and hence to be attacked for any possible women's liberation.

The new phase also came with a new consciousness. How should women be organized and represented? While movements like Shahabad showed that women could be organized in the process of the movement in which issues, close to women's loves, would emerge a self-conscious feminist stream also came to assert by now. While most of the feminists were drawn from the urban middle classes and were seen to be unable to represent the Whole of the women of the society, there were serious thinking that there need to be organization outside the movements. These groups, referred to as autonomous groups, could think about women's issues and the movement without falling prey to the organizational hierarchy and blineded by the assumptions that have plagued the left parties of the country. Many women's groups thatorganised during and after seventies decided to keep themselves women only group without any party affiliation or traditional organizational structure and quite often structured around one or few serious issues relating to the day to day life and struggle of the women in Indian society. By 2000 we have thousands of such groups working in different parts of the country and in fact the Indian women's movement by 2000 is characterized more by these groups across the country the organizationally structured movement as such.

EQUALITY OR DIFFERENCE

While the entire edifice of the social movement in Indian, which wanted to change the status of women, has been raised on the principle of equality, by the eighties there were realization that even equality was not enough to protect women from being victims of violence perpetrated on her solely because she happened to be a women. This was in spite of the fact that in many cases she was equal or superior to the male perpetrator in status, education or other indicators women were the target of rape simply because she was women—biologically different from Man. It soon became a major theoretical as well as organizational point of debate as to where should the movements place their focus, i.e., on equality or difference. The case of the rape of a tribal girl Mathura in 1987 by the police and despite a campaign and fought by many prominent legal personalities, the judiciary was unmoved and declared Mathura Women of easy virtue. This created uproar and made the women's issues. Similarly, the dowry deaths primarily among the affluent middle class households too was a shattering blow to some of the earlier held assumptions, i.e., the development process by raising the status of the women would help her practice her democratic rights fully. The same

(55N 0474-9038 Visit CR. Laure 33-February - 2020

development was now seen to be capable of making life unsafe for her. By the time the census of 2001 was published, the increasing decline in the sex ration in the most developed states of India pointed to the same phenomenon.

REFERENCES

- 1 Bhadan Annt and NayyarDeepak.The intelligent person's Guide to Liberalization . pengum books, New Delhi 1999, Page 166.
- 2 Madhakishwar In search for Answers, Indian women's voice from manushi, New
- 3 Prakash Anat Barkhand politics of development and Identity orientlongman Hy derabad 2001, Page 131
- 4. Miskorice K.R. The Indian working class. Hind, kirabs Bombay 1951, Page 151
- 5 Punckar S.D. Trade unionism In India , new book company. Bombay. 1948, Page 332.

Internal Quality Assurance Cell (IQAC) M. S. Kalende College, Someshwarnagar MUGUTRAO SAHEBRAO KAKADE COLLEGE, SOMESHWARNAGAR, TAL- BARAMATI, DIST. PUNE 412306

D. Dr. D.R. Outer UGC are

ISSN 2454-3292

International Registered and Recognized
Research Journal Related to Higher Education for all Subjects

INDO WESTERN RESEARCH JOURNAL

(UGC Approved, Refereed & Peer Reviewed Research Journal)

Year - VI, Issue - XI, Vol.- I Impact Factor 6.10 (GRIFI)

Sept. 2019 To Feb. 2020

EDITOR IN CHIEF

Prof. Dnyanraja Chighalikar

Co-ordinator

Internal Quality Assurance Cell (IQAC)
M. S. Kakede College, Someshwarnagar

MUGUTRAO SAHEBRAO KAKADE COLLEGE, SOMESHWARNAGAR, TAL-BARAMATI, DIST. PUNE 412306

Sr	Title for Kesenren Faber	Page No.
No.	A The same of the	56
15	- I de la Charles	61
16		65
17		69
18		74
19		78
20		81
21	Indian Parliamentary Democracy: Theory and Practice Dr. Anil D. Patil	85
22	Gandhism: Socio-Political Theory Mahade D. Mane	89
23	Changing Perspectives of Human Right in India Varsha M. Potdar	93
24	Bringing Gender Justice A Challenges To Social Sciences Dr. Padmanna Pujari	98
25	Emotional maturity of college student Dr. N. M. Palwade, Mahendra K. Chavan	10
26	Globalization and Its Impact to Social Movements Dr. Dattatray R. Dubal	10
27	Human Rights In The Constitution Of India Sanjiv D. Yakane	11
28	Identity Crisis of Legs Sadovsky and other Girls in Foxfire: Confessions of a Girl Gang Dr. N.B. Masal	1

Indo Western Research Journal (IWRJ)

6,10

ISSN 2464-3292 Indo Western Research Journal (WKJ)

Sept. 2019 To Feb. 2020

www.lrasg.com

Research Paper

26

Globalization and Its Impact to Social Movements

Dr. Dattatray R. Dubal

M. S. Kakade College

Someshwarnagar, Tal: Raramati

Dist: Pune.

Introduction:

This unit deals with the relationship between globalisation and social movements. Globalisation has brought profound transformation in the lives of people everywhere and it has immense potential to affect social, political and economic conditions globally. The critics of globalisation look at it as a process that can increase disparities of wealth and power. They are of the view that economic liberalisation is exacerbating the gap between rich and poor virtually in all developing regions. Globalisation has empowered some countries more than others. Rules and norms about investment, environmental management and social policy are made by these countries because they have power to control international institutions. Less powerful countries even more than in past are becoming rules-takers. The advocates of globalisation focus on the opportunities that are cosmopolitanism. Globalisation is also transforming people's definitions of selfhood and identity. Ti is also averred that it has an inherit bias in favour of the middle class and hurts the interest of the underprivileged in material sense. The phase of globalisation has been charged with being a phase of jobless growth. The labour sector has witnessed retrenchment, voluntary retirement schemes and casualization of workforce. The labour reforms that seem to be accompanying globalisation process seem to hurt the interest of workers at least in immediate sense. As part of conditions of General Agreement on Tariffs and Trade (GATT) signed at Maracas developing countries including India are being pressurised to keep the subsidies to farmers up to ten per cent of their value output. It has also introduced a patent regime. This development has potential to affect Indian agriculture and the interest of

Indo Western Research Journal (IWRJ) ng farmers in a finalumental sense.

Impact of Globalisation:

Until the 1980s many of the developing countries pursued inward-oriented growth grategies, relied heavily on state-owned enterprises and had highly protected and regulated economics. Indian economy was not an exception to this general pattern. The 1990s saw game countries launched on the path of privatisation, liberalisation and deropolation, India was glac one of these countries. A combination of factors leads international and national influenced befin's decision to follow what came to be known as the New Economic policy, India was faced with sever depletion of foreign exchange reserve. There was red erough been exchange reserve even to pay for imports of two months. The country was left to no option but to approach the World Bank and IMF for loans to avert the crisis. To avail these foates the country had to agree to a package of Stabilisation and Structural Adjustment Programme. This package gave the much-needed boost to the process of concerns liberalisation in India. This gave an opportunity to the reform-oriented bureaucracy inside the government to go shead with their long cherished agenda;

Jean Dreze Amartya Sen of the view that government policy at this times seems to be perwhelmingly concerned with removing counter-productive regulations. The state has been anglecting positive activities earlier also and continuous to do so even now. Zoya Hasso is of the opinion that economic liberalisation may burt the interest of the disprivileged in material sense; hence there is need of imaginative strategies to surmount the cleavages of deprivation and inequity between classes, easter, communities, genders and regions. F

Farmers:

Globalisation is likely to have serious implications of Indian agriculture. India signed the General Agreement on Tariffs and Trade [GATT] at Maracasbin 1994 and because part of the World Trade Organisation [WTO]. As part of the GATT agreement developing countries including India are under obligation to introduce reduction in subsides and keep it to the 10 percent of farmers value output. But cutting down on subsides does not seem to be practical because of strong resistance of the farmers' lobby. India together with other countries to cut subsidies. Another GATT-related problem affecting the interest of the farmers is introduction of patenting in agriculture. A farmer is not automatically permitted to use seeds of the protected varieties which he saves for sowing next crop. He has either to pay compensation for the uses of seeds save by him or to obtain permission of the breeder. A most of the plant breeders are multi-national corporations and their main motive is profit the only option left with the farmers is to buy the seeds again. Farmers have been joined by the NGOs in their protect against the

Indo Western Research Journal (IWRJ)

west companies. I therefore agricultural sector assess to be more contrasticus. A pump in fixed prices appears to be an inevitable outcome of liberalization. Thus fear has a miled basis. The international prices of foods grains are higher than domestic prices. Any rise in food prices would be the poor hardly. This would make the government of the day intersectedy impropular and might seriously jeopardise the electoral fortunes of the ruling party. Overall the response of the Rich Farmers Movement towards the new economic Policy and India joining the WTO has not been undiffentiated. Sharad Joshi an important leader of the farmers in the western part of the country has welcomed the new development. He expects opportunities for farmers in the phase of liberalisation at the same time Mahendar Singh Tikait in the north and Nanpunaswamy in the south are apprehensive of negative fallouts of liberalisation on the agricultural sector. Economic reforms in agricultural sector have not met any serious protest became a section of rich farmers is finding new investment opportunities in appro-based inclustries. like ugar noe-mills, food processing, floriculture and itorticulture.

Working Classes:

Globalisation has thrown big challenges before the working class movement. An important part of the globalisation agenda has been privatisation of public sector units in India. which has meant disinvestments from, privatisation of public sector enterprises.

Among the main planks of the new economic Policy are closure of sick and loss making public enterprises. Workers have faced the prospect of retrenchment. There have been cases of Voluntary Retirement Schemes [VRS]. Casualization and contractualisation of workers have been other accompaniments of globalisation. The practice of keeping contract and casual labour in place in regular employees has become widespread. Many people have argued that post-economic reform period has been a period of jobless growth. As part of stabilisation and Structural Adjustment Programme number of vacancies has come down. There has been a marked decline in the growth rate of total employment in the organised sector in the 1990s as compared to 1980s. As part of new Economic Policy the policy of downsizing has started. This means reducing overheads for cost reduction. Industrial Disputes Act 1947 lays reasonable restrictions on the employers intending to undertake retrenchment or closure. This act stipulates that in case of retrenchment or closure due notice will have to be given to the union and management have to device ways and means to protect employment of the workers. It is obvious that labour laws regarding job security are being changed on the grounds of economic rationality. Downsizing in developed countries in is less painful because of the fully developed social security system already in place. This unfortunately is not the case in developing countries like India. However, a National Renewal Fund was created to provide

Indo Western Research Journal (IWRJ)

scial safety net to the labour force rendered jobless as early as in 1992. Middle Classes;

On the job front the complete story is not so dismal because globalisation has also unfolded sig opportunities for lots of people, particularly of the upper middle class. This is especially and about people having degrees from the famous III's and IIMs who are in big demand both in India and the world over. The students from such premier institution walk away with unheard of pay packets. India chums out more than 70000 computers professional every year in addition the graduate from the III's. The Indian software industry employed nearly 160000 professionals in 1998-99, Indian software industry has earned a worldwide reputation. This get has been achieved by leveraging India's highly skilled technical manpower. India has emerged as a powerful player in the world in the IT sector. India's advance in the IT sector has attracted many American and Europeans companies to locate their back office operations in gangalore, Chennai, Pune and Gurgaon etc. The shifting of back office operations of foreign companies has been influenced by many factors like abundant supply of cheap labour, cheap satellite communication and the facility of Internet. While this development has created nemendous job opportunities in India it has been used by foreign companies has a cost cutting arrangement. These back office operations range from billing to payroll handling, airline reservation to answering customer complains. In case of both in these kinds of jobs weather in the much famed IT sector Call Centre students coming from upper middle class and urban background are more likely to get these jobs. Thus the introduction of the new economic policy has marginalised a large section of the population, as they do not have the necessary stills to benefit from the opportunities offered by globalisation process there is need of big investment in imparting that kind of skills in them that they do not lag behind aspirants from privileged sections of society. Dreze and Sen are of the view that there is great opportunity here for channelling political activism in the direction of forcefully demanding expansion of hisic education, health care security for those who are left out of the systems.

Women:

Globalisation can be seen as an ideology committed to production for profit, which leads to relative or absolute deprivation of women, colonies and marginal groups and oximumities. The exigencies of competition and market are used to enforce policies, which aims at profit making at the expense of people and planet. Angela miles is of the view that feminist all over the world have come to reject the profit-based market system which compels private ownership of all the earth's goods and recognises only those things as valuable which can be bought and sold for profit on the market. This market does not value the work of

Indo Western Research Journal (IWRJ) nature and women. Feminist in developed countries are fighting for recognition of the value of the goods and area. the goods and services produced by them in homes. They are also fighting for men's equal participation is good. participation in such works. They also demand recognition of the value of the social support provided by unusual services. They also demand recognition of the value of the social support provided by women in the form of childcare, health and educational services. They are also struggling both for struggling both in north and south to maintain traditional pattern and capacities of subsistence in the free of the in the face of devistating development process. The phenomenon of globalisation its commitment to commend the commendation of the phenomenon of globalisation its commitment. to commercialisation, modernisation, export-oriented development, growing reliance on private sector and the obsession with profit motive has adversely affected the cause of women in India also. There has been a sharp fall in women's employment in the organised sector in the era of globalisation. The expansion of informal sector has put women in the category of reserved army. They have joined the rank of poor . This increasing feminisation of poverty is a matter of grave concern. Even in today's India patriarchal norms established nearly two thousand years ago continue to prevail. The increasing feminisation of poverty is the matter of grave concern. Even in today's India patriarchal norms established nearly two thousand years ago continue to prevail. The media and the education system continue to continue to project idles of motherhood and loyal and faithful wife. The subordinate position of women in society in reinforced by a look at declining sex ratio of girls, growing domestic violence of all kinds against women, the spurt in downy deaths and deaths and rising rape cases. Derez and Sen hold that the persistence of sharp gender inequalities in many different forms is one of the striking aspect of the Indian economy and it yields disparities in power, decision-making and well-being. They are of the view that subordination of women in Indian society tends to impair their effectiveness in reducing deprivation in general.

References :-

- Chandra Bipan Mirdula Mukherjee, India after Independence, penguin books, New Delhi, 1999, page 176.
- Dreze Jean and Sen, India Economic Development and social opportunities Oxford 2. University, press Delhi, 1995, page 79.
- Karhik V.B Indian Trade Unions, A survey strikers in India manaktalas, Bombay, 3. 1967, page 110.
- Punckar S.D Trade Unions in India New book company, Bombay 1948.
- Rao B. Shiva the Industrial in India London, 1939, page 16. 5.
- Singh Rajendra social Movement old and new a post-modernist, critique, sage 6. publication, New Delhi 2001, page 263.

Canter Research Organization (IASRO) (A Division of Indig de UTRAD SARPESON) Co-ordinator

DIST. PUNE 412306

Our Heritage - UGC Care Listed, Multidisciplinary Journal for Research Publication

Our Heritage

Search

Home / About the Journal

About the Journal

Our Heritage Journal with ISSN 0474-9030 is a multidisciplinary UGC Care listed journal for research Publication.

Our Heritage Journal is indexed, refereed and peer reviewed journal, which is designed to publish research articles in Engineering & Technology, Management, Medical Sciences, Social Science, Education, Agriculture, Geography, Advertising, Accounting & Finance, Botany, Business Research, Commerce, Computer Application, Consumer Behaviour & Relationship Management, Corporate Governance, Earth Sciences, Economics, E-commerce, Bioscience, Entrepreneurship, Fisheries, History, Human Resources Management, Information Technology, Library Science, International Business, Law / Criminology, Life Sciences, Logistics and Supply Chain Management, Performing Arts, Physics, Psychology, Health Care, Fine Art, Industrial Relations, Architecture, Marketing communication, Marketing Management and others.

Send papers for publication to editor@ourheritagejournal.com

Information

For Readers

For Authors

For Librarians

Internal Quality Assurance Cell (IQAC)
M. S. Kakede College, Someshwarnagar

MUGUTRAO SAHEERAO KAKADE COLLEGE, SOMESHWARNAGAR, TAL- BARAMATI, DIST. PUNE 412306

Our Heritage with ISSN 0474-9030 is a UGC CARE Journal and peer-reviewed open access journal published monthly in English-language only. OUR HERITAGE is a multidisciplinary journal dedicated to the research publication in the fields of architecture, business, commerce, development studies, economics, finance, government policies, history, international relations, jurisprudence, knowledgebase, learning, management studies, novel and book reviews, organizational studies, poetry, quasi-judicial studies, resource management, social studies,

195N: 0474-9030

Vol-06-Issue-35-February-2020

महिला सक्षमीकरणात न्यायव्यवस्थेची भूमिका

प्रा. नारायण मधुकर राजूरवार मु. सा. काकडे महाविद्यालय, सोमेहवरनगर, ता. बारामती, जि. पुणे मोबा 9823232084

इमेलः narayanrajurwar@gmail.com

प्रस्तावना :

स्वातंत्र्यानंतर भारताने संसदीय शासन पद्धतीचा स्वीकार केला. भारतीय राज्यघटनेची अंमलबजावणी 26 जानेवारी 1950 सुरुवात झाली. भारतीय लोकषाहीत सत्तेचे विकेंद्रीकरण करण्यात आले आहे. तसेच, भारतीय लोकषाहीत कायदे मंडळ, कार्यकारी मंडळ, न्यायमंडळ असे सत्तेचे वर्गीकरण करण्यात आले आहे. भारतीय समाजाच्या प्रगतीसाठी भारताच्या कायदेमंडळाने अनेक महत्वाचे कायदे करुन महिला सक्षमीकरणात्न महत्वाची भूमिका बजावली आहे. त्याचप्रमाणे कार्यकारी मंडळाने देखील अनेक महत्वाचे निर्णय घेऊन जास्तीत जास्त महिला सक्षमीकरण घडवून आषण्याचा प्रयत्न केला आहे. त्याचप्रमाणे भारतीय न्यायव्यवस्थेने महिला सक्षमीकरणासाठी अत्यंत महत्वाची भूमिका बजावली आहे. भारतीय न्यायव्यरथेने अनेक महत्वाच्या निर्णयात महिला सक्षमीकरण कसे घडून येईल यासाठी महत्वाचे निर्णय दिले आहेत. या माझ्या संषोधन लेखात न्यायालयाने महिला सक्षमीकरणात कषी भूमिका पार पाडली आहे. याची सविस्तर चर्चा करणार आहे.

महिलांशी संबंधित कायदे -

- हिंदू विधवा पुनर्विवाह कायदा, 1856
 धर्मातरित व्यक्ती विवाह विच्छेद कायदा, 1866
- 3. भारतीय घटस्फोट कायदा, 1869
- 4. भारतीय खिस्तीविवाह कायदा, 1872
- 5. आनंद विवाह कायदा, 1929
- 6. वैद्यकीय गर्भपात कायदा. 1929
- 7. बालविवाह प्रतिबंध कायदा, 1929 / 2006

ISSN: 0474-9030

Vol-68-1ssue-35-February-2020

8. पारसी विवाह व घटस्फोट कायदा, 1936

9. आर्य विवाह विधिवत कायदा, 1937

10. वेतन प्रदान कायदा, 1936: किमान वेतन कायदा, 1948, समान वेतन कायदा, 1976

11. कारखाने कायदा, 1948, खाण कायदा, 1952, करार मजूर (नियोजन व निर्मूलन)

कायदा, 1970

- 12. राज्य कामगार विमा कायदा, 1951
- 13. शेती मळा लागवड कायदा, 1951
- 14. विषेष विवाह कायदा, 1954
- 15. नागरी अधिकाऱ्यांच्या संरक्षणासंबंधीचा कायदा, 1955

16. हिंदू विवाह कायदा, 1955

- 17. अनैतिक (देह) व्यापार प्रतिबंधक कायदा, 1956
- 18. हिंदू उत्तराधिकार वारस कायदा, 1956
- 19. हिंदू अज्ञानतत्व व पालकत्व कायदा, 1956
- 20. हिंदू दत्तक व निर्वाह कायदा, 1956

न्यायालय आणि महिला संरक्षण -

न्यायतत्वाषास्त्राने अनत्तिकानकमद्यमद्ध न्यायमंडळाचे अधिकार वैधानिक मर्यादांच्या पिलकडे चांगले आणि रास्त न्यायदान करण्यासाठी विस्तारीत केले आहेत. जानेवारी 1947 मध्ये आर्थर शेलिसंगर ज्यु ातजीमत बमसेपदहमत अतद्ध याने जिम नचतमजम बनतजरू 1947 या शीर्षकाचा लेख लिहून 'न्यायालयीन सकीयता' ही संज्ञा प्रचलित केली. सध्या ही संज्ञा भारतात विवादाचा विषय ठरली आहे. तथापि, या भूमिकेमुळेच न्यायालयाचा आपली पारंपारिक भूमिका ओलांडून मानवी हक्कांचे संरक्षण करण्याचा अवकाष प्राप्त झाला.

न्यायाधीषांनी बदलत्या नव्या सामाजिक-आर्थिक स्थितीमध्ये महिलांना चांगल्याप्रकारे न्याय देण्यासाठी आपल्या विवेकाधीन अधिकारांचा अवलंब करायला सुरुवात केली. भारतातील न्यायालयांनी आंतरराष्ट्रीय करार आणि परिषदांषी सुसंगतपणे कायद्यांचा अन्वयार्थ लावण्याचा प्रयत्न केला. पुढील काही प्रातिनिधीक खटल्यांमधून न्यायालयांनी महिलांच्या हक्कांची केलेली पाठराखण आणि सुरक्षा स्पष्ट होते.

- 1. एअर इंडिया वि. नगींस मिर्झा (1981) या प्रकरणामध्ये एअर इंडिया आणि इंडियन एअरलाईन्सचे नियम राज्यघटनेतील कलम 14 चे उल्लंघन करतात म्हणून त्यांना आव्हान देण्यात आले. या नियमानुसार (क्र. 46) हवाई सुंदरीनी एअर होस्टस वयाच्या 35व्या वर्षी किंवा सेवेत रुजू झाल्यापासून 4 वर्षाच्या आत विवाह केल्यास किंवा पिहले बाळंतपण यापैकी जी गोष्ट लवकर घडेल त्यानुसार राजीनामा द्यावा लागत होता. नियम क. 47 नुसार एखादी हवाई सुंदरी वैद्यकीयदृष्ट्या तंदुरुस्त असेल तर व्यवस्थापकीय संचालकाला तिच्या सेवानिवृत्तीचे वय 47 वर्ष करण्याचा अधिकार दिलेला होता. सर्वाच्च न्यायालयाने हवाई सुंदरीचे पिहले बाळंतपण सेवानिवृत्तीचे अट ठरते, ही तरतूद राज्यघटनेतील कलम 14 चे उल्लंघन करते असे मानले. ही तरतूद भारतीय स्त्रीत्वाचा अपमान करणारी आहे, असेही म्हटले.
- 2. मोहम्मद अहमद खान वि. शाह बानो बेगम (1985) या प्रकरणात सर्वोच्च न्यायालयाच्या 5 सदस्यीय खंडपीठाने असा निर्णय दिला की, पुरेषी उत्पन्नाची साधने असणाऱ्या मुस्लिम पतीने स्वतःचा चिरतार्थ भागवू न शकणाऱ्या आपल्या घटस्फोटीत पत्नीला भरण पोषण भत्ता द्यावा. तसेच एखाद्या पत्नीने आपल्या मुस्लिम पतीसोबत राहण्यास नकार दिला तरी तिला असा भरण—पोषण भत्ता द्यावा. घटस्फोटित महिला पुनर्विवाह करेपर्यंत तिला भत्ता देण्यात यावा. या प्रकरणात न्यायालयाने नमूद केले की व्यक्तीगत कायदा आणि फौजदारी कार्यपद्धती संहितेतील कलम 125 यामध्ये संघर्ष उद्भवल्यास फौजदारी संहिता श्रेष्ठ मानण्यात यावी.
- 3. बोधीसत्व गौतम वि. शुभ्रा चकवर्ती 1996 या प्रकरणामध्ये कोहिमा येथील महाविद्यालयात षिकणा-या विद्यार्थीनीला षिक्षकाने लग्नाची खोटी आष्वासने दिली. पुढे काही विधी पार पाडत तिला फसवून तिच्याषी विवाह केला आणि नंतर आपली पत्नी मानण्यास नकार दिला. न्यायालयाने या प्रकरणामध्ये तिला नुकसानभरपाई म्हणून दरमहा 1 हजार रुपये देण्याचे आरोपीला सुनावले. तथापि

न्यायालयाने नमुद केले की, 'महिलांनादेखील जीवित आणि स्वातंत्र्याचा हक्क आहे, त्यांनादेखील आदर मिळण्याचा आणि प्रतिकार करण्याचा समान नागरीक म्हणून हक्क आहे. त्यांचा देखील सन्मानपूर्वक आणि शांततापूर्ण जीवन जगण्याचा अधिकार आहे.'' (कलम 21)

- 4. सरला मुद्दगल वि. भारत सरकार (1995) या प्रकरणामध्ये न्यायालयाने नमूद केले की, हिंदू धर्म परिवर्तन करुन इस्लाम धर्म स्वीकारलेल्या पतीने दुसरा विवाह हा अवैध ठरतो. (क कलम 494). त्यामुळे अषा पतीवर द्विभार्या प्रतिबंधक कायद्यांतर्गत खटला चालवता येतो.
- 5. प्रगती वर्गीस वि. सिरील जॉर्ज वर्गिस (1997) मुंबई उच्च न्यायालयाने भारतीय घटस्फोट अधिनियमातील कलम 10 खारीज केले. या अंतर्गत खिष्चन पत्नीला घटस्फोट घेण्याकरीता पतीचा व्याभिचार त्याचबरोबर कुरता व कुटुंबाचा परित्याग याबाबी सिद्ध कराव्या लागत. ही तरतूद खिष्चन महिलांना राज्यघटनेतील कलम 21 अंतर्गत मानवी प्रतिष्ठेने जगण्यास बाधा येत असल्याने खारीज केली.
- 6. विषाखा वि. राजस्थान राज्य (1997) लिंगभाव समानतेबाबत काम करणाऱ्या विषाखा' या बिगर—षासकीय संस्थेने न्यायालयात याचिका दाखल करुन राज्यघटनेतील कलम 21 अंतर्गत कामकरी महिलांच्या मूलभूत हक्कांचे संरक्षण करण्याची विनंती केली. ही याचिका दाखल करण्याचे तात्कालिक कारण म्हणजे 1992 साली राजस्थानमध्ये महिलांच्या विकासाकरीता काम करणाऱ्या एका महिलेवर सामूहिक बलात्कार करण्यात आला होता. बालविवाह थांबविण्याचा प्रयत्न करण्यात आल्याने ही कृती करण्यात आली होती. या प्रकरणामध्ये सर्वोच्च न्यायालयाने महिलांविरोधी लैंगिक अत्याचाराबाबत पथदर्षी असा निवाडा दिला. या विषयाबाबत कोणताही कायदा वा कायदेमंडळाने केलेला कायदा अस्तित्वात नसल्यामुळे न्यायालयाने आपल्या सिक्रय अधिकारांचा वापर करीत मार्गदर्षिका जारी (1997) केली. तिला विषाखा मार्गदर्षिका महटले जाते. या मार्गदर्षिकतील तत्वे पृढीलप्रमाणे
 - रोजगार पुरविणारा (मालक) वा कामाच्या ठिकाणची आणि इतर संस्थांमधील जबाबदार व्यक्तीने स्त्री कामगारांबाबत लैंगिक अत्याचाराची कृती घडण्यास प्रतिबंध करावा.

- न्यायालयाने लैंगिक अत्याचाराचा अर्थ निष्यित केला. लैंगिक अत्याचारामध्ये लैंगिकदृष्टया निर्धारीत अषा पुढील अस्वागताई वर्तनाचा समावेष होतो.
 - अ शारीरीक संपर्क वा लगट करणे
 - ब लेंगिक अनुकूलतासाठी मागणी वा विनंती करणे
 - क. लैंगिकदृष्ट्या प्रेरित टिपण्णी
 - ड अष्लील साहित्य दाखविणे
 - इ. लैंगिक स्वरुपाचे अन्य कोणतेही अस्वागताई असे शारीरीक किंवा बिगर
 - शाब्दिक वर्तन होय.
- न्यायालयाने सर्व सार्वजनिक वा खाजगी मालकांना प्रतिबंधक पावले उचलण्याचे मार्गदर्षन केले.
- या गुन्हयाकरीता कोणत्या प्रकारची फौजदारी कार्यवाही आवष्यक आहे, हे देखील न्यायालयाने सूचित केले.
- तकार समिती आवष्यक आहे.
- कामगाराच्या पुढाकाराची आवष्यकता आहे.
- महिला कर्मचाऱ्यांना आपल्या हक्कांची जाणीव असावी.
- तिस-या पक्षकाराकडून होणा-या छळवणूकी बाबतही न्यायालयाने मार्गदर्षन केले आहे.
- या संदर्भात राज्य / केंद्र सरकारने विषिष्ट कायदा करण्याची विनंती करण्यात आली.
- ही मार्गदर्षिका मानवी हक्क अधिनियम, 1993 अंतर्गत उपलब्ध असलेल्या कोणत्याही हक्काचा पक्षपात करणार नाही.

न्यायालयाने मार्गदर्षिका जारी केल्यानंतर नमूद केले की, "कामकरी महिलांच्या लिंगभाव समानतेच्या हक्कांचे संवर्धन आणि अंमलबजावणी करण्याकरीता उपरोक्त मार्गदर्षक तत्वे आणि संकेतांच्या पालनाचे आम्ही निर्देष देतो. या संदर्भात अनुरुप कायदा होईपर्यंत हे निर्देष कायद्यांतर्गत बंधनकारक आणि अंमलबजावणीक्षम असतील."

- 7. रेल्वे बोर्ड वि. चंद्रिमा दास (2000) या प्रकरणात बांग्लादेषाची नागरीक असलेल्या महिलेवर हावडा स्टेषनवरील यात्रीनिवासामध्ये सामूहिक बलात्कार झाला होता. न्यायालयाने या प्रकरणामध्ये नमूद केले की अषा कृत्यासाठी केंद्रसरकार आपल्या सेवकांवर कारवाई करु शकते. या प्रकरणात महिलेला नुकसान भरपाई देण्यात आल्याने भारताचे नागरीक नसलेल्या महिलांच्या हक्कांचे देखील संरक्षण करण्यात आले.
- 8. मेधा कटवाल लेले वि. भारत सरकार (2013) या प्रकरणामध्ये सर्वोच्च न्यायालयाने असे नमूद केले की, भारत ही जगातील सर्वात मोठी लोकषाही असल्याने आपल्याला महिलांविरोधी हिंसाचाराला लढा द्यावा लागेल. सध्या अस्तित्वात असलेल्या कायद्यांबाबत चिंता वाटत असून संसदेने वा राज्य विधिमंडळांनी महिलांना सर्वच ठिकाणी (कुटुंब त्याचबरोबर कुटुंबाबाहेर) सामोरे जाव्या लागणाऱ्या अपराधी भावना, अप्रतिष्ठा आणि अनादर यापासून संरक्षण करावे, सर्व प्रकारच्या हिंसाचाराच्या प्रतिबंध करावा कौटुंबिक हिंसाचार, लेंगिक हिंसाचार, कामाच्या ठिकाणी होणारे लैंगिक शोषण वगैरे आणि महिला व मुलींसाठी जीवनाच्या सर्व क्षेत्रात षिक्षण आणि प्रगतीसाठी नवे पुढाकार घेण्यात यावेत.
- 9. सर्वोच्च न्यायालयातील महिला कर्मचारी / विकलांच्या लैंगिक शोषणाविरोधातील मार्गदिर्षिका (2013) सर्वोच्च न्यायालयाच्या परिसरात महिलांचे लैंगिक शोषण होण्याच्या तकारी समोर येऊ लागल्यानंतर न्यायालयाने एक समिती स्थापन केली. या समितीचे अध्यक्ष फली नरीमन होते तर आनंद ग्रोव्हर, इंदू मल्होत्रा या न्यायाधीषांसह विभा माखीजा, बिनू तम्ता, मीनाक्षी अरोरा आणि आषा मेनन इत्यादी विकलांचा यामध्ये सदस्य म्हणून समावेष होता. या समितीने तयार केलेल्या मार्गदिर्षिकेच्या मसुद्याला सरन्यायाधीष अल्तमष कबीर आणि न्या. रंजना देसाई व ए. आर. दवे यांच्या खंडपीठाने संमती दिली. ही मार्गदर्षक तत्वे सर्वोच्च न्यायालयाची इमारत आणि विकलांचे चेंबर्स याठिकाणी होणाऱ्या महिलांच्या लैंगिक शोषणाचे निराकरण आणि प्रतिबंध करण्याचा हेतूने तयार करण्यात आली. दिल्ली उच्च न्यायालयातील महिलेच्या लैंगिक शोषणाच्या प्रकरणानंतर अषा घटनांना याचिकेला प्रतिसाद म्हणून ही तत्वे तयार करण्यात आली.

0

ISSN: 0474-9030

Vol-68-Issue-35-February-2020

10. शबनम हाष्मी वि. भारतीय संघ, 2014 — सर्वोच्च न्यायालयाचे सरन्यायाधीषपी. सथिषवम, न्या. रंजन गोगई व न्या. षिविकर्ती सिंह यांच्या तीन सदस्यीय खंडपीठाने 'षबनम हाष्मी वि. भारतीय संघ' या खटल्यामध्ये (फेब्रुवारी 2014) मुस्लिम पर्सनल लॉ कोणत्याही धर्माच्या व्यक्तीस मूल दत्तक घेण्याचा अधिकार देते. हा निर्णय राज्यघटनेतील कलम 44 मधील उदिदष्ट प्राप्त करण्याच्या दिषेने एक पाऊल असल्याचे न्यायाधीषांनी सांगितले.

या खटल्यामध्ये याचिकाकर्त्यांच्या मुलाला दत्तक घेण्याच्या अधिकाराला राज्यघटनेतील कलम 21 अंतर्गत मूलभूत अधिकार म्हणून घोषित करण्याच्या विनंतीस न्यायालयाने नकार दिला. कारण विविध प्रथा व आस्था लक्षात घेता असा निर्णय देता येत नसल्याचे न्यायालयाने स्पष्ट केले. भारतामध्ये मुस्लिम पर्सनल लॉ दत्तक घेण्याची परवानगी देत नाही. यामुळे 2005 मध्ये शबनम हाष्मी यांनी सर्वोच्च न्यायालयानध्ये याचिका दाखल केली होती. या याचिकेमध्ये हाष्मी यांनी सर्वोच्च न्यायालयाने सर्व धर्माच्या आणि समुदायाच्या लोकांना मूल दत्तक घेण्यासाठी दिषानिर्देष जारी करावेत अषी मागणी केली होती.

11. दुसरा विवाह आणि धार्मिक स्वातंत्र्य 2015 — सर्वोच्च न्यायालयाने एका प्रकरणामध्ये राज्यघटनेतील कलम 25 (धार्मिक स्वातंत्र्य) कोणालाही धार्मिक आधारावर दुसरा विवाह करण्याची अनुमती देत नाही व यामुळे धार्मिक स्वातंत्र्याचे हनन होत नाही, असे प्रतिपादन केले. बहुपत्नीत्वाषी संबंधित महत्वपूर्ण निर्णयामध्ये सर्वोच्च न्यायालयाने (फेब्रुवारी 2015) स्पष्ट केले की, कलम 25 (धार्मिक स्वातंत्र्य) नुसार सर्व व्यक्तींना आपल्या सद्सद्विवेक बुद्धीनुसार आपल्या आवडीच्या धर्माचा उच्चार, आचार व प्रचार करण्याचा मूलभूत हक्क आहे. यामध्ये बहुपत्नीत्वाचा समावेष नाही. यामुळे या प्रथेला घटनात्मक संरक्षण दिले जाऊ शकत नसल्याचे स्पष्ट केले.

खुर्षिद अहमद खान हया उत्तर प्रदेष सरकारच्या सिंचन विभागातील कर्मचा-याने आपली पत्नी हयात असताना दुसरा विवाह केला. यावर पहिल्या पत्नीच्या बहिणीने राष्ट्रीय मानवाधिकार आयोगाकडे तकार नोंदविली व आयोगाने पोलीस चौकषी करण्याचे आदेष दिले. पोलीसांनी आपला अहवाल आयोगाकडे सुपुर्द केला. यानुसार राज्य शासनाने त्याच्यावर उत्तर प्रदेष सरकारच्या

नियमावलीतील नियम 29 नुसार दुसरा विवाह करण्याची अनुमती घेतली नव्हती या सबबीवर त्याला नोकरीतून काढून टाकले. खान यांनी अलाहाबाद उच्च न्यायालयामध्ये खटला दाखल केला. यानंतर उच्च न्यायालयाने त्याची याचिका फेटाळली होती. याआधी सर्वोच्च न्यायालयाने जावेद वि. हरयाणा सरकार या फेटाळली होती. याआधी सर्वोच्च न्यायालयाने जावेद वि. हरयाणा सरकार या खटल्यामध्ये निवाडा देताना म्हटले की, कलम 25 नुसार ज्या धार्मिक प्रथांमुळे खटल्यामध्ये निवाडा देताना म्हटले की, कलम 25 नुसार ज्या धार्मिक प्रथांमुळे सामाजिक व्यवस्था, आरोग्य व नैतिकता प्रभावित होते, अषा प्रथांना संरक्षण दिले जात नाही.

सारांश -

न्यायालयाने वरील विविध केसेसचा निर्णय देत असताना जास्तीत जास्त महिलांना कसा न्याय मिळेल आणि महिलांचे कसे चांगल्या पद्धतीने महिला सक्षमीकरण घडून येईल याची काळजी घेतली आहे. एअर इंडिया वि. नर्गीस मिर्झा 1981, मोहम्मद अहमद खान वि. शाह बानो बेगम 1985, बोधीसत्व गौतम वि. शुभ्रा चक्रवर्ती 1996, सरला मुदगल वि. भारत सरकार, प्रगती वर्गीस वि. सिरिल जॉर्ज वर्गीय, विषाखा वि. राजस्थान राज्य 1994 या अनेक प्रकरणातून न्यायालयाने महिला सक्षमीकरणासाठी अनेक महत्वाचे निर्णय दिले आहेत. या प्रकरणाच्या माध्यमातून महिला सक्षमीकरणात न्यायव्यवस्थेची भूमिका अत्यंत महत्वाची आहे.

संदर्भ -

- कोहली अतुब, (संपादित) 'दि सक्सेस ऑफ इंडियन डेमॉक्रॅसी', फाऊंडेषन बुक्स, नवी दिल्ली, पहिली दक्षिण आषियाई आकृती, 2002
- 2. अग्रवाल बि. आर, ओवर ज्यूडिषियरी, नवी दिल्ली, 1994
- बस् दुर्गादास, 'इंट्रोडक्षन टू द कॉन्सस्टिटयूषन ऑफ इंडिया, नवी दिल्ली',1989
- 4. संथानम के, 'युनियन स्टेट रिलेषन इन इंडिया', मुंबई 1963

Co-ordinator
Internal Quality Assurance Cell (IQAC)
M. S. Kakede College, Someshwarnagar

Copyright © 2019

MUGUTRAO SAHEBRAO KAKADE COLLEGE SOMESHWARNAGAR, TAL-BARAMATI, DIST. PUNE 412306

Mukt Shabd JGCCARE JOURNAL

ISSNINO: 2347-3150

Impact Factor: 456
A Peer Reviewed/ Referred Journal

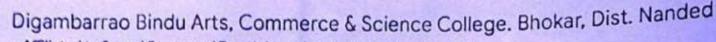
Edited By MSJ: Mukt Shabd Journal http://shabdbooks.com/

Copyrights @ 2020 MSJ: All Rights reseved.

Internal Quality Assurance Cell (IQAC)
M. S. Kanada College, Someshwarnagar

- Affiliated to Swami Ramanand Teerth Marathwada University, Nanded
- Reaccredited with B Grade with CGPA 2.40 by NAAC, Bengaluru
- Best college by SRTMU, NANDED UNIVERSITY 2018

GANDHIAN STUDIES CENTRE (Department of Political Science)
One day National Level webinar
"Mahatma Gandhi After 150 Years"

E-Certificate of Participation

This is to certify that YEGAONKAR MUKUND BALVANTRAO of LecturerCollege of Digambarrao Bindu ACS College Bhokarhas actively participated in one day National Level Online webinar on "Mahatma Gandhi After 150 Years" Organized by Gandhian Studies Centre (Department of Political Science), Digambarrao Bindu Arts, Commerce & Science College, Bhokar, Dist. Nanded on 22th May 2020.

085

Mr. yegaonkar M. B. Director, Gandhian Studies Centre

Dr. Satish Chavan

Dr. Satish Chavan Head. Dept. Maths & Coordinator UGC

Ben

Dr. Vijay Hattelkar Head. Dept. of Political Science D.B. College, Bhokar

<u>Law teng</u>

Dr. Madhavrao Patil Kinhalkar Preseident Late D.B.S.S. Bhokar

491919

Dr. Panjab Chavan Principal, D.B. College, Bhokar

MS] Mukt Shabd Journal

Volume IX, Issue V, MAY 2020

Edited By

MSJ- Mukt Shabd Journal

http://shabdbooks.com/

भारताच्याअनुक्रमणिका

मराठी विभाग

		-1
1)	महिला सबलीकरणात गांधीजींचे योगदान -डॉ. अल्का बाबाराव सोमवंशी	5
2)	महात्मा गांधी व पंचायतराज -प्रा. संजय अंकुशराव जगताप	7
3)	ग्रामविकासाबाबत म. गांधीजीचे विचार -प्रा. बी. पी. पवार	10
4)	महात्मा गांधोजींचे आर्थिक विचार -प्रा. बळीराम पवार	12
5)	सामाजिक अधःपतन रोखण्यासाठी सद्यस्थितीत गांधी विचाराची समर्पकता -डॉ. बाजीराव मा. पाटील	
6)	महात्मा गांधी - धर्मविषयक दृष्टिकोन - अलका पदमाकरराव चिखुर्डेकर	15
7)	म. गांधी प्रणित व्यक्ति स्वातंत्र्य संकल्पना व प्रस्तुतता - प्रा.डॉ.दत्ता मा. कुंचेलवाड	17
8)	महात्मा गांधी यांचा भारतीय प्रशासन व राजकारणावर असणारा प्रभाव - प्रा.आर.एस.धप्पाधुळे	22
9)	एकविसाच्या शतकात महात्मा गांधीजींच्या सत्य व अहिंसा विचारांची प्रासंगिकता -डॉ.डी. डी. क्षीरसागर	25
10)	महात्मा गांधी यांचे सत्याग्रह विषयक विचार -ग्रा. डॉ. पावडे के. डब्ल्यु.	29
11)	महात्मा गांधी यांच्या विचारांची प्रासंगिकता - डॉ.डॉगरे एल.बी.	31
12)	राष्ट्रपिता महात्मा गांधीजीचे शिक्षण विषयक विचार <i>-डॉ. संजय शेणमारे, ग्रंथपाल</i>	34
13)	गांधी विचारांची वर्तमान प्रस्तुतता/प्रासंगिकता (प्रामीण भारताच्या संदर्भात) - प्रा.डॉ. कविता सोनकांवळे	36
14)	महात्मा गांधीचे शिक्षण कार्यातील योगदान - ग्रा.डॉ. पराग दि. साले.	39
15)	म.गांधी यांच्या सामाजिक विचाराची प्रस्तुतता : एक समाजशास्त्रीय अध्ययन <i>न्या.डॉ.पी.के.पवार</i>	42
16)	महात्मा गांधी ः स्वच्छतेचे पुजारी -डॉ. माणिक पंडीतराव शिंदे	44
17)	गांधी विचारांची प्रासंगिकता - प्रा.डॉ.जितेंद्र पांडूरंगराव काळे	46
18)	महात्मा गांधीच्या ग्रामोध्दार संकल्पनेत खादीचे महत्व - ग्रा. कोमल नारायण काळबांडे	48
19)	गांधीबाद आणि जागतिकीकरण - प्रा.दत्ता नामदेव कोटरंगे	50
20)	महात्मा गांधीजीचे शिक्षणविषयक विचार - प्रा. पाटील एस. एन.	53
21)	गांधींची ग्रामस्वराज्य संकल्पमा - प्रा. मेघा शरचंद्र पाठक	56
22)	विश्वशांतीधृत म. गांधीजी आणि राजकारण - प्रा. डॉ. दत्ताजी हुलप्पा मेहन्ने	58
23)	ग्रामीण विकासातील महात्मा गांधीजींचे योगदान : एक अभ्यास - प्रा.डॉ. बी.एम.नरवाडे	61
24)	महात्मा गांधीजींचे विचार आणि भारत सरकार द्वारे केलेला ग्राम स्वराज्य अभियानाचा आढावा.	64
	(14 एप्रिल 2018 ते 5 मे 2018) - प्रो. पल्लाबी प्रभाकरराव जोशी	66
25)	महात्मा गांधीजींच्या विचारांची वर्तमान काळातील उपयुक्तता - डॉ.पंजाब चव्हाण	
26)	महात्मा गांधीर्जीच्या विचारांची प्रासंगिकता - डॉ. वैशाली शांताराम बागुल	69
27)	महात्मा गांधीजीचे अहिंसा तत्त्व - प्रा. सय्यद आर. आर.	72
28)	प्र गांधींची सत्याग्रह संकल्पना - एक दृष्टोक्षेप - प्रा.डॉ राजेंद्र ज्ञानोबाराच शिर्द	74
29)	महात्मा गांधीजी व शेतकरी चळवळ - प्रा.नारायण राजुरवार	78
30)	नागरी समाज व गांधी - <i>प्रा साबदे राम पांडुरंग</i>	83

ISSN NO: 2347-3150

महात्मा गांधीजी व शेतकरी चळवळ

प्रा.नारायण राज्स्वार

म्.सा.काकडे महाविद्यालय, सोमेश्वरनगर ता.बारामती, जि. पुणे

प्रस्तावना :-

वर्तमान परिस्थीतीमध्ये संपूर्ण भारतात शेतकरी वर्गामध्ये मोठया प्रमाणात असंताय दिसून येतो आहे. भारतातील शेतकरी वर्ग हा आक्रमक होण्यामागचे कारण म्हणजे त्याच्या शेतमालाला योग्य भाव मिळत नाही. शेतक-याला आपल्या शेतातील पिक उत्पादन घेण्यासाठी उत्पादन खर्च जास्त लागतो आहे. त्याप्रमाणे त्याला बाजारभाव घांगला मिळत नसत्यामुळे शेतकरी वर्ग मोठया प्रमाणात सरकारवर नाराज आहे. कोणत्याही वस्तूचे मूल्य हे बाजारानुसार ठरत असते. बाजारपेटेचा नियम असा आहे कि, ज्या वस्तूचा पुरवठा जास्त असतो, त्या वस्तूला बाजारात भाव नसतो. ज्या वस्तूचा पुरवठा कमी असतो त्या वस्तूला बाजारभाव जास्त असतो. मागणीनुसार वस्तूचा पुरवठा होत नसेल तर बाजारात तेजी असते, तर मागणीपेक्षा वस्तूचा पुरवठा जास्त असेल तर बाजारात मंदी येत असते.

शंतक-यांच्या अनेक समस्या हया स्वातंत्र्य पूर्वीपासून ते आजपर्यंत समस्या चालूच आहेत. भारतीय स्वातंत्र्य चळवळीत महात्मा गांधीजीनी स्वातंत्र्याच्या चळवळीला गतीमानता देण्यासाठी शंतकरी चळवळ सुरु केली होती. वर्तमान परिस्थीतीमध्येही सरकारच्या विरोधात जनतेमध्ये असंतोष निर्माण करण्यासाठी विशेषतः विरोधी पक्ष व अनेक शंतकरी संघटना शासनाच्या विरोधात असंतोष निर्माण करण्यासाठी शंतक-यांच्या प्रश्नावर आंदोलने निर्माण करून शंतक-यांचे प्रश्न सोडविण्यासाठी शंतकरी आंदोलने चळवळी निर्माण करतात या प्रस्तृत माझ्या संशोधनात्मक लेखात भारतीय स्वातंत्र्याच्या लढ्यात महात्मा गांधीजीनी शंतकरी चळवळीच्या माध्यमातृत भारतीय स्वातंत्र्याच्या लढा कसा यशस्वी केला? तसेच शंतक-यांना एकत्रीत करण्यासाठी शंतक-यांचे प्रामुख्याने कोणते प्रश्न उपस्थित केले याची चर्चा मी करणार आहे. स्वातंत्र्यापासून ते वर्तमान परिस्थीतीत शंतक-यांच्या समस्याचे स्वरुपात फरक झालेला दिसून येतो.

चंपारण येथील सत्याग्रह :-

काही विहारी तरुणांनी चंपारण येथील शंतक-यांवरील होणा-या अत्याचारासबंधीचा प्रश्न इ.स.1916 मध्ये झालेल्या काँग्रेसच्या लखनी येथील अधिवेशनात मांडला. त्या प्रश्नांकडे गांधीजी विशेष आकर्षित झालेत. ते एप्रिल 1917 मध्ये चंपारण्यातील मोतीहारी ह्या गांवी गेले असता सरकारने 144 हे कलम वापरले. गांधीजींच्या तेथे जाण्यामुळे तेथील शांतता धोवयात आल्याचे सांगृन त्यांना जिल्हा सोडून जाण्याचा आदेश देण्यात आला, पण तो त्यांनी मोडला व ''कैसर-ए-हिंद'' हे सरकारने त्यांना दिलेले सुवर्णपदकही परत केले. आपण आदेश न पाळण्याचा गुन्हा कबूल करुन शिक्षा भोगण्यास तयार असल्याचे त्यांनी सांगितले

चंपारण जिल्हयामध्ये नीळेच्या शेतीचे मालक इंग्रज होते. गोरे इंग्रज येथील शेतक-यांवर अत्याचार करीत. त्यांना नीळेची शेती करण्यास जबरदस्ती करीत. त्या अत्याचारांना विरोध करण्याची क्षमता गरींब शेतक-यांमध्ये नव्हतो. त्यांच्या तकारी एकूण घ्यावयाला कोणीही तयार नव्हते. गांधीजांनी शेतक यांची ही दुरवस्था पाहिल्यावर त्यांनी सत्याग्रह करण्याचा निर्णय घेतला. त्यांच्या सत्याग्रहापुढे अखेर इंग्रज सरकार नमले सरकारने त्यांच्यावरील खटला काढून घेतला. त्यांना शेतक-यांच्या स्थितीत सुधारणा कराव्या लागल्या. भारतीय जनतेच्या झालेल्या दयनीय अवस्थेचे निराकरण करण्यासाठी सत्याग्रहाचा प्रयोग यशस्वी होईल अशी त्यांची खात्री झाली.

खेडा चळवळ :- (इ.स.1918)

कलकत्ता येथील राष्ट्रीय सभेच्या अधिवेशनानंतर खेडा जिन्हयातील दुष्काळाकडे महात्मा गांधीजींनी लक्ष दिले खेडा येथे पाऊस न पडल्याने लोकांची पिके बुडाली तेथील शेतकरा वर्ग दुष्काळामुळे सारा देऊ शकत नव्हते. सरकारच्या दुष्काळी कायधानुसार शेतक-यांना सा-यातून सूट मिळावयास हवी होती किवा त्यांचा सारा माफ व्हावयास हवा होता. पण सरकारने तसे काहीही केले नाही. उलट सारा वस्लीबाबत शेतक-यांवर जुलूम होऊ लागला त्यामुळे गांधीजींनी साराबंदीची चळवळ सुरु केली तेथील शेतक यांना सरकारविरुध्य प्रोत्साहीत केले शेतकरी वर्ग सारा देणार नाही अशी घोषणा करून सरकार विरुध्य ukt Shabd Journal ISSN NO : 2347-3150

चळवळ सुरु केली. ही चळवळही यशस्वी झाली. याच चळवळीत महात्मा गांधीजीचा सरदार पटेलांशी संबंध आला. खंडा चळवळीव्दारे लोकांना समजून चुकले की, गांधीजी हे सरकारला नमव शकतात.

मोपला बंह 1921 :-

8 व्या च 9 व्या शतकात केरळमध्ये मुस्लीम येऊन स्थायिक झालेत ते तेथे शेती करीत. त्यांना मोपला असे म्हणत. ते हिंदू जमीनदारांचे पहेदार किंवा जेमी म्हणून काम करीत. 19 व्या शतकात मोपल्यांच्या शेतीविषयक तक्नारी वाढल्या. जास्तीची मालगुजारी, पहेदारीबाबत निश्चित नसणे इत्यादीबावत तकारी होत्या. त्यामुळे 1836 ते 1894 या काळात (दक्षिण मालबार) केरळमध्ये लहान-मोठे असे 22 उठाव झाले. त्यात मोपल्यांनी अनेक सरकारी अधिकारी तसेच हिंदू जमीनदारांना मारले. सरकारने मात्र त्यास धार्मिक इंगली असे म्हटले. कारण जमीनदार नंबुद्रिनायर जमातीतील, तर, शेतकरी खालच्या जातीतील परंतु धमीतर केलेले मुसलमान होते. आपण जमीनदारांना मारले तर 'गाझी' बनू आणि मृत्यूमुखी पडलां, तर शहीद हों असे त्यांना वाटत होते. एप्रिल 1920 मध्ये दक्षिण मलबार मध्ये जिल्हा काँग्रेस कमेटीने मंजेरी येथे सभा घेतली व शेतक-यांना आपला पाठिबा दिला., तसेच भूधारणा कायद्यात सुधारणा करण्यांची मागणी केली. त्यानंतर कोझीकोडे व इतरत्र शेतकरी संघटना स्थापन झाल्या.

1921 मध्ये मोपल्यांनी बंड पुकारले. त्याचे मुख्य कारण म्हणजे इंग्रज सरकारचे खिलाफत विरोधी धोरण हे होते. तात्कालिक कारण :

मोपल्यांनो खिलाफत चळवळीचे नेतृत्व करणा-या अली मुसालियर ह्या धर्मगुरुला आपला राजा म्हणून घोषित केले. सरकारी इमारतींवर मोपल्यांचे ध्वज पकडण्यात आले. त्यामुळे अली मुसालियरला पकडण्यासाठी 20 ऑगस्ट 1921 रोजी अनीड तालुक्यातील जिल्हा मॅजिस्ट्रेट इ.एफ. धॉमस ह्याने तिरुरांगडी मिशिदीत प्रवेश केला. त्यावरोबर बंडाला सुरुवात झाली.

मोपल्यांना वाटत होते की, येथोल हिंदूंनी सरकारला मदत केली. त्यामुळे हिंदू विरोधात त्यांनी आंदोलन छेडते. कूरता मान खाली टाकेल असे अत्याचार हिंदुवर केलेत.

बंडाचा बिमोड झाल्यावर मूळचे हिंदू परंतु बाटिवल्या गेलेल्या मुसलमानांनी पुन्हा हिंदू धर्मात येण्याची आपली इच्छा प्रकट केली. एकेकाळी जमीनदार असलेले हे लोक अञ्चाला महाग झाले होते. त्यावेळी आर्य समाजाचे महात्मा हंसराज यांनी आर्य समाजाच्या कार्यकर्त्यांना पंजाबमधून दक्षिण पलबारला पाठिवले व अञ्चवस्त्र पुरिवले. तसेच कांचीच्या शंकराचार्यांकडून आदेश मिळविला को, हे लोक मूळचे हिंदू असल्याने त्यांना पुन्हा हिंदू धर्मात घेण्यात यावे. त्याप्रमाणे त्यांचे शुध्दीकरण करण्यात आले.

मळशी सत्याग्रह :

पुण्याजवळ मुळशी येथे वीजनिर्मितीसाठी धरण बांधण्यात येणार होते. धरणात जाणा-या जमीन मालकांच्या जिमनीना फारच कमी भार लावला. त्यामुळे सेनापती बापटांच्या नेतृत्वात मुळशी सत्याग्रह करण्यात आला

बार्डोली सत्याग्रह :

असहकार चळवळ सुरु झाल्यानंतर इ.स. 1922 मध्ये बारडोली येथे साराबंदीचा कार्यक्रम हाती घेण्याचे कोंग्रेसनं ठरविले असतानाच चौरीचौरा येथे दंगल झालो. महात्मा गांधीजीनी तो कार्यक्रम तहकूब केला. त्यांतर खादीचा प्रचार, प्राथमिक शिक्षणासाठी राष्ट्रीय शाळा काढण्यात आल्या. वलनभभाई पटेलांनी अनेक गावातून आश्रम काढले.

राष्ट्रीय चळवळ :

जमीन महसुलाची दर 10-20 वर्षांनी फेरतपासणी होत असे. त्याप्रमाणे गुजराधमध्ये जमीन महसुलाची फेरतपासणी झाली. तंवा नेहमीच्याच अनुभवावहन दिसून आले की, गुजराधमधील अनेक तालुक्यांमध्ये सारावाढ झाली. बारडोली जिल्ह्यात ती 25 टक्के वाढ झाली होती. त्यामुळे शेतकरी वर्ग नाखुष होता. त्यांनी सरकारला बाढलेला सारा न देण्याचे ठरविले. त्यासाठी त्यांनी सरदार वल्लभभाईची भेट घेतली व आपल्या चळवळीचे नेतृत्व करण्यास त्यांना सांगितले. बल्लभभाईंची भेट घेतली व आपल्या चळवळीचे नेतृत्व करण्यास त्यांना सांगितले. बल्लभभाईंनी सुरुवातीला सरकारकडे अर्ज, विनंत्या केल्या, परंतु सरकारी अधिका-यांनी ताकास तुर त्यांगू दिला नाही. त्यामुळे त्यांनी शेतक-यांच्या सत्याग्रहाचे नेतृत्व करण्याचे ठरविले. सरकारी अधिका-यांनी दङ्गशाहीचे घोरण अवलंबिले. पोलीस गरीब जनतंवर अत्याचार करु लागले. तिःशस्त्र शेतक-यांच्या जमिनी, घरे, भांडी-कुंडी, जनावरे जप्त करण्यात येक लागली. त्यांना हातकड्या घालून उन्हात तास न् तास उभे ठेवण्यात आले तर, मारहाण हा प्रकार नित्याचाच झाला. पठाण शिपायांची एक तुकडी शेतक-यांवर सोडण्यात आली. त्यामुळे अत्याचारासही वाचा फुटली तरीही गरीब परंतु शूर शेतकरी उगमाले नाहीत. अखेर बाडीलीत

kt Shabd Journal 186N NO : 2347-3150

नेतृत्व करणारे सरदार बल्लभभाई व मुंबई सरकार यांच्यात काहीनी तडकोड घडवून आणली. व्यानुवार अव्याचारांच्या चौकशीसाठी एक कमिटी नेमण्याचे सरकारने मान्य केले. शेतक-यांच्या हत सत्यावहायुक्तै संपूर्ण देशात उत्यादाचे वारे बाद लागले आणि संपूर्ण देशात पुन्हा सत्यावह व प्रत्यक्ष प्रतिकाराच्या उमी उसल्ह लागल्या.

शेतकरी चळवळ : दक्षिण भारत :

1929 च्या आर्थिक मंदीच्या भोव-यात शेतकरी अडकला. स्थातून बाहेर वैण्यासाठी त्याला टेकू मिळाला ती काँग्रेसचा!

आर्थिक मंदोच्या काळात शेतमालाच्या किमती अध्योहन कमी झाल्या. परंतु त्यावरील कर, जीकरीया गुंड तसेच कर्णाचे हप्ते यामुळे तर त्याचे कंबरडेच मोडले. कृषी उत्पन्नच्या किमती कमी झाल्या असल्या तरी तबार झालंख्या मालाच्या (पक्क्या मालाच्या) किमतीत काहीही बदल झाला माही. उलट कर, खंड, कर्जाचे हज्ये यात शेतकरी पिसून नियाला.

अशा चातावरणात 1930 मध्ये महातमा गांधीजींनी स्रविनय कायदेशंगाची चळवळ सूठ केली. त्यातील एक भाग म्हणजे करबंदी व खंडवंदीचा होता. यापूर्वी चाडौंली येथील सत्याप्रहान आशा पल्लाबीत झालेला शेतकरीका स्रविनय कायदेभंगाच्या चळवळीत उत्स्मूर्ततेने उतरला.

आंध्रप्रदेशात जमीन महसुलाच्या पुनर्निर्धारणाच्या विरोधात शेतकरी वर्गाने आंदोलन सुरु केले. कारण त्यामुळे (पुनर्निर्धीरणामुळे) जमीन महसुलाचे प्रमाण प्रचंड स्वरुपात वादणार होते. तेथे जमीनदारी पण्डतीविरुण्ड आंदोलन करण्यात आले. नेल्लोर जिल्लाम ''वेंकटगिरी जमिनदारी'' विरुद्ध आंदोलन छंडण्यात आले.

(मलबार) केरळ मधील कर्षक संघम :

केरळमध्ये काँग्रेस समाजवादी पक्षाच्या प्रयत्नांमुळे शेतकरी चळवळ उभारण्यात आली. 1934 पासूनच पक्षाचे कार्यकर्ते गावोगावी फिरत व कर्षकसंघम् म्हणजे शेतक-यांच्या संग्रटना स्थापन करीत. त्यांच्या मागण्या पुढीलप्रमाणे होत्या.

- 1) अक्रमपिरिवृकल म्हणजे सरंजामीपड्डी रह करण्यात यावी.
- 2) पेनिक्केलुयु म्हणजे जमोनधारणा नूतनोकरण शुल्क रह करावं
- 3) आगाऊ खंड वसुली रद्द करावी.
- 4) आपणच जमीन कसणार आहोत असे सांगृन जमीनदार कुळांना हाकलून देत. ही पष्टत रह करावी.
- याशिवाय जमीनदारांनी कुळांच्या शेतमालाचे योग्य त्या वजनमापांनी माजमाप करावे. म्हणजे जमीनदारांच्या घष्टाचाराला आळा बसेल

कर्षकसंघम् व्हारे शेतकरी संघटीत होत. त्याशिवाय शेतक-यांचे मोठे गट जमीनदारांकडे (जेन्मी) मोचां काढांत व आपल्या मागण्या त्यांना सादर करीत. त्या ताबडतांब मंजूरही करुन घेत. शेतक-यांची मुख्य मागणी म्हणजे सरंजामीपट्टी रह करावी ही असे. सरंजामीपट्टीला वासी, नुरी म्हणत.

कर्षकसंघम ने 1929 मध्ये कूळ कायद्यात दुतस्ती कावी मृणून आंदोलन केले. आंदोलनाचा प्रभाव कनसामान्यांवर फार मोठया प्रमाणावर पड़ला होता. 6 नोव्हेंबर, 1938 हा दिवस 'कुळ कायदा दुतस्तीदिन' मृणून पाळण्यात आला. ठिकठिकाणी सभा घेण्यात आल्या. जमीनधारणा समस्या सोडविण्यासाठी 'अखिल मलबार कर्षक संघम' ने आर रामचंद नेदुमगडो याच्या नेतृत्वात एक समिती नेमली या समितीने सुचिवलेल्या शिफारसींना केरळ काँग्रेस समितीने मंजूरी दिली त्यानंतर डिसेंबर 1938 मध्ये करिवल्लुर (उत्तर मलबार) व कांजीकोड (दिलण मलबार) येथून 500 सेतक यांनी परवाश सर केली. महातमा गांधीजीच्या दांडीयात्रेचा जसा सर्वसामान्यांवर प्रभाव पडला होता तसाच या परवात्रेचा प्रभाव सामान्य जनतेवर पडला टिकठिकाणी त्यांचे स्वागत झाले. चेवायुर (कालिकताशवळ) येथे ह दोन्ही मोथे एका आले. सेथेच अखिल मलबार कर्षक संघम चे संमेलन घेण्यात आले. अध्यक्षपदी पी.कृष्णा पिलाई हे होते. सभेत कुळ कायदा दुरुस्त करण्यात यांचा मृणून ठराव पास करण्यात आला.

आंग्रप्रदेश शेतकरी चळवळ :

आंध्रप्रदेशात जमीन महसुलाच्या पुनर्तिधारणाच्या विरोधात शेलकरी वर्णाने आंदोलन सुरू केले. कारण त्यामुळं (पुनर्तिधीरणामुळं) जमीन महसुलाचे प्रमाण प्रचंड स्वरुपात वाढणार होते. तेथे जमीनदारी प्रभूतीविरुष्ट आंदोलन करण्यात आले. नेल्लोर जिल्हयात 'वॅकटिंगरी जमीनदारी' विरुध्य आंदोलन छेडणयात आले.

ISSN NO: 2347-3150

मद्रास मधील काँग्रेस मंत्रीमंडळातील महसूल मंत्री टी. प्रकाश यांनी डिसेंबर 1938 मध्ये मलवार प्रांताचा दौरा केला आणि एक कृळसमिती स्थापन केली. तीत तीन हजार सभासद होते. कृषकसंघम् आणि काँग्रेस समित्यांनी बैठकी घेतल्या. तीत शितक-यांनी कृळांचप्रयक मागण्या सादर कराच्या असे आवाहन करण्यात आले. पण काही दिवसांतच म्हणजे 1940 मध्ये शितक-यांनी कृळांचप्रयक मागण्या सादर कराच्या असे आवाहन करण्यात आले. पण काही दिवसांतच म्हणजे 1940 मध्ये शितक-यांनी कृळांचप्रयक आपले राजीनामे दिल्यामुळे काही विशेष कार्य झाले नाही. तथापि कृळ कायद्याच्या समस्येने सर्व शेतक-यांना एकत्र आणले, यानंतर शेतक-यांच्या प्रश्नाकडे दुर्लक्ष करता येणार नाही हे स्पष्ट झाले.

आंध्र किनारपट्टीतील शेतक-यांमध्ये विशेष जागृती झाली होती. 'आंध्रप्रदेश रयत संघटना' आंध्र जमीन रयत संघटना'इत्यादींनी सरकारविरुध्द तसेच राष्ट्रीय चळवळ (1919-1947).

जमीनदाराविरुध्द लढा दिला. 'निरोबोल्' (गुंटूर जिल्हा) या आपल्या जन्मगावी 'भारतीय शेतकरी संस्था' स्थापन केली. त्यात शेतक-यांना प्रशिक्षण देण्यात आले. कोंग्रेस मधील डावा गट तसेच कोंग्रेस समाजवादी पक्षाच्या सभासदांनी शेतक-यांचा 1936 पासून संघटित करण्याचा प्रयत्न केला.

1937 मध्ये झालेल्या निवडणुकीत काँग्रेसच्या उमेदवाराने जमीनदार पक्षाच्या उमेदवाराचा पराजय केला. हा जमीनदारांना बसलेला एक मोठा धक्का होता. शेतक-यांनी बोब्बिली व गुगाला येथील जमीनदारांविरुध्द आंदोलन केले. तसेच जमीन कसण्याच्या प्रश्नावरुन व मासेमारीच्या प्रश्नावरुन कालीपटनम् च्या जमीनदाराविरुध्द आंदोलन करण्यात आले.

आंध्र किनारपट्टीवरुन शेतकरी मोर्चा काढीत. येथून ते जिल्हा किंवा तालुक्याच्या ठिकाणी जमत व अधिका-यांना आपल्या मागण्या सादर करीत. 1938 मध्ये आंध्रप्रदेश शेतकरी परिषदेने असाच एक मोर्चा काढला. त्यांत सुमारे 2000 शेतकरी सामील झाले होते. सतत मॉर्च निघत असल्याने जनजागृती होऊ लागली. मोर्चाच्या वेळी शेतकरी आपल्या मागण्या सादर करीत, अशा सुमारे 1100 मागण्या, अर्ज, विनंत्या संपाटत करण्यात आल्या. त्यात कर्जमाफी, कर्जात सूट ही मुख्य मागणी राहात असे. काँग्रेस मंत्री मंडळाने त्या मागण्यांना मंजुरी दिल्यामुळे शेतक-यांमध्ये उत्साहाचे वातावरण होते. याशिवाय 'जमीनदार चौकशी समिती' स्थापन करण्यात आली. परंतु समितीने सादर केलेल्या शिफारशीवर आधारित कायदा पास करण्यापूर्वीच मंत्रीमंडळाने राजीनामा दिला

शेतक-यांमधील जागृती:

शेतकरी चळवळीचा एक भाग म्हणजे अर्थशास्त्र व राज्यशास्त्राचे अभ्यास वर्ग घेणे हा होता. अशाप्रकारच्या अभ्यासवर्गात पी.सी. जोशी, अजय घोष, आर.डी. भारव्याज, इत्यादीची व्याख्याने होऊ लागली. तसेच इतिहास, मार्क्सवाद, भारतीय अर्थव्यवस्था, राष्ट्रीय चळवळीचा अभ्यास इत्यादी विषयांवर भाषणे, मार्गदर्शन देण्यात येऊ लागली.

उत्तर प्रदेश :

पंजाब शेतकरी चळवळ :

1930 च्या दरम्यान पंजाबमध्ये किसानसभा स्थापन झाल्या होत्या व शेतक-यांमध्ये राष्ट्रीय जागृती झाली होती. तथापि 1937 मध्ये 'नौजवान भारत सभा' किती किसान कांग्रेस' तसेच अकाली कार्यकर्त इत्यादींनी विशेष प्रयत्न केले हे कार्यकर्त किसानसभेच्या तसेच कांग्रेसच्या सभासदांची नोंदणी गावोगावो जाऊन करीत, ठिकठिकाणी सभा घेणे, तहसील, जिल्हा तसेच प्रांतिक पातळीवर लोकांना एकत्रित आणणे इत्यादी कामे हे कार्यकर्त तनमनधनाने करीत. (त्याब्दारे त्यांच्यात राष्ट्रीय जागृती होऊ लागली.) शेतक-यांच्या मागण्या पुढील प्रमाणे होत्या :-

- 1) कर्जाचे प्रमाण कमी करण्यात यावे.
- 2) कर्नवसुली स्थिगत करण्यात यावी.
- 3) अमृतसर, लाहोर जिल्हयातील जमीन महसुलाचे पुनर्निधीरण करण्यात यावे.

पंजाबमधील युनियनिस्ट पक्षाच्या मंत्रीमंडळात जमीनदारांचे विशेष प्रावल्य असल्याने शेतक-यांचा यावर विशेष रोख होताः

सरकारने कालव्यावरील करात (पाणीपट्टी) विलक्षण वाढ केली. त्यामुळे त्यावर ताबडतोब कार्यवाही करण्याचे शेतकरी चळवळीने ठरविले. जिल्हा मुख्यालयावर शेतक-यांनी मोर्चा नेला. या मोर्चामध्ये 1939 मध्ये लाहोर येथील शेतकरी मोर्चा विशेष प्रभावी ठरला. वेगवेगळया जिल्ह्यांमधून आलेल्या शेतक-यांनी स्वतःला अटक करवृत घेतली.

ISSN NO: 2347-3150

मुलतानमध्ये माँटगोमरी जिल्ह्यात अनेक खाजगी संस्थांनी कालवा वसाहती क्षेत्रात सरकारकडून जिमनी खंडाने घेतल्या. त्यात बटाईदार जिमनी कसत होते. जमीनदारांनी त्यांच्यावर वेगवेगळ्या सरंजामी पट्टया (कर) लावल्या. यापूर्वीच्या सरकारी परिपत्रकानुसार त्या पट्टया रह करण्यात आल्यामुळे कुळांनी (बटईदार) ते कर देण्यास नकार दिला. झालेला कापूस तोडण्यास तसेच पिकांची कापणी करण्यास नकार दिला. त्यामुळे अखेर जमीनदारांना कुळांसाठी काही सवलती देण्याची तरतृद करावी लागली. पुढे महायुष्ट सुरु झाल्यावर ही कुळांची चळवळ धांबविण्यात आली. 1946-47 मध्ये ती पुन्हा सुरु करण्यात आली.

पंजाबमधील शेतकरी चळवळ मध्य पंजावमध्ये विशेष कार्यरत होती. विशेषतः जालंधर, अमृतसर, होशियारपूर, लयालपूर, शेरपुरा इत्यादो ठिकाणो स्वतःची जमीन कसणारे शीख शेतकरी भरपूर प्रमाणात होते. 'गुरुव्दारा सुधारणा चळवळ' (20 व्या शतकाचे दुसरे दशक) तसेच 1930-32 मधील सर्विनय कायदेभंगाची चळवळ याव्दारे राष्ट्रीय चळवळीस संघटित करण्यात आले.

पश्चिम पंजाबात जमोनदारांच्या तालानुसार जीमनींची मशागत करणारी मुसलमान कुळे, तसेच आग्नेय पंजाब (हरियाणा) मधील शेतकरी मात्र या चळवळीपासून अलिप्तच होते. मॉटेंगोमरी व सुल्तान मधील शेतक-यांची कुळे ही मध्य पंजाबमधून स्थानांतरित होती.

पंजाबसध्ये जी संस्थाने होती, तंथील शेतक-यांनीही व्यापक स्वरुपात चळवळ सुरु केली. विशेषतः पतियाळा संस्थानात तंथील जमीनदारांनी तसेच सरकारी अधिका-यांनी शेतक-यांकडून त्यांच्या ताब्यातील जिमनी हिसकावून घेतल्या होत्या. त्यांना त्यांच्या जिमनी परत मिळाव्या अशी मागणी शेतकरी चळवळीने केली. कुळांनी (मुझारांनी) जमीनदारांना म्हणजेच बिरवेदारांना खंड (बटचई) देण्यास नकार दिला. त्यामुळे कुळांनी लढा दिला. डाव्या भगवानसिंग लोंगोवालिया जाजिरिंग जोगा इत्यादी डाव्या नेत्यांनी शेतक-यांचे नेतृत्व केले. सारांश :-

भारतीय स्वातंत्र्य चळवळीच्या काळात झालेल्या शेतकरी चळवळी हया त्यांच्यावर होत असलेल्या अन्यायाविरुध्य होत्या. शेतक-यांच्या विविध मागण्यांवर आधारीत शेतकरी चळवळ होती. त्यात प्रामुख्याने शेतक-यांवरील करांचे प्रमाण कमी करावे, बेकायदेशीर करपट्ट्या रह कराव्यात, वेठिबगारी संपूष्टात आणावी, शेतक-यांच्या जिमनी, ज्या जुलूम जबरदस्तीने घेतल्या च्या त्यांना परत मिळाळ्यात, कृळांना त्यांच्या जमीन धारणेची शाश्वती मिळावी इ. होत्या. त्या न्याय अशाच होत्या ठिकाठकाणच्या प्रांतातून अवलंबिण्यात आलेल्या चळवळीचे मागं साधारणतः सारखेच होते. शंतकरी सभा, परीषद, अन्यायाविरुध्य निदशंने, सभासद नोंदणी वगेरे सर्वच ठिकाणी होते. कायदेभंगाचाही मागं सर्वांनी अवलंबिला होता. शेतकरी चळवळ व राष्ट्रीय स्वातंत्र्य चळवळ नेहमी एकमेकांवर आधारीत होत्या. दोहोंचा एकमेकीशी अन्योन्य संबंध होता. शेतकरी चळवळीने राष्ट्रवादी भूमीका स्विकारल्यामुळे राष्ट्रीय जागृती अबालवृध्यांपासून शहरापासून ते खेडेगांवपर्यंत, गल्ली बोळापर्यंत जाऊन पोहोचली.

महात्मा गांधीजींनी शेतक-यांना एकत्र करुन स्वातंत्र्याच्या चळवळीला गतीमानता आणि भव्यता मिळवून दिली. वर्तमान परिस्थितीमध्येही गांधीजींच्या सर्व तत्त्वज्ञानाचा उपयोग समाजातील वर्तमान परिस्थितीतील प्रश्न सोडविण्यासाठी उपयोगी पडतात.

शेतक-यांच्या समस्या सोडविण्यासाठी महात्मा गांधीजींचे शेतकरी चळवळीबद्दलचे विचार उपयोगी ठरतात.

संदर्भ :-

- प्राचार्य एस.डो. पवार : सत्याग्रही-समाजवाद गांधीवाद व मावसंवादाचा समन्वय, डायमंड प्रकाशन, पुणे
- 2) राजकीय विचार आणि विचारवंत : प्रा.डॉ. व.गो. नांदेडकर, डायमंड प्रकाशन, पुणे, 2011.
- 3) आजकालचा भारत : रजनी पाम दत्त (मराठी अनुवादीत), डायमंड प्रकाशन, पुणे, 2006.
- 4) आधुनिक भारताचा इतिहास : डॉ.वि.भा आठल्ये, अंशूल प्रकाशन, पुणे, 2004.
- 5) राजनिती विज्ञान : सीमा कूमारी, उपकार प्रकाशन, दिल्ली, 2005.

VOLUME - IX, ISSUE CO-OFCITATOR

Internal Quality Assurance Cell (IQAC)
M. S. Kakede College, Someshwarnagar

MUGUTRAO SAHEBINAO KAKADE COLLEGE, SOMESHWARNAGAR, TAL-BARAMATI, DIST. PUNE 412306

ISSN 2454-3292

International Registered and Recognized Research Journal Related to Higher Education for all Subjects

INDO WESTERN RESEARCH JOURNAL

(UGC Approved, Refereed & Peer Reviewed Research Journal)

Year - VI, Issue - XI, Vol.- [Impact Factor 6.10] (GRIFI)

Sept. 2019 To Feb. 2020

(16)

EDITOR IN CHIEF

Prof/Dnyanraja Chighalikar

Co-ordinator Internal Quality Assurance Cell (IQAC) M. S. Kakede College, Someshwarnagar MUGUTRAO SAHEBRAO KAKADE COLLEGE, SOMESHWARNAGAR, TAL- BARAMATI, **DIST. PUNE 412306**

	ALC: A CONTRACT OF THE PARTY OF	Page No.
Sr	Faller of Aliennion and loss of identity in Juliape	56
14	Snehal Vijaykumar Tade	61
15	Neerophobical reference	65
16	Pilgrimage Site	69
17	Dr. M. V. Jadhav	74
18	Dr. Ambedkar Dr. Vishwanath K. Sonwane Dr. Vishwanath K. Sonwane	78
19	Maharashtra Narayan Madhukar Rajurwar	81
20	Discourse on Citizenship Amendment Act, 2019 Dharmyir Shahu Kshirsagar	NAME OF
21	Indian Parliamentary Democracy: Theory and Practice Dr. Anil D. Patil	85
22	Gandhism: Socio-Political Theory Mahade D. Mane	89
23	Changing Perspectives of Human Right in India Varsha M. Potdar	93
24	Bringing Gender Justice A Challenges To Social Sciences Dr. Padmanna Pujari	98
25	Emotional maturity of college student Dr. N. M. Palwade, Mahendra K. Chavan	102
26	Globalization and Its Impact to Social Movements Dr. Dattatray R. Dubal	106
27	Human Rights In The Constitution Of India Sanjiv D. Yakane	111
28	Identity Crisis of Legs Sadovsky and other Girls in Foxfire: Confessions of a Girl Gang	116
	Dr. N.B. Masal	76. To 1

Indo Western Research Journal (IWRJ

6.10

ISSN 2454-3292

Indo Western Research Journal (IWRJ) leave : XI, Vol. : I

Sept. 2019 To Feb. 2020 mos.pearl.www

Political Sci.

Research Paper

19

The Rural Society and its Impact on Rural Politics of Maharashtra

Narayan Madhukar Rajurwar Dept. of Political science, M. S. Kakade College, Somethwarnagur

Introduction:

The rural society has certain elements that make it different the society in general. The village society is more well-known and has strong bonds of relations. The village or Rural Society is one in which social and cultural equality, prevails, maintaining informal relations. The census considers a rural society as one which has less than 5000 population and destings of less than 400/SQM and dependant on agriculture. This situation of rural society impact on rural politics also rural policies more complex than urban politics. Rural politics depends on caste and religion. Caste is more important factor in rural politics.

Features of Rural Society and Rural Politics

Agriculture as occupation. The entire village economy is based on agriculture. As agriculture is the fundamental occupation, the whole of villages social life influenced by it. Not only social life influenced by it but also rural politics also influenced by it.

Indian and Maharashtraian rural society is based on family background. The rural society is based on family as the major institution.

Caste is determining factor in village life. It depends on the status of caste. Caste and not the class is the determining factor in Rural Society. Caste is very important factor in rural politics also noted political thinker named Rajni Kothari quated that casto is reality of the Indian politics.

For example in Maharashtra - Maratha, Kamataka - Lingayat, Andhra Pradesh Reddy, Kerala - Kamma, Uttar Pradesh - Yadav, Bihar - Yadav all are the examples

Western Rehearch Journal

of domainant cause of respective states in tient politics cause is room important factors pecy individual thinks about his casts while voting

in rural society/community is nearer to nature, which deterrities his attitudes transles social and political life. Great important is given to the land, animals natural calaration etc. All are the factors impact on rural politics of Maharashtra.

The population of village community is much less as exampleed to the towns. Population below 5000 and desting below 400 characterizes rural society. Population in limited than town that's why every individual know each other, so real politics is most complex. Secause offess population.

Social change is most important factor in rural politics of Maharashtra. The rural society is less progressive as compared to the urban society. People more and more undergo social changes very strongly. Social changes always impact on political changes. Political change always depends on social change.

Cooperative life in rural politics also. Rural society is based on cooperative way of life. The process of intercommunicate in rural society is of permanent nature. The social relations in rural society is based on cooperation, good will, law and consideration for one another all feature of rural society are impact on rural politics also.

In village culture there is common social culture. People leaving in villages and rural society have common ways, customs, traditions attitudes and use of common implements. In rural politics also there is common political culture. People always believe in caste and religion they prepare caste politics.

The relations in village society are based on primary relations, which are developed by primary institution like family neighborhood. In rural politics also relations are very primary which are depending on each other.

Importance of traditions in rural society is more people leaving in village are more guided by customs and traditions, than by new ways. People are more conservative and not ready to accept new ways life easily. In political life also they didn't change their political ideology, political views and political beliefs as easily as.

In rural politics there is low status for women low status of women has been the feature of rural society women necessarily are house wives and have rarely been economically independent.

Village society is more stable in nature it is captive of customs and traditions and is not prepared to allow social and political changes to independence it. Lack of specialization in social and political sphere of rural Maharashtra. There is no specialization of economic

Indo Western Research Journal (IWRJ activities and political activities. The way of work is repeated with generation. There is

a rare innovations experimental moral code.

Distinction between rural political Life and urban political Life. The rural and urban

Distinction between rural political Life and an area are . The rural society depends modes are livings are entirely different. The differences are . The rural society depends modes are livings are entirely different.
mostly on agriculture economy while urban society depends on non-agriculture

The density of rural population is low whereas the urban density of population is very the density of rural voter is low where as the urban density of urban voter is very high. Rural life is homogenous consisting of similarity of culture, whereas urban life is

heterogeneous and diverse in culture.

In rural Life and rural political life, stratification of society and political society is based on birth and their occupation, whereas in urban political life is based on individual political accomplishment. Rural society is less mobile that's why rural politics and political class also less mobile than urban political society. Urban politics has highest mobility. In urban politics people can easily charge there, political beliefs, Ideology and leaders also visual in rural life people cannot charge easily their political beliefs, leader's political ideology and political role. Rural politics gives tremendous importance to social and political traditions, customs and political culture, whereas urban politics does not depend heavily on social and political traditions and customs. Rural society is rigid in terms of caste, marriage, religion etc. Whereas urban society is more flexible in this regard.

References :-

- Bhambhri, C.P politics in India, Vikas publishing House New Delhi 1988 1.
- Cohen .A.P. The symbolic construction of community, London, 1985 2.
- Nicholas, B. Dirles, castes of mind-colonialism and the making of modern 3. India Delhi 2003

Internal Quality Assurance Cell (IQAC) M. S. Kakede College, Someshwarnagar MUGUTRAO SAHEBRAO KAKADE COLLEG SOMESHWARNAGAR, TAL- BARAMATI, **DIST. PUNE 412306**

ISSN: 2249-894X Impact Factor: 5.7631(UF)

Volume - 8 | Issue - 9 | June - 2019

REVIEW OF RESEARCH

International Online Multidisciplinary Journal

शासकीय कामातील गतिमानता – समस्या व उपाययोजना

सीमा किरण होळकर उपजिल्हाधिकारी पुणे. the this bush

षोषवारतः 'सरकारी काम आणे सूध येळ वाब' . असी १६ण प्राविद्ध आहे जाराक्षेत्र कामकाजारकार्थ आवस्त्रक तेवची परिचानसा /देग नसत्त्वापुक्ते सरकारी आदिकारी आणि कर्षणा- वांचा सन्तरीचा होदः...

Editor - In - Chief - Ashok Yakkobirol

International Online Multidisciplinary Journal Review of Research

Save Tree. Save Paper. Save World

ISSN NO:- 2249-894X

Impact Factor: 5.7631(UIF)

Vol.- 8, Issue -9, June -2019

Content

Sr. No.	Title and Name of The Author (5)	Page No.
1	Transforming India Into A Cashless Economy: A Dream or Reality Dr. Triptimoy Mondal	1
2	The Influence of Emotional Intelligence on Academic Achievement of Secondary School Students Dr. K. Govindarajan and V. Mathialahan	9
3	Awareness of Secondary School Students towards Sex Education Dr.Smriti Kiran Saimons and Firdaus Saba	17
4	Effect of Allopathic, Ayurvedic and Homeopathic Drugs on Hematology of Alloxan Induced Diabetic Albino Rat Pidiyar P. L. and V. T. Tantarpale	25
5	शासकीय कामातील गतिमानता – समस्या व उपाययोजना	33
6	Watershed Management Analysis Using Geospatial Technique: A Case Study of Chandani Watershed In Maharashtra	48
7	The Top Down Control in Terrestrial Ecosystem: A Review to Understand Dominant Predator Effect on Sub-Ordinate Predator.	
В	Ridhima Solanki and Qamar Qureshi Relationship Between Linguistic Diversity and The Problem of National Integration In India	56
9	Samaresh Chattaraj A Study of Atmospheric Pollen in Osmanabad H. A. Kamble and S. S. Yeragi	60

REVIEW OF RESEARCH

ISSN: 2249-894X IMPACT FACTOR: 5.7631(UIF) UGC APPROVED JOURNAL NO. 48514

VOLUME - 8 | ISSUE - 9 | JUNE - 2019

शासकीय कामातील गतिमानता - समस्या व उपाययोजना

सीमा किरण होळकर¹, डॉ सोमप्रसाद .केंजळे² 1 उपजिल्हाधिकारी पुणे'.

थ्राचार्य , मुकुटराव साहेबराव काकडे महाविद्यालय, सोमेश्वरनगर वारामती.

गोषवाराः

'सरकारी काम आणि खूप वेळ थांब', अशी म्हण प्रसिद्ध आहे. शासकीय कामकाजामध्ये आवश्यक हेवढी गतिमानता / वेग नसल्यामुळे सरकारी अधिकारी आणि कर्मचाऱ्यांना जनतेचा रोष पत्करावा लागतो. हा वेग वाढविण्यासाठी सरकारी पातळीवर तसेच वैयक्तिक पातळीवरही अनेक प्रयत्न केले जात आहेत. अनेक उपाययोजना राबवूनही काहीं ना काही कारणाने कामाची गतिमानता हवी तशी वाढलेली दिसत नाही स्थासनातील कार्यपद्धती, समस्या, या समस्या सोडवणेसाठी केलेले उपाय व गतिमानता वाढविण्यासाठी केलेला उपाययोजना याची संशोधकाने या लेखामध्ये चर्चा केली आहे.

प्रस्तावताः

प्रत्येक व्यक्तीचा सरकारी र्गायांतयाशी कधीना कधी संबंध देतीव अगदी जन्म मृत्य दाखता. उतारा, कॅलेंबराठी लागणारा जातीचा विवता, Non-Creamy layer Centificate जिमनीची मोजणी उत्ती नाही अनेक ^{कामासाठी} आपल्याला सरकारी कार्यालयाची पायरी चढावी अशावेळी ^{कार्यालयाचे} वातावरण तिथली ^{अस्वव्य}ता कामातील संथपणा

बघुन या कार्यालयाबद्दल एक. नकारात्मकता मनात निर्माण होते आणि या कार्यालयांचे काम कसे चालते असा प्रश्न साहजिकच मनात उभा राहतो. प्रस्तुत लेख शासकीय कार्यपद्धती व त्याची गतिमानता वाढवणेच्या दृष्टीने केलेल्या उपाययोजना या बद्दल चर्चा करतो.

उद्दिष्टये:

- १. सरकारी कामकाजाची पदती अभ्यासणे
- २. सरकारी कामाचा वेग गतिमानता वाढविणेसाठी केलेल्या

काही प्रमुख उपाययोजनांचा अञ्चास
3. गतिमानता वाढविण्यासाठी
शिफारसी

माहितीचा सोत व लेखाच्या मर्यादाः सदरचा लेख हा दुय्यम स्त्रोतावर आधारीत आहे. या लेखामध्ये सरकारी कार्यालयाच्या सर्वसाधारण कार्यपध्दतीबाबत चर्चा केली आहे. तसेच या मध्ये कल्पक व नाविन्यपुर्ण काहीच उपाययोजनांचा उहापोह करणेत आला आहे.

Pournal for all r.

- 1 - court - 9 1 May . No. 10

शासकीय कामकाज पादती / कार्यपादती व कामकाज पर्यती / कार्यपर्यता कामकाजाची एक सर्वसाधारण पदत आहे. इयते कीणती क्रिकाल्याही सरकारी कार्यातवाच्या कामकाजाची सकारी व्यवस्था है। अनुसंब अधिकारक क्रिकालक क्र कोणत्याही सरकारी कार्यात वार्यात कार्यातवाची रचना ही अनुतंब अधिकारक्षेण कि तिबीत स्वरुपात असलेशियाब होत लाही. सरकारी कार्यातवाची किंवा विभागप्रमुख व त्यारा तिबीत स्वश्पात अस्तीश्वाय कर्मा अस्ते. स्हणजे एक वरिष्ठ अधिकारी किंवा विभागप्रमुख व त्याच्या मिष् Vertical Hierarchy असी असत. रिक्टिश अस्ति उत्तरत्याङ्गाने कार्र आपकार प हरकारी आपेत ट्याल असे लंबीयले जाते. अशी शेकड़ो ट्याल सरकारी कार्यालयांकडे रोज येत असतात. मा सरकारी आर्थत ट्यांत अने क्यांत जावक जावक नियोक सर्वप्रथम विमागपमुखाकडे पाठवती. सदर्थ ट्यांत कार्यातकारील जावक जावक नियोक सर्वप्रथम विमागपमुखाकडे पाठवती. सदर्थ ट्यांत कार्यात्म्यतात अवर्थ विभागपमुखानार्कत ज्या त्या विषयाच्या कर्मचाऱ्याकडे पाठविते जाते त्या विषयांना संकतन असे महरते स विमागपमुखामाकत क्या त्या त्या त्या त्या स्वाद्याकडे उपलब्ध असलेल्या माहितीच्या आधारे वरिष्ठांकडे हैं। संबंधित कर्मचारी जन्मा पाप्त अर्जावर त्यांच्याकडे उपलब्ध असलेल्या माहितीच्या आधारे वरिष्ठांकडे हैं। सहायतं करातो. त्यावर वरिष्ठांकडुन उपतन्य असणाऱ्या कागद्रपत्रांची तपासणी करून निर्णय पेतता के सहर करता. प्राप्त अर्थ मंजुर किंवा नामंजुर केला जाती. कथी कथी कागदपत्र अथवा माहिती अपूर्ण उस्त स्टरचा अर्ज पुतंता रूरणे कामी पुन्हा त्या अर्जदारास परत केला जाती. इतकी सरळ साथी र स कार्यपदती असतानारी सरकारी कार्यातवातील कामकाल हैलपाट्याशिवाय व पाठपुराट्याशिवाय होत को असा सामान्य जनतेचा अनुभव आहे.

समस्या :

सरकारी कार्यालयात अर्जाचे दिस लागलेले दिसतात. अनेक कामे वर्षानुवर्षे रखडलेली असतात. नार्यः बरंबार इंत्रपटे पानुन बस्त झानेने असतात तर कर्मचारी या कामाच्या ताणामुळे वैतागलेले असतात. य सं उव्यवस्थेमाने काही महत्त्वाची कारणे जाहेत.

- बसे. 1) सरकारी कार्यातयांचा कर्मचारी आकृतीबंध ब्रिटीश कातीन आहे. स्वातंत्र्यानंतर ५०-६० वर्षामध्ये त्र वेगाने लोकसंख्या वादनी त्याच्या पटीत एक चतुर्याश सुच्दा कर्मधारी वर्गात वाद झाली नाही. त्यनं कामासाठी मन्ष्यबद्ध कमी पड़ मागले कर्मचारी व लोकसंख्या यांचे प्रमाण व्यस्त झाले.
- र) संगणक व इंटरनेटप्या मोठ्या प्रमाणात प्रशासनातील वापर अपशिक्षीत कर्मचारी वृंदाची डोकेट्वी स तायना आहे.
- सततच्या दादत्या जवाबदाऱ्यांमुळे कामाचा ताण वादत पालला आहे.
- ४) बदलांना विरोध करण्याची दृत्ती
- भ समस्य झताळताना योग्य ते प्रशिक्षण न दिल्यामुळे प्रसंदितेचे प्रमाण बाटत आहे.
- तकारात्मक विवासचा अमाव
- कार्यातयाचे अस्तप्त वातावरण कर्मचान्यांमध्ये नकारात्मकता वाढवते.
- वातुमद श्रष्टाचार, दिरंगाई, तात फितांचा कारभार वा समस्या निर्माण झाल्या आहेत.

उपाचयोजना : प्रशासनाचे कार्यपप्टतीत सकारात्मक बदल व्हावा बाकरिता केंद्र व राज्य सरकार देवी जायोन नेनत असते. तसेव विविध धासकीय नियमांद्वारे धासन अभिनव संकल्पना राबवत असते.

t. राजीव गांधी प्रशासकीय गतिमानता अभियान- हि योजना महाराष्ट्र राज्याने ०२ ऑगस्ट २००१ है शासन निर्णय काट्न प्रशासनात स्पर्धात्मक वातावरण निर्माण करणेसाठी तयार केतेली आहे. प्रशास्त्र

शर्वकच विकास होण्याच्या रच्टीने प्रशासकीय अधिकाऱ्यांनी केतेल्या नावित्यपूर्ण प्रयोगांना है बशीस दिने जाते. या योजनेअंतर्गत राज्यस्तरावर तीन बसिसे दत वैतात. प्रथम बशीस - प्रशस्तिपरक व स्पर्य [• • • • • • • - , द्वितीय बसीस - प्रशस्तिपडक व रूपये ५,००,०००/-, व नृतीय बसीस- प्रसन्तीपड व रूपये 3,00,000 - देणेत बेतात. हे पैसे प्रशासकीय सुधारणा करणेसाठी वापरता बेतात.

- एक खिडकी योजना- अर्जदारांस वैगवेगळ्या विभागामाध्ये एकाव कामासाठी किरावे नाम् नये यासाठी एकाच ठिकाणी सर्व प्रकारचे अजीचे नमुने देणे व अरतेने अर्ज धेलेची व्यवस्था करणेत आनेनी आहे त्यामुळे नागरीकांचे हेलपाटे, श्रम व वेळेची बचत होते व नागरीकांना एकाच ठिकाणी सर्व प्रकारची माहिती मिळ् शकते.
- नागरी सुविधा केंद्र- नागरीकांना रहिवास, उत्पन्न, जात व इतर अनेक प्रमाणपर आवश्यक असतात. सदरचे प्रमाणपत्रांसाठी सामणारे कागदपत्रे वैगवेगळी असतात. वा कामावा अतिरिक्त ताण महसून कर्मचान्यांवर येत असती हा ताण कमी कब्न नीकांना कमीत कमी वैद्येत दाखने उपनब्ध कब्न देणेसाठी नागरी सुविधा केंद्र ही संकल्पना अस्तित्वात आती. वामध्ये दावने स्विकृती व वितरण ह काम खाजगी संस्थांना निविदा कादून देणेत आनेते आहे. वासाठी नागरीकांकडून नामनाव गुन्क पेतले जाते व यापैशांचा उपयोग नागरीकांना सुविधा देणेसाठी केला जातो. या प्रक्रियेवर संबंधित विमागाचे संपूर्ण नियंत्रण असते.
- 7/12 संगणकीकरण- 7/12 संगणकीकरण झालेने सर्व जनसामान्यांना 7/12 ऑनलाईन पाहता व उपलब्ध करून चेता येईत. अशी सुविधा उपलब्ध होणार आहे. तसेच नम्ना 7/12 व नेनुना 6 ड म्हणजेच फेरफार नोंदीचे पुस्तक एकमेकांशी संगणकाने जोडते जाणार आहे. त्यानुद्धे 7/12 मिळणेस होणारा उशिर व नोंद प्रमाणित करफेस होणारा विसंव टाळता येणे शक्य असून या सदर कामानध्ये पारदर्शीपणा येण्यास मदत होणार आहे.
- ई -चावडी ई- चावडीमध्ये गाव कामगार तताठी बांपेकडीत सर्व दप्तर संगणकावर अद्वयावत करणे अपेक्षित आहे. यामध्ये गाव कामगार तलाठी वांचेकडील 1 ते 21 नमुन्यांचा समावेश आहे. हे 1 ते 21 नम्ने संगणकावर अद्ययावत केल्यानंतर वर्षाअखेरीच गाव कानगार तलाठी यांना संगणकाद्यारे वर्षभराया लेखाजीखा एका वितकवर मिळ् शकेत.
- L केरफार अदातत- जिमनीय्या खरेदी विक्रीये तसेव इतर तकार केसेसचे निकाल व त्यांची 7/12 सदरी नोंद करणेसाठी फेरफार नोंद तयार करावी नागते. याकामी असंख्य कारणांनी विलंब होवून जशा नोंदी वर्षानुवर्षे प्रलंबित राहत होत्या. 15 दिवसांत अधा नोंदी निर्गत करणेसाठी मंडळाचे ठिकाणी अदानत पेवुन एकाच दिवशी यादी व प्रतिवादी दोघांनाही एका ठिकाणी बोतावून नोंद मंजूर करणे व त्यातून कामाधा निषटारा करणे ही संकल्पना आहे.
 - माव भेट योजना / शासन आपल्या दारी / समाधान योजना- ब-याच वेळेस एका कामासाठी अनेक विभागांच्या अधिकारी यांना भेटावे लागते. नागरिक हा त्या कार्यालयात हजर राहिलेस बहुतेक सदर अधिकारी हा दौरा कार्यक्रमामध्ये असतेने भेट होणे अधक्य होते. त्यामुळे संबंधित नागरिकांना ब-याचबेळेला त्यांचे कार्यात्रयामध्ये हेतपाटे मारावे सागतात. त्यामुळे एका गावामध्ये एका दिवशी सर्व अधिकारी यांनी उपस्थित राहुन गावक-यांथी आडतेती कामे पूर्ण करून देणे. वाला गाव भेट योजना उसे म्हणतात. एरव्ही कामासाठी हेलपाट पालणाऱ्या लोकांना या योजनेमुळे मोठा दिलासा मिळाता.

SPINER

८. ई- ग्रव्हर्नेन्त - सरकारी सेवा देणेसाठी माहिती व तंत्रजानाचा वापर करणे तसेच सरकार करून नामरिकांना (G2C). सरकारकडून उद्योगांना (G2B) मिळणा-या सेवांचे माहिती व तंत्रजानाचा वापर करून सुत्रभौकरण करणे. या मुळे सामान्य नागरिकांना त्यांचा वेळ वाचवृन घराजवळ सेवा देणे शक्य झाते आहे.

९. अभितेव तंगणकीकरण (स्कॅनिंग)- महसूत विभागा मध्ये अभितेखांना खुप महत्व आहे. है अभितेश कामदावर असतात त्यामुळे त्यांना वाळवी तागणे, हाताळून नष्ट किंवा खराब होणे, फाटणे, भिवले, आग तागणे इत्यादी अनेक पोके असतात. सबब महत्वपूर्ण दस्तिऐवज जसे जमीन अभितेखे, नकाशे, महत्वपूर्ण निकात इत्यादी चे या धोक्यापासून रक्षण करणे साठी अभितेखे इतेक्ट्रोनिक पदतीन जतनकरणेयी करूपना आती. त्यामुळे अशा अभितेळ्यांचे स्कॅनिंग करून जतन करणे है या योजनेश उद्दोष्ट आहे. यामुळे बिटीश कातीन दस्तिऐवज सुध्या जतन करणे शक्य झाते आहे.

रपात ट्रॅकिंग सिस्टिम - कार्यालयात येणारे टपात वेगवेगळ्या रिजस्टर मध्ये नोंदवणेकामी जाणारा वेठ वायवचेताठी कार्यालयात येणारे टपात संगणकावर नोंदणी करून ज्या त्या विमानाला पाठविणे व त्याचे रेकॉर्ड त्यार करणे बासाठी टपात ट्रॅकिंग सिस्टिम वापरती लाते.

११. व्हिडांडो कॉन्फरन्सिय - बैठकांसाठी मुख्यालयास येणे व जाणेसाठी तागणारा वेळ, श्रम द पंता दाचावा या अधिकाऱ्यांना बसल्या ठिकाणाहून केलेल्या कामाची माहिती देणेसाठी व्हिडीओ कॉन्फरन्सिय संकल्पना अस्तितत्त्वात आसी यामध्ये एकाच वेळी सर्व अधिकारी आपापल्या कार्यातयातुन वरिष्ठांशी संपर्क साम् शकतात.

१२. ई-टंडरींस- टंडर प्रक्रियेनच्ये होणारा मैरव्यवहार टाळणे तसेच एखाब्या व्यक्तीस झुकते माप देणे इत्यादी गोच्छी टाळणेसाठी ई-टंडरींग प्रक्रिया रावविणेत आसी. या पध्दतीमुळे वाळु तिलाव तसेच बांधकाम विमानाची पर हजारांच्या पुढील सर्व मोठी टंडर ऑनलाईन करणेत आसी आहेत.

12. वैबक्तिक प्रयत्न- लिखना पॅटर्न १९७५ मध्ये अनिल लिखना यांना अहमदनगर जिल्ह्यात प्रशासनामध्ये नुपारणा प्रविविधाली यशस्त्री प्रयत्न केले होते. यामध्ये कार्यालयीन स्वच्छता कर्मयारी बैठक व्यवस्था अभिलेख वर्गीकरण कामाची समान विमागणी कामातीन पारदर्शकता इत्यादी क्षेत्रात मोठ्या प्रमाणावर काम झाते ही पघ्टत लिखना पॅटर्न म्हणुन प्रसिद्ध झाली. दळवी पॅटर्न झिरो पॅडन्सी आणि डेली डिस्पीजल नावाची संकल्पना पुणे जिल्ह्याचे माजी जिल्हाधिकारी श्री. चंद्रकांत दळवी यांनी सप्टेंबर २००८ में मार्च २०११ या कातावधीमध्ये रावविती होती. यामध्ये दैनंदिन प्राप्त होणारे टपाल विहीत कातावधीमध्ये निर्गत करणे बाहर अर देणेत आला होता यामुळे प्रशासन गतीमान होणे व कर्मचान्वांवरील अतिरीक्त ताण कमी होणेस मदत झाली होती.

१४. अपने सरकार या पोर्टन वर नागरीकांपैकी कोणीही आपआपनी समस्या किंवा तकार नींदवु शकते हैं। तकार २१ दिवसात संबंधित कार्यालय प्रमुख यांनी निर्गत न केल्यास त्यांच्या वरिष्ठांकडे कळविती जाते. तसेच मा. मुख्यमंत्री बांचे कार्यालयात याबाबत नींद चेतली जाते व पाठपुरावा केला जातो यामुळे सामान्य जनतेना एक हक्कांचे व्यासपीठ उपलब्ध झानेले आहे.

 अँजनाईन बदन्या : बदन्यांमधीत होणारा श्रष्टाचार टाळणेसाठी व पारदर्शकता आणणेसाठी ही यंत्रणी अस्तित्वात आनी. जिल्हा परिषद, पंचायत समिती या मध्ये शिक्षण खाते, आरोग्य खाते अधी स्रात्यातील शिशक, शिशण सेवक, आरोग्य सेवकवांचा बदन्यांमध्ये जीतलाईन बदनी प्रणातीन मोठे

Government Receipt Accounting System (GRAS) Online Payment Portal सामजाम भरावयाच्या कोणताही महसून GRAS गास प्रणानीद्वार ऑननाईन ट्रेब्रटैन भरता वेतो. वा पच्दतीमुळे एकुण महसून व पत्यक्ष जमा झानेना महसून एका क्लिक्बर शासनाना सनजु सकतो. पूर्वी बाहाडी संपूर्ण राज्यातुन आकडेवारी गोळा करावी नामत असे. GRAS मुळे करदाता व करवसून करणारे दोपांनाही खरी व अयूक माहिती मिळणे शक्य झाने.

उपरोक्त विवेचनावरून असे लक्षात येते की, प्रशासन गतीमान करणेसाठी विविध सरकारी तसेष्ठ वैयस्तिक प्रयत्न झाने आहेत. तथापि है प्रयत्न संबंधित अधिकारी कार्यरत उसे पर्यत्य कार्यन्तित असमेचे दिसुन येतात. प्रशासकीय सुधारणांच्या बावतीत वैयक्तिक प्रयत्न अपुरे ठरतात म्हणून सार्वदिक व सुनगत प्रयत्नांची आवश्यकता आहे. झिरो पॅडन्सी अन्ड डेली डिस्पोजन प्रणानीबाबत शासन निर्णय १५ केंद्रवारी २०१८, महाराष्ट्र शासकीय कर्मचान्यांच्या बदल्यांचे विनियमन आणि शासकीय कर्मच्या एकताना होणान्या दिलबाल प्रतिबंध कायदा २००५ तसेच सेवाहामी कायदा २०१५ वांची युप कार्यकोर अनंतवज्ञावणी नरतेचे आहे. थांचाठी कायसस्वरूपी एक स्वतंत्र देखरेख यंत्रणा उभारावी अरो गत आहे.

संदर्भ ग्रंथ :

- झिरो पॅडन्सी अन्ड डेली डिस्पोजल प्रणाली, सामान्य प्रशासन विमान, शासन निर्णय १५ केंबुवारी २०१८,
- महाराष्ट्र शासकीय कर्मचाऱ्यांच्या बदल्यांचे विनियमन आणि शासकीय कर्तव्यं पार पाडताना होनाऱ्या विलंबास प्रतिबंध कायदा २००५
- सेवाहमी कायदा २०१५
- बेव्हरी ऑफ ऑफिस प्रोसिजर अन्ड रेकॉर्ड्स, एफ. जी. एच. अन्डरसन
- कार्यातयीन कार्यपदती, सामान्य प्रशासन विभाग
- Manual of Office Procedure for collector offices
- महाराष्ट्र शासन, सामान्य प्रशासन विभाग, परिपत्रक क. निरीक्ष १०८५/५७/१८० ता.क.८६(रचना व कार्यपद्धती) दि.२६ एपिन १९८५
- राजीव गांधी प्रशासकीय गतिमानता (प्रगती) अभियान, शासन निर्णय २ ऑगस्ट 2002
- एकात्मिक नायरी सुविधा केंद्र, (सेत्) सामान्य प्रशासन विभाग,धासन निर्णय क.सिओएमा१००२।
 प्र.क.२४०/०२/३९ दिनांक २३ ऑगस्ट २००२
- (सेत्) सामान्य प्रशासन विभा, शासन निर्णय क.मातंस/नसती/•७/३७/३६ दिनांक १३ डिसँबर २००७
- महाराष्ट्र शासन संकेतस्थळ www.maharashtra.gov.ln

International Online Multidisciplinary Journal REVIEW OF RESEARCH ISSN NO: 2249-894X

Review of Research (ROR) Journal is an Online International Multidisciplinary Research Journal, published monthly in English, Hindi & Marathi Language. All research papers submitted to the journal will be double - blind peer reviewed referred by members of the Editorial Board. Readers will include investigator in universities, research institutes government and industry with research interest in the general subjects.

OUR CHIEF EDITORS

India

Ashok Yakkaldevi

Iran

Bijan Goodarzi

Bucharest

在1000年中,1000年中,1000年中,1000年中,1000年中,1000年中,1000年中,1000年中,1000年中,1000年中,1000年中,1000年中

Ecaterina

Sri-lanka

Kamani Perera

Associate Editors

Dr. T. Manichander

Sanjeev Kumar Mishra

Associated and Indexed, India

- MENDALEY
- GOOGLE SCHOLAR
- CITULIKE

- ENDNOTE
- ZOTERO
- DRJI

शासकीय कामातील गतिमानता - समस्या व उपाययोजना

सीमा किरण होळकर , उपजिल्हाधिकारी 'पुणे seemaholkar2015@gmail.com मो. ७७२१०३२२२३

डॉ. सोमप्रसाद केंजळे, प्राचार्य मुकुटराव साहेबराव काकडे महाविद्यालय, सोमेश्वरनगर .बारामती,

. ईमेत : principalmsk@gmail.com

गोषवारा: 'सरकारी काम आणि खूप वेळ थांब', अशी म्हण प्रसिद्ध आहे. शासकीय कामकाजामध्ये आवश्यक तेवढी गतिमानता / वेग नसल्यामुळे सरकारी अधिकारी आणि कर्मचाऱ्यांना जनतेचा रोष पत्करावा लागतो. हा वेग वाढविण्यासाठी सरकारी पातळीवर तसेच वैयक्तिक पातळीवरही अनेक प्रयत्न केले जात आहेत. अनेक उपाययोजना राबव्नही काहीं ना काही कारणाने कामाची गतिमानता हवी तशी वाढलेली दिसत नाही प्रशासनातील कार्यपद्धती, समस्या, या समस्या सोडवणेसाठी केलेले उपाय व गतिमानता वाढविण्यासाठी केलेल्या उपाययोजना याची संशोधकाने या लेखामध्ये चर्चा केली आहे.

प्रस्तावनाः प्रत्येक व्यक्तीचा सरकारी कार्यालयाशी कधीना कंधी संबंध येतोच अगदी जन्म मृत्यु दाखला, ७/१२ उतारा, कॉलेजसाठी लागणारा जातीचा दाखला, Non-Creamy layer Certificate जिमनीची मोजणी अशी एक नाही अनेक कामासाठी आपल्याला सरकारी कार्यालयाची पायरी चढावी लागते. अशावेळी सरकारी कार्यालयाचे वातावरण तिथली अस्वच्छता कामातील संथपणा बघुन या कार्यालयाबद्दल एक नकारात्मकता मनात निर्माण होते आणि या कार्यालयांचे काम कसे चालते असा प्रश्न साहजिकच मनात उभा राहतो. प्रस्तुत लेख शासकीय कार्यपद्धती व त्याची गितमानता वाढवणेच्या दृष्टीने केलेल्या उपाययोजना या बद्दल चर्चा करतो.

उद्दिष्टये:

- १. सरकारी कामकाजाची पद्धती अभ्यासणे
- २. सरकारी कामाचा वेग / गतिमानता वाढविणेसाठी केलेल्या काही प्रमुख उपाययोजनांचा अभ्यास
- 3. गतिमानता वाढविण्यासाठी शिफारसी

माहितीचा स्रोत व लेखाच्या मर्यादाः सदरचा लेख हा दुय्यम स्त्रोतावर आधारीत आहे. या लेखामध्ये सरकारी कार्यालयाच्या सर्वसाधारण कार्यपध्दतीबाबत चर्चा केली आहे. तसेच या मध्ये कल्पक व नाविन्यपुर्ण काहीच उपाययोजनांचा उहापोह करणेत आला आहे.

शासकीय कामकाज पध्दती / कार्यपध्दती

कोणत्याही सरकारी कार्यालयाच्या कामकाजाची एक सर्वसाधारण पद्धत आहे. इथले कोणतेही काम लिखीत स्वरुपात असलेशिवाय होत नाही. सरकारी कार्यालयाची रचना ही अनुलंब अधिकारशेणी म्हणजे Vertical Hierarchy अशी असते. म्हणजे एक विरुष्ठ अधिकारी िकंवा विभागप्रमुख व त्याच्या हाताखाली उतरत्याक्रमाने काही अधिकारी व कर्मचारी. नागरीक त्यांच्या कामासाठी अनेक अर्ज करीत असतात. ज्याला सरकारी भाषेत टपाल असे संबोधले जाते. अशी शेकडो टपाल सरकारी कार्यालयांकडे रोज येत असतात. आलेले टपाल कार्यालयातील आवक जावक लिपीक सर्वप्रथम विभागप्रमुखाकडे पाठवतो. सदरचे टपाल विभागप्रमुखामार्फत ज्या त्या विषयाच्या कर्मचाऱ्याकडे पाठविले जाते त्या विषयांना संकलन असे म्हटले जाते. संबंधित कर्मचारी अशा प्राप्त अर्जावर त्यांच्याकडे उपलब्ध असलेल्या माहितीच्या आधारे विरुष्ठांकडे टिपणी सादर करतो. त्यावर विरुष्ठांकडुन उपलब्ध असणाऱ्या कागदपत्रांची तपासणी करून निर्णय घेतला जातो. म्हणजेच सदरचा अर्ज मंजुर किंवा नामंजुर केला जातो. कधी कधी कागदपत्र अथवा माहिती अपूर्ण असलेस सदरचा अर्ज पुर्तता करणे कामी पुन्हा त्या अर्जदारास परत केला जातो. इतकी सरळ साधी व सोपी कार्यपद्दती असतानाही सरकारी कार्यालयातील कामकाज हेलपाट्यांशिवाय व पाठपुराव्याशिवाय होत नाही. असा सामान्य जनतेचा अनुभव आहे.

समस्या : सरकारी कार्यालयात अर्जाचे ढिग लागलेले दिसतात. अनेक कामे वर्षानुवर्षे रखडलेली असतात. नागरीक वारंवार हेलपाटे घालुन त्रस्त झालेले असतात तर कर्मचारी या कामाच्या ताणामुळे वैतागलेले असतात. या सर्व अव्यवस्थेमागे काही महत्त्वाची कारणे आहेत.

जसे, १) सरकारी कार्यालयांचा कर्मचारी आकृतीबंध ब्रिटीश कालीन आहे. स्वातंत्र्यानंतर ५०-६० वर्षांमध्ये ज्या वेगाने लोकसंख्या वाढली त्याच्या पटीत एक चतुर्थांश सुध्दा कर्मचारी वर्गात वाढ झाली नाही. त्यामुळे कामासाठी मनुष्यबळ कमी पडु लागले कर्मचारी व लोकसंख्या यांचे प्रमाण व्यस्त झाले.

- संगणक व इंटरनेटच्या मोठ्या प्रमाणात प्रशासनातील वापर अप्रशिक्षीत कर्मचारी वृंदाची डोकेदुखी बनु लागला आहे.
- 3) सततच्या वाढत्या जबाबदाऱ्यांमुळे कामाचा ताण वाढत चालला आहे.
- ४) बदलांना विरोध करण्याची वृती
- भामस्या हाताळताना योग्य ते प्रशिक्षण न दिल्यामुळे प्रलंबितेचे प्रमाण वाढत आहे.
- ६) सकारात्मक विचारांचा अभाव
- ७) कार्यालयाचे अस्वच्छ वातावरण कर्मचाऱ्यांमध्ये नकारात्मकला वाढवते.
- ८) यातुनच भ्रष्टाचार, दिरंगाई, लाल फितीचा कारभार या समस्या निर्माण झाल्या आहेत.

उपाययोजना : प्रशासनाचे कार्यपध्दतीत सकारात्मक बदल व्हावा याकरिता केंद्र व राज्य सरकार वेळोवेळी आयोग नेमत असते. तसेच विविध शासकीय नियमांद्वारे शासन अभिनव संकल्पना राबवत असते.

१. राजीव गांधी प्रशासकीय गितमानता अभियान- हि योजना महाराष्ट्र राज्याने ०२ ऑगस्ट २००२ रोजी शासन निर्णय काढून प्रशासनात स्पर्धात्मक वातावरण निर्माण करणेसाठी तयार केलेली आहे. प्रशासनात सर्वकष विकास होण्याच्या दृष्टीने प्रशासकीय अधिकाऱ्यांनी केलेल्या नाविन्यपूर्ण प्रयोगांना हे बक्षीस दिले जाते. या योजनेअंतर्गत राज्यस्तरावर तीन बिक्षिसे दत येतात. प्रथम बक्षीस - प्रशस्तिपत्रक व रूपये १०,००,०००/-, द्वितीय बिक्षीस - प्रशस्तिपत्रक व रूपये ५,००,०००/-, व तृतीय बिक्षीस- प्रशस्तिपत्र व रूपये ३,००,००० - देणेत येतात. हे पैसे प्रशासकीय सुधारणा करणेसाठी वापरता येतात.

- एक खिडकी योजना- अर्जदारांस वेगवेगळ्या विभागामाध्ये एकाच कामासाठी फिरावे लागू नये यासाठी एकाच ठिकाणी सर्व प्रकारचे अर्जाचे नमुने देणे व भरतेले अर्ज घेणेची व्यवस्था करणेत आलेली आहे त्यामुळे नागरीकांचे हेलपाटे, श्रम व वेळेची बचत होते व नागरीकांना एकाच ठिकाणी सर्व प्रकारची माहिती मिळू शकते.
- 3. नागरी सुविधा केंद्र- नागरीकांना रहिवास, उत्पन्न, जात व इतर अनेक प्रमाणपत्रे आवश्यक असतात. सदरचे प्रमाणपत्रांसाठी लागणारे कागदपत्रे वेगवेगळी असतात. या कामाचा अतिरिक्त ताण महसूल कर्मचाऱ्यांवर येत असतो हा ताण कमी करून लोकांना कमीत कमी वेळेत दाखले उपलब्ध करून देणेसाठी नागरी सुविधा केंद्र ही संकल्पना अस्तित्वात आली. यामध्ये दाखले स्विकृती व वितरण हे काम खाजगी संस्थांना निविदा काढून देणेत आलेले आहे. यासाठी नागरीकांकडून नाममात्र शुल्क घेतले जाते व यापैशांचा उपयोग नागरीकांना सुविधा देणेसाठी केला जातो. या प्रक्रियेवर संबंधित विभागाचे संपूर्ण नियंत्रण असते.
- ४. 7/12 संगणकीकरण- 7/12 संगणकीकरण झालेने सर्व जनसामान्यांना 7/12 ऑनलाईन पाहता व उपलब्ध करुन घेता येईल. अशी सुविधा उपलब्ध होणार आहे. तसेच नमुना 7/12 व नमुना 6 ड म्हणजेच फेरफार नोंदीचे पुस्तक एकमेकांशी संगणकाने जोडले जाणार आहे. त्यामुळे 7/12 मिळणेस होणारा उशिर व नोंद प्रमाणित करणेस होणारा विलंब टाळता येणे शक्य असून या सदर कामामध्ये पारदर्शीपणा येण्यास मदत होणार आहे.
- ५. ई -चावडी ई- चावडीमध्ये गाव कामगार तलाठी यांचेकडील सर्व दप्तर संगणकावर अद्ययावत करणे अपेक्षित आहे. यामध्ये गाव कामगार तलाठी यांचेकडील 1 ते 21 नमुन्यांचा समावेश आहे. हे 1 ते 21 नमुने संगणकावर अद्ययावत केल्यानंतर वर्षाअखेरीस गाव कामगार तलाठी यांना संगणकाद्वारे वर्षभराचा लेखाजाखा एका क्लिकवर मिळू शकेल.
- ६. फेरफार अदालत- जिमनीच्या खरेदी विक्रीचे तसेच इतर तक्रार केसेसचे निकाल व त्यांची 7/12 सदरी नोंद करणेसाठी फेरफार नोंद तयार करावी लागते. याकामी असंख्य कारणांनी विलंब होवून अशा नोंदी वर्षानुवर्ष प्रलंबित राहत होत्या. 15 दिवसांत अशा नोंदी निर्गत करणेसाठी मंडळाचे ठिकाणी अदालत घेवुन एकाच दिवशी यादी व प्रतिवादी दोघांनाही एका ठिकाणी बोलावून नोंद मंजूर करणे व त्यातून कामाचा निपटारा करणे ही संकल्पना आहे.
- गाव भेट योजना / शासन आपल्या दारी / समाधान योजना- ब-याच वेळेस एका कामासाठी अनेक विभागांच्या अधिकारी यांना भेटावे लागते. नागरिक हा त्या कार्यालयात हजर राहिलेस बहूतेक सदर

अधिकारी हा दौरा कार्यक्रमामध्ये असलेने भेट होणे अशक्य होते. त्यामुळे संबंधित नागरिकांना बऱ्याचवेळेला त्यांचे कार्यालयामध्ये हेलपाटे मारावे लागतात. त्यामुळे एका गावामध्ये एका दिवशी सर्व अधिकारी यांनी उपस्थित राह्न गावकऱ्यांची आडलेली कामे पूर्ण करून देणे. याला गाव भेट योजना असे म्हणतात. एरव्ही कामासाठी हेलपाटे घालणाऱ्या लोकांना या योजनेमुळे मोठा दिलासा मिळाला.

- ८. ई- गव्हर्नन्स सरकारी सेवा देणेसाठी माहिती व तंत्रज्ञानांचा वापर करणे तसेच सरकार कडून नागरिकांना (G2C), सरकारकडून उद्योगांना (G2B) मिळणा-या सेवांचे माहिती व तंत्रज्ञानाचा वापर करून सुलभीकरण करणे. या मुळे सामान्य नागरिकांना त्यांचा वेळ वाचवून घराजवळ सेवा देणे शक्य झाले आहे.
- ९. अभिलेख संगणकीकरण (स्कॅनिंग)- महसूल विभागा मध्ये अभिलेखांना खुप महत्व आहे. हे अभिलेखें कागदावर असतात त्यामुळे त्यांना वाळवी लागणे, हाताळून नष्ट किंवा खराब होणे, फाटणे, भिजणे, आग लागणे इत्यादी अनेक धोके असतात. सबब महत्वपूर्ण दस्तऐवज जसे जमीन अभिलेखे, नकाशे, महत्वपूर्ण निकाल इत्यादी चे या धोक्यापासून रक्षण करणे साठी अभिलेखे इलेक्ट्रोनिक पद्धतीने जतनकरणेची कल्पना आली. त्यामुळे अशा अभिलेख्यांचे स्कॅनिंग करून जतन करणे हे या योजनेचे उद्दीष्ट आहे. यामुळे ब्रिटीश कालीन दस्तऐवज सुध्दा जतन करणे शक्य झाले आहे.
 - १०. टपाल ट्रॅकिंग सिस्टिम कार्यालयात येणारे टपाल वेगवेगळ्या रजिस्टर मध्ये नोंदवणेकामी जाणारा वेळ वाचवणेसाठी कार्यालयात येणारे टपाल संगणकावर नोंदणी करुन ज्या त्या विभागाला पाठविणे व त्याचे रेकॉर्ड तयार करणे यासाठी टपाल ट्रॅकिंग सिस्टिम वापरली जाते.
 - ११. व्हिडीओ कॉन्फरिन्संग बैठकांसाठी मुख्यालयास येणे व जाणेसाठी लागणारा वेळ, श्रम व पैसा वाचावा या अधिकाऱ्यांना बसल्या ठिकाणाहून केलेल्या कामाची माहिती देणेसाठी व्हिडीओ कॉन्फरिन्संग संकल्पना अस्तित्वात आली यामध्ये एकाच वेळी सर्व अधिकारी आपापल्या कार्यालयातुन विरिष्ठांशी संपर्क साधु शकतात.
 - १२. ई-टेंडरींग- टेंडर प्रक्रियेमध्ये होणारा गैरव्यवहार टाळणे तसेच एखाद्या व्यक्तीस झुकते माप देणे इत्यादी गोष्ळी टाळणेसाठी ई-टेंडरींग प्रक्रिया राबविणेत आली. या पध्दतीमुळे वाळु लिलाव तसेच बांधकाम विभागाची ५० हजारांच्या पुढील सर्व मोठी टेंडर ऑनलाईन करणेत आली आहेत.
 - १३. वैयक्तिक प्रयत्न- लखिना पॅटर्न १९७५ मध्ये अनिल लखिना यांना अहमदनगर जिल्ह्यात प्रशासनामध्ये सुधारणा घडविणेसाठी यशस्वी प्रयत्न केले होते. यामध्ये कार्यालयीन स्वच्छता कर्मचारी बैठक व्यवस्था अभिलेख वर्गीकरण कामाची समान विभागणी कामातीन पारदर्शकता इत्यादी क्षेत्रात मोठ्या प्रमाणावर काम झाले ही पध्दत लखिना पॅटर्न म्हणुन प्रसिद्ध झाली. दळवी पॅटर्न झिरो पॅडन्सी आणि डेली डिस्पोजल नावाची संकल्पना पुणे जिल्ह्याचे माजी जिल्हाधिकारी श्री. चंद्रकांत दळवी यांनी सप्टेंबर २००८ मे मार्च २०११ या कालावधीमध्ये राबविली होती. यामध्ये दैनंदिन प्राप्त

होणारे टपाल विहीत कालावधीमध्ये निर्गत करणे यावर भर देणेत आला होता यामुळे प्रशासन गतीमान होणे व कर्मचाऱ्यांवरील अतिरीक्त ताण कमी होणेस मदत झाली होती.

- १४. आपले सरकार या पोर्टल वर नागरीकांपैकी कोणीही आपआपली समस्या किंवा तक्रार नोंदवु शकते ही तक्रार २१ दिवसात संबंधित कार्यालय प्रमुख यांनी निर्गत न केल्यास त्यांच्या विष्ठांकडे कळिवली जाते. तसेच मा. मुख्यमंत्री यांचे कार्यालयात याबाबत नोंद घेतली जाते व पाठपुरावा केला जातो यामुळे सामान्य जनतेला एक हक्काचे व्यासपीठ उपलब्ध झालेले आहे.
- १५. ऑनलाईन बदल्या : बदल्यांमधील होणारा अष्टाचार टाळणेसाठी व पारदर्शकता आणणेसाठी ही यंत्रणा अस्तित्वात आली. जिल्हा परिषद, पंचायत समिती या मध्ये शिक्षण खाते, आरोग्य खाते अशा खात्यातील शिक्षक, शिक्षण सेवक, आरोग्य सेवकयांचा बदल्यांमध्ये ऑनलाईन बदली प्रणालीने मोठे बदल घडवुन आणले आहेत.
- १६. Government Receipt Accounting System (GRAS) Online Payment Portal शासनास भरावयाच्या कोणताही महसुल GRAS ग्रास प्रणालीद्वारे ऑनलाईन ट्रेझरीत भरता येतो. या पध्दतीमुळे एकुण महसुल व प्रत्यक्ष जमा झालेला महसुल एका क्लिकवर शासनाला समजु शकतो. पुर्वी यासाठी संपुर्ण राज्यातुन आकडेवारी गोळा करावी लागत असे. GRAS मुळे करदाता व करवसुल करणारे दोघांनाही खरी व अचूक माहिती मिळणे शक्य झाले.

उपरोक्त विवेचनावरुन असे लक्षात येते की, प्रशासन गतीमान करणेसाठी विविध सरकारी तसेच वैयक्तिक प्रयत्न झाले आहेत. तथापि हे प्रयत्न संबंधित अधिकारी कार्यरत असे पर्यंतच कार्यान्वित असलेचे दिसुन येतात. प्रशासकीय सुधारणांच्या बाबतीत वैयक्तिक प्रयत्न अपुरे ठरतात म्हणुन सार्वत्रिक व सुसंगत प्रयत्नांची आवश्यकता आहे. झिरो पेंडन्सी अन्ड डेली डिस्पोजल प्रणालीबाबत शासन निर्णय १५ फेब्रुवारी प्रयत्नांची आवश्यकता आहे. झिरो पेंडन्सी अन्ड डेली डिस्पोजल प्रणालीबाबत शासन निर्णय १५ फेब्रुवारी प्रयत्नांची आवश्यकता आहे. झिरो पेंडन्सी अन्ड डेली डिस्पोजल प्रणालीबाबत शासन निर्णय १५ फेब्रुवारी प्रयत्नांची आवश्यकता आहे. झिरो पेंडन्सी अन्ड डेली डिस्पोजल प्रणालीबाबत शासन निर्णय १५ फेब्रुवारी प्रयत्नांची आवश्यकता आहे. विनियमन आणि शासकीय कर्तव्ये पार पाडताना होणाऱ्या २०१८, महाराष्ट्र शासकीय कर्मचाऱ्यांच्या बदल्यांचे विनियमन आणि शासकीय कर्तव्ये पार पाडताना होणाऱ्या विलंबास प्रतिबंध कायदा २००५ तसेच सेवाहामी कायदा २०१५ यांची खुप काटेकोर अमंलबजावणी गरजेची आहे. यासाठी कायमस्वरुपी एक स्वतंत्र देखरेख यंत्रणा उभारावी असे मत आहे.

PRINTING®

Issue-59, Vol-01 November 2019
Peer Reviewed International Refereed Research Journal

of stoutes assert affaile

in - Calot - Ashok Yakkaldevi

November 2019 deinting often

ISSN: 2394 5303	19 Peer-Reviewed International Journal	SSHC-57, VOI-01
2	Index	
01) A Literature Revie Ashok Kumar, Ba	ew on Training and Development Effective arhi	eness and

02) ROLE OF FANTASY IN THE INTELLECTUAL DEVELOPMENT OF CHILDREN Twinkle Harishbhai Chandarana, Rajkot	1120
03) Indian Social Reforms in the Nineteenth Century -A Case Study Dr. Sangeeta Choudhary, Hazaribag Jharkhand	1124
04) RICHARD WRIGHT AS A REPRESENTATIVE OF THE DOWNTRODDEN CLASS IN Prof. V. M. Deshmukh, Dist. Buldhana (Maharashtra)	[[31
05) STUDY ON LENDING NORMS OF KARNATKA BANK LTD. MR. HARISHKUMAR M., BENGALRUR.	1 34
06) Sustainability of water management in Malwa region of Punjab: Health Dr. Jagseer Singh & Babulai Sharma, Shri Ganganagar (Rajasthan)	1143

Anshita Kohli, Mandsaur, M.F.	1149
09) History of Punchmarked Coins	
Dr. Swarali Chandrakant Kulkarni, Pune	51
10) Pragmatic Analysis of Conversations in Austen's Emma	
Dr. Deepak More, Chapoli	1154
11) Literary Term & Criticism "Tragedy in a Play"	
Dr. P. S. Nargesh, Dist. Ohar (M. P.)	1159

1147

1159

1162

07) TWO NEW SPECIES OF TEICHOSPORA FROM VIDARBHA (MAHARASHTRA)

"06) HOMOSUMULTY AND SAME SEX MARRIAGES IN THOMA - A CONTINUING BATTLE

P. S. Kaste, Dist. Amravati

Mrinal Sarvel D	
Mrinal Sanwal, Dehradun	
7 0018000	1167
4. Printing	11.77

12) A Study of Effectiveness of Activity Based learning in the Achievment Scores ...

Dr. Amar jeet Singh Parihar & Dr. Aruna Singhal, Gaziyabad

Printing	Area		1167
	MIGS.	: Interdisciplinary Multilingual Refereed	Journal &

14) Occupational Stress and Well Being among Contract and Regular Scale Dr. Sandero Kr. Singh Horacki Santando Contract and Regular Scale	in_
Dr. Sandeep Kr. Singh, Unrashi, Satyendra S. Chauhan, Dr. Anita Assa Dr. Rajesh Kushwaha, Agra	1174
15) LOAN WAIVER SCHEMES OF STATE GOVERNMENTS: A CRITICAL ANALYSIS	
Dr. Shashi Kant Tripathi & Dr. Mukesh Srivastava, Lucknow	1178
16) जनमंत्र र्नाइना सहस्रापं रहत	
ही. विनोद अञ्चलका सक्युरे & प्रा. जानिक मुख्यकाल मुख्यकी, कोल्या	1181
17) कानत व्यक्तमध्येत सर्वातकात संद्रीतक कान्त करूका नाकार्य सक्त क	न्द्रम
प्र. डॉ. ब्री. अमृद्रा परस्ती परदूर, जि. कोल्ह्रमू	1184
18) स्पुक्त महत्वद् चळवळ	
हों. महेरा प्रतहब्दान केनाचे, नेर कानोक्ट	[[89
19 अभितंता तेवलेच्या राष्ट्रती — एक द्राव्यक्तिर	
सीमा किरन हेळकर & डॉ. केन्फ्रस्टर केंद्रों, कार्या	1194
20) प्रस्वतीपुर्व वाकारक राज्यमारीकार	
. म. डॉ. नजनन नत्पुरी कळवे, पंडाय	1198
21) निवडक स्वीकटी कविताने माठी साहित्यकोल संसदन	
र्वे. प्रेंच पर्यतन्य केकारे, केलपूर	11301
22) प्रदूषंत्र कृष्योर्थे महायत्र याच्या विकासची प्रामीकता आणि विकासमूच	-30
प्रा.सी. अधिनास कृत्यत्वर नेश्वास, कृतद्वाचा	[[110
23) परमी राष्ट्रानीवर शेक्सपियरका प्रथाव	
टॉ. सतिरा पायडे, वर्ध	11223
24) मम्बून महिन्यानील सोमानकेमधील आर्थेक परिधानीचे जीवनदर्शन	
डॉ. पत्लवी एजनकर	11136
25) दनित महित्याचा भरक्या, विमुक्तांच्या साहित्याका रक्तांत्य इत्रव	
प्रा, भारती दि रत्यपारखी & प्रा. डॉ. सुदर्शन दिक्से, कोरण्डा	121
26) माठी सन साहित्यानीन पहानुसाय क्यानीन सामीकर	
पुरुषोत्तम ४. मुर्च, जि. वारीस्य	[[124

अभिलेख ठेवणेच्या पष्टती -एक दृष्टीक्षेप

सोमा फिरण होळकर उपजिल्हाधिकारी,

डॉ. सोमप्रसाद केजळे

मुकुट्राव साहेबराव भाकडे महविद्यालय बागमती

गोषवारा : जिने पेडन्सो अन्ड डेलो डिन्नोजल (सृन्य प्रलंबोनना व दैनदिन निर्गती) हा प्रयोग जिल्हाधिकारी कार्यालय एगे येथे २०१० व सपूर्ण पुगे जिल्ह्या सध्ये २०१५-१८ मध्ये गर्बावण्यात आला. या कार्यप्रणाली करणेन आली. शाननामधील कामाची गतिमानता अभिलेख कर यार्थ महत्व अधीरिवत बेले आहे. प्रस्तुत लेखा मध्ये अभिलेख म्हणजे काप, तमेय लेखाया उदेश -अभिलेख डेबण्याचे महत्व व ते डेबण्याच्या पच्टती नमेच न्यान्याओं पुरक असलेल्या महाचा अर्थ मांडण्यान आला आहे. तमेच मटा लेखा मध्ये महाराष्ट्र शामनाच्या महमूल विभागातील जिल्हाधिकारी कार्यालय व ग्रमविकाम कल्यातील जिल्हा परिषठ, प्रशायत समिती या कार्यालयातील अभिलेखे व अभिलेख कशातील अभिलेखे देवपंत्र्या पढनांचा अध्याम केंद्रा आहे. न्यानुसार नागरिकाचे काम जलद होण्याच्या दृष्टीने अभिलेख देवणेयं महत्त्व स्मप्ट केले आहे. प्रस्तावना -

मरकारची ध्येष बेरणे रायवणेने काम मरकारी

ISSN: 2394 5303 Factor Peer-Reviewed International Journal Issue-59, Vol-01 कार्यालयामार्फन यालने हे काम काला का शामनिर्णय, परिपत्रके इत्यादीने पालून कि विचयाम्मानं चारते हे काम जनतेशी संयोधन भक्त हजारे लोक रोज शासकीय कार्यालयाम भेर नागरिकाचे काम कुउपर्यंत झाले आहे. कोणाचा विका शासन निर्णय अथवा परिपत्रका अन्त्रये काणार १ असे काम झाले आहे का ? अगायकाचे कि लोकांचे काम केले अथवा करना येन नहीं न्यूर कारणे याची आकडेवारी व दरनऐवज ठेवावे हम्क या सर्वांना एकत्रिन आपण अभिलेख म्हणता क्र माहिती भविष्यकालीन महत्व लक्षात पंकन क्रम करन देवाबी लागते. यासाठी सरकारी कार्याहरू अभिलेखे ठेवले जातात. या अभिलेखांबस्य सत्तः कार्यांना हेतु / उरेरा समजू राकतो. अभिलेख मुस्कि टेबणेची पद्धती एफ. जी. एच. अन्डरमन यांनी अका यादी मध्ये लिहुन देवली आहे. १६६५-६६ वर्ष तत्कालीन जिल्हाधिकारी अनिल कुमार लखिना क्ल अभिलेख कका यावत व सरकारी कार्यालये करं अलाबीत या यायत काही अभिनव प्रयोग केले ऋ पुळे सरकारी कार्यालयाची कार्यश्वनता बादण्यास एत बावत शासन निर्णय १: फेब्रुवारी २०१८ मध्ये निर्णयत झालो. ल्यानंतर ३०-४० वर्ष नंतर प्रशासन गीवाः करणेत येजन हो बचालो संपूर्ण महाराष्ट्रगाज्यात लागु होणेसाठी तत्कालोन पुणे जिल्हाधिकारी चंद्रकांत दबवे यांनी झीरो पेंडन्सी अन्ड डेली डिस्पोजल प्रणले वादरपार्थ्या दुप्टोने केलेल्या प्रयोगाँगेकी हा एक प्रयोग । रायवली, द्विरो पेहन्सी अन्ड डेली डिस्पोजल स्पेक्ष आहे. मदा प्रयोगा नध्ये अभिलेखे व्यवस्थापन व ग्रवविणे साठी अभिलेख सुस्थितीत ठेवणध्यभिलेख अद्यावतीकरण हा मुलभूत पाया आहे.

अभिलेख देवण्याचे महत्व तपासणे. अभिलेख टेकण्याच्या निरनिराळ्या पद्धी

अभ्यास करणे

अभिलेख टेक्णेच्या पदती मध्ये साम्य अर्थ किंवा नाही है नपासण.

लेखाच्या मर्यादा — सटा लेख हा दुव्यम स्वीती आबारिन आहे. नसेच पुणे शहरातील दराविक शामग्री कार्यालयातील अभिलेख ठेवणेच्या पध्टतीबर अवलि अयुन यानील निष्कर्य, शिफारसी सर्वेच शासकी कार्यालयातील अभिलेखे देवणेसाठी जशाच्या तर्ग

लागृ होतीलच असे नाही

争Printing Area: Interdisciplinary Multilingual Refereed Journal 此

लेखातील मुख्य संता -अधिलेख — अभिन्देश माणांत अस्य दानांच्यत अथवा आमा ग्रामकुर को विशेष्ट्रात स्थरमान नीटवृत देखलेला अमनो य ज्यामे भविष्यकारीन माल्य लक्षान वेदन ते दण्योगम जनन करन देवले जानान

अधिलेखकरा - मर्च अधिकंख देवण्याची व्यवप

जोली अशवा इमारन अभिलेखपाल — मर्थ अभिलेखे माभाव्याम व्यक्त संकलन — वजमायी विषयवार विभागणी केलेली अमते. असे काही विषय एका टेयल/क्रिपका फडे हिले जातान, त्याला मंकलन म्हणनान उत्त. आस्थापना, जमीन, अभिरतेख, बतन इत्यादी

नस्ती / फाईल / संचिका — संवंधित कागटपत्रे किया पुत्रवायहार एकत्रित ठेवण य त्यापासून तयार हेलाच्या गरकाला फाइल असे म्हणतात.

फेरोस्त - यादी

महसूल विभागातील जिल्हाविकारी कार्यालय, पूर्ण अतर्गत येणाऱ्या कार्यालयातील अभिलेख देवणेगी पदती जिल्हाधिकारी कार्यालय पुणे अंतर्गत १४ तालुके (तहसिलकार्यालये) ५ उपविभागीय कार्यालये १४ विशेष भूसंपादन कार्यालये व २० शाखा येनान. जिल्हाधिकारी कार्यालय हे सामान्य जनतेच्या दृष्टीने अतिराय महत्वाचे प्रशासकीय कामकात असणार कार्यालय आहे. या कार्यालयामध्ये सामान्य नागरिकाशी रायधित जमीनीचे कामापासून उत्पन्न दाखल्यापर्यन अनेक स्तरावर विविध कामे होत असतान. त्यामुळं या कार्यालयास दरोरोज हजारो नागरीक भेट देतात. हजारो अर्ज दररोज दाखरु होतात. विविध विभागांमार्फन या अजीवर कार्यवाही करन अनेक प्रकरणांमध्ये निकाल दिलं जातात. कार्यवाही पूर्ण झालेले अर्ज अभिलेख गञाकडे पाठवले जातात. यामध्ये अभिलेख ठेवण्याची एक विशिष्ठ पध्दत अवलंबली जाते. यासाठी १८९० मध्ये निर्मित केलेला शासन निर्णय, १९१३ मध्ये एफ जो एय अँडरसन या इयज अधिका-याने यनविलेली अभिलेख जतन करणेयी पध्यती व अबवाड पाटी तसेय अभिलेख अधिनियम २००५, २००७ पाया समावेश होता.

अभिलेख कक्षात अभिलेखे डेवणेची पदती :

Apparation total OF FEMA MEAN acere's THE NOW HERE AN BUTTERSON 30 #4 10.24 100 01.at

מיכיניות הליתה עוני ווכוש משפא וותיחיותום

स्त्रीत : The ABCD Lists, by F-G-H Anderson- by Anil Kumar Lakhina

कंगानेते अधिरेखं अधिरेख कथान पाटवां। पूर्वी त्याचे इस्सेन्स्यमं बसीकरमा केट जाने विषयानुबार व वर्षनिहास अभिलेखं बांबलं जातात तथा गट्टबाबर गटपातील फाईन्यांची फेरिक्न लाजली जाते. फेरिक्नची एक प्रम कार्यालयान देवाची जाने अधिनंत्र जनन परणेष्या कालावधीत्यार लाल, हिरवा, विवयस्वयत्—पा रेगाच्या रमाजात अभिन्देख पाक्या जाता पाक्याचा ग्रह्माच्या समाजवा काई लावनान वा काहांवर मंकारनायं नाव किया विषय, काईलयं वर्ष, अभिलेग्हणा प्रकार व नष्ट करण्याचे वर्ष लिहिलेले असने. अधिलेख कशामध्ये १ कट उंधीन क्रांच अमगा—या शिहमा अमनान न्यामध्ये अदाते 😷 इंद्याचे गदुउ पापुन ठेवले जातात. हे गद्छे विभागवार, विषयवार, वालावधीनुसार व वर्षनिहाय देवलं जलात. या सर्व अभिलेख्यांचे व्यवस्थापन काणेमाठी अभिलेखान्हाकी नेमणुक केली जाने. अधिलेख कलातील मर्व फाईल्मन्या मुख्यांततेची जवायदारी अधिलेखपालाची असते. कार्पालयामध्ये अभिलेखे ठेवण्याचा पदत कार्यालयातील अभिलेखे ६ गत्ठा पप्टनीरे

लावले जातात -प्रलंबित प्रकरणे— जी प्रकरणे कार्यविकाणान नेटवाले अमृत कार्यवाहीसाठी प्रत्यांत आहेत असी प्रकरो या गठ्ठयात ठेवली जातात.

प्रतिधाधीन प्रकरणे — ज्या प्रकरणांग्ये कान्द्रप्राच्या काही पुटी असलील अरग वागदपद्माच्या प्रकिल असल्यामुळे अधवा शंत्रिय नार्यालयकद्दन आस्वात मागविणेत आला असेल अशो पत्रवित असलेला प्रकृति ।

Printing Area : Interdisciplinary Multilingual Refereed Journal

096

ISSN: 2394 5303 | Impart | Peer-Reviewed International Journal | Issue-59, Vol-01 निमतक्वरतीके — उत्तविक वश्यासभावतः वश्रो पाहिती बरिए कार्यालयास पाडवाबी स्थापते. हो माहितो करी व मधी पाठवायची हे देखील उरवृत दिलेले असने असी माहितो देनदिन माप्ताहिक पाधिक, मामिक, वैमासिक, वार्षेक असू राकते हो माहिनो ज्या आदेशाने पाठबली जाने ने आदेश/निर्देश है नियतकालीक अ मध्ये नोटबले जातात. (PR-A) व उरलेल्या काल्यवधीन आहवाल पाठकतेनीतर त्याची नोट नियन

क्यलक व (PR-8) मध्ये बेली जाते स्यायो आदेशसंधिका — वरिष्ठ कार्यासयाने कामामदर्भात पाठवलेले आदेश, शासन्तिर्णय, परिपत्रके यामध्ये एकत्रित देवली जातात

अभिलेखकशात पाठवरोची प्रकरणे — जो प्रकरणे कागटपत्रे /फर्डान्न कार्यवाही पूर्ण करून अभिलेख कथात पाठवणेची आहेत तो सर्व प्रकाणे या गठठयात ठेवली estation.

हो पेपसं — जो कागरपंत्र अधिलेख कथान पाठवणेयी गरज नमून १ वर्षानंतर नष्ट करणेयो असतात तो या पढळपान देवली जातात.

७ अभिलेख निरंगीकरण — निर्माण झालेल्या कराद असतात असे करण्ट निद्यांकरण करून काहून आहे याची माहिती काही सेकंदात मिळू राकते. प्रकारचा आहे है पहन त्याचे वर्गाकरण अ व क इ वेवणेची पदती मनागत करावे लागते. या सर्व प्रक्रियेला अभिलेख निद्रणांकरण म्हणतात

ग्रानविकास खात्यातील जिल्हापरिषद-पंचायत समिती-ग्रामपंचायत यांची अभिलेख टेवणेची पदत

पुने जिल्ह्यात १ जिल्हा परिषट, १४ पचयत अभिलेख ठेवण्याची गरज व महत्व -समिनी व १५०० प्रामपंत्रयन आहेत. महाराष्ट्रातील सबं जिल्हा परिषद, पंचायत समिती व ज्ञमपंचायत या कार्यालयामध्ये रेकॉर्ड/अभिलेख टेवण्याची पध्टत टेवण हे अन्यंत गरजेचे आहे. महागण्ड जिल्हा परिषदा व पंचायन समित्या (अभिलेखाँचे बर्गोकरण, परिस्ताण व नारान) नियम १६६४ अन्त्रये येतात निरंदन करणेन आलो आहे.या पष्टतीमध्ये व महसूल

आधिलेख क्यान पाठवण्याच्या फाइला वर्गवारी व कालावधी भविष्यकालीन उपयुक्ता पार राबला जांगो. प्राथविकास खाल्यातील कार्याक्याके महमूल खात्व प्रमाणिय अ य क ह असे जेत करण्याचा कालावधी वसन वर्गीकरण केले जाते है मध्ये क । हा ०५ वर्षासाठी जनन करणेया कासाव हा प्रकार मंडिला तर बाकी सर्व प्रक्रिया मारखे

अ - कायम स्वरूपी कागटपंत्र

a — ३० वर्षांसाठी राजुन ठेवणेगी कागटते क - १० वर्षामाठी राखुन देवणेची कागता s १ — ०५ वर्षांसाटी राखुन टेब्लंब

ह - ०१ वर्षानंतर नष्ट करणेये कान्द्रशं टरमहा निकाली काढलेली प्रकरणे पूर्वत महिन्यात रेकॉर्डला पाठवली जातात. वर्गीनहाव वर्षनिहाय व विषयनिहाय प्रकरणे ठेवली जातात. त्याचे पेर्रिस्त बनवली जाते. संगणकाच्या वापरामुळे आक अशा फेरिस्न काही आज्ञावली विकसीत कल नंगणकामध्ये नोटवलेल्या आहेत. जे प्रकरण हवे अवेत अभिलेख्यामध्ये अनेक अनावरणक, कालबाह्य व दुवार त्याचा विषय/सकलन/वर्ष या वरून ते कोठे ठेवते द्यक्रवं लागतात. तसेच क्रेंगता अभिलेख क्रेंगत्वा ग्रामविकास खात्यातील कार्यालयातील अभिलेखे

> कार्यालयातील अभिलेखो महमूह खात्याप्रमानेच ६ गठठापध्दतीने लावले जातात -प्रलंबित प्रकरणे २. प्रतीक्षापीन प्रकरणे ३. नियतकात्नि ४. स्थायो आदेश सचिका ५. अभिलेख क्यान पाठवणेची कागटपत्रे ६. डी पपेर्स

> अशा अभिलंखानून त्या व्यक्ती, मंखा, उन्नी याचा हेन व कार्य समज राकते. त्यामुळे अभिलंध

अभिलेख हे भविष्यकाळात संदर्भासाठी वापत

अभिलेखांचा उपयोग इतिहासान घेतलेले विगी विभागामार्थन ठेवल्या जाणांच्या अभिलेखाच्या पष्टनीतः समजण्यासाठी होतो भूतकाळातील युकानी पुनराहरी होऊ नये यायाठी त्याचा संदर्भ म्हणून वापर करण

Printing Area: Interdisciplinary Multilingual Refereed Journal

चंची

त्रमायाम् अतिसारा :

तसेच एकादमा गमस्येका अधिकेकावस्य उपाय जोगता येतो. पृत्री याच बनाग्यी समस्या आस्त्री अवस्थाम वंत्रेल्या उपाययोजना वपून त्याप्रमाने उपाय कोशना येतो. प्रशासना पृथील सगस्या मोडवणकाराजी न अगुक निर्णय पेणयामाठी अभिकंग्रामा उपयोग

शोधता येतो.

महमुख जल्यातील अभिलेखायम्न जनीनीच्या शिकारमी -पालकोच्या इस्तानरणाचा इतिहास समग् शकाना अभिलेख यक । खालो दिलस्या आपूर्वा गच्ये अधिलेख्यांच्या निर्मिती पासून अधिलेख नष्ट करणे ਚਈਰਜ਼ੇ ਕੇਸਕੇਸਲੇ ਟਘੇ ਟਿਲੇ आहेत

अभिलेख व्यवस्थापनाची गरज

अभिलेखांचे व्यवस्थापन केलेपुळे आहे. कार्यालायातील कर्मवायांना एखादा निर्णय पेताना रयांना त्यांचे कर्तव्य पालन व निनिर्णय प्रक्रिया सुलभ नवीन रेकॉर्ड स्त्रेन करन मगय जनन करावे होते.

कार्यालयाच्या कामकाजा विषयो खात्रोशीर शास्त्रोय प्रशिक्षण येथे गरजेने आहे पुरावा देता येता.

नागरिक अथवा अधिकारी यांनी मागणी केल्याम करावे. नी अभिलेख महज विना विलय उपलब्ध न.सन देना पता.

माहिती उपलब्ध न झाल्याम निर्माण होणारे र्पाकं कमी करता येतात जमे माहिती अधिकार अपील. न्यायालय अवमान याचिका, न्यायालयात मदर

भागवानी सर्व बाल्याची सार्वजनिकः अस्वे पत्तम स्वरूपान कायम सुर्कान जनन करना बेगान

अभिन्देल कायाव्याचा क्या अभिन्देल कथाकोड মাল সাফের সামিত্র নিত্রাবিদ্যাক্ষণ আ আ गठकान देवले जातान सको असलेले, असावज्यक কাজবার প্রথিত্ত বিচিত্র কর্নাতা কাল কমন एखादया धेत्रातील येणारा कल/ट्रेड (setpattern) नए केले जानान न्यामुळे अभिनेतन कळान नवान अभिन्देखे देवरकार जाना विस्तान होते

> मरकामे कार्यालयामध्ये च-दाच दिकाणी अभिकंख देवण्याची मुक्तभूत पन्दत समावी आहे. जम जिल्हा परिषद, पंचायत समिती, जिल्हाधिकारी कार्यालय क्यांन आही विभाग जमें न्यायालय येथे अधिलेख देवण्याच्या प्रश्तीत यदाव दिस्ती

अधितेत् अधिनियम २००५ यी कार्यक्री अमलयजावणी करणे गरतेये आहे. जमे अभिनेखरता यो नेमणुक काणे, अधिलेख अधिकारुवाची जवाबदाने निरियन करणे, अभिलेख नष्ट करणेयां निरित ब्रीक्रया गयबणे, अभिनेखपाल है पर भागे अनिवास केले पातिन

अभिलेख क्यानाडी प्रत्येक कार्यालयान मुग्धिन जाम उपलब्ध करन दिलो पाहिले

मगणकांकरणाचा अभिलेख कशामाठी गागला उपयोग असून १००% मगणकीकरण होने गरलेने

मध्या सुर असगारे रेकाई क्याँग कालकर अभिलेखातील माहिती सहज उपलब्ध होते व त्यामुळे व मोठपा प्रमाणावर करन सर्व जुने व चंगारे प्रत्येक

अभिलेख जतन करणे व नारा करणे पामाठी

प्रत्येक अभिलेख क्याचे Fire Audit दावणी

अभिलेख क्य प्रेमा मोद्या, एवंशीर अमाबा अभिलेखे माडणोवर देवावेन अभिलेखे देवण्याच्या माइण्या राज्यता लाखडी अस्तात्वान नवीन तकात्रात्रास्थान (कांपपेक्टमें) Compacters उपलब्ध हाले आहेन न्याचा वापा केल्याम जागा बागेल व आग अथवा पण्याने

Printing Area: Interdisciplinary Multilingual Refereed Journal

ISSN: 2394 5303 Impact Factor Factor (6.039(IIIIF) Peer-Reviewed Interr

अभिलेखे खराव होणार नाहीत.

अभिलेख कथात आद्रता नसावी.

समारोप — अभिलेखे हे प्रत्येक विभागाचा महत्वाचा भाग आहेत. अभ्यास केला असता अभिलेख ठेवणेच्या पध्दती थोडया फार प्रमाणात फरक सोडला तर सारख्याच आहेत. ब—याच विभागांची अभिलेख ठेवण्याची पध्दत ए.जी.एच.अँडरसन यांच्या Bravery of Office Procedure and Records आणि ए.वी.सी.डी लिस्ट फॉर द फायलिंग या पुस्तकावर आधारीत आहे. अभिलेख ठेवण्याची पध्दतीत कालानुरूप बदल करणेची गरज आहे. अभिलेखांचे महत्व लक्षात घेता उपरोक्त शिफारसींचा विचार केल्यास त्याचा उपयोग होईल असे संशोधकाला वाटते.

संदर्भ ग्रंथ:

ब्रेव्हरी ऑफ ऑफिस प्रोसिजर अन्ड रेकॉर्ड्स बाय एफ. जी. एच. अन्डरसन

The ABCD Lists for the Filing, Preservation or Destruction of Official Records, by F-G-H-Anderson

महाराष्ट्र सार्वजनिक अभिलेख अधिनियम २००५ महाराष्ट्र सार्वजनिक अभिलेख नियम २००७ अभिलेख व्यवस्थापन मार्गदर्शिका, पुराभिलेख संचलनालय, महाराष्ट्र शासन

महाराष्ट्र जिल्हा परिषदा व पंचायत समित्या (अभिलेखांचे वर्गीकरण, परिरक्षण व नाशन) नियम १६६४ ISSN: 2394 5303

Factor 6.039(IIIIF

Printing Area® Peer-Reviewed International Journal Issue-59, Vol-01

November 2019

01

nting Area International Interdisciplinary Research Journal in Marathi, Hindi & English Languages November 2019, Issue-59, Vol-01

> Editor Dr. Bapu g. Gholap

(M.A.Mar. & Pol.Sci., B.Ed.Ph.D.NET.

Co-Editor Dr. Ravindranath Kewat (M.A. Ph.D.)

"Printed by: Harshwardhan Publication Pvt.Ltd. Published by Ghodke Archana Rajendra & Printed & published at Harshwardhan Publication Pvt.Ltd.,At.Post. Limbaganesh Dist, Beed -431122 (Maharashtra) and Editor Dr. Gholap Bapu Ganpat.

Reg.No.U74120 MH2013 PTC 251205

At.Post.Limbaganesh,Tq.Dist.Beed Pin-431126 (Maharashtra) Cell:07588057695,09850203295

harshwardhanpubli@gmail.com, vidyawarta@gmail.com

All Types Educational & Reference Book Publisher & Distributors / www.vidyawarta.com

अभिलेख ठेवणेच्या पध्दती - एक दृष्टीक्षेप

सीमा किरण होळकर , उपजिल्हाधिकारी 'पुणे ईमेल: seemaholkar2015@amail.com डॉ. सोमप्रसाद केंजळे, प्राचार्य मुकुटराव साहेबराव काकडे महाविद्यालय,सोमेश्वरनगर.बारामती, मो. ७७२१०३२२२३ ईमेल : principalmsk@gmail.com

गोषवारा : झिरो पॅडन्सी अन्ड डेली डिस्पोजल (शून्य प्रलंबीतता व दैनंदिन निर्गती) हा प्रयोग जिल्हाधिकारी कार्यालय पुणे येथे २०१० व संपूर्ण पुणे जिल्ह्या मध्ये २०१७-१८ मध्ये राबविण्यात आला. या कार्यप्रणालीबाबत शासन निर्णय १५ फेब्रुवारी २०१८ मध्ये निर्गमित करणेत येऊन ही प्रणाली संपूर्ण महाराष्ट्रराज्यात लागू करणेत आली. शासनामधील कामाची गतिमानता वाढण्याच्या दृष्टीने केलेल्या प्रयोगांपैकी हा एक प्रयोग आहे. सदर प्रयोगा मध्ये अभिलेखे व्यवस्थापन व अभिलेख कक्ष यांचे महत्व अधोरेखित केले आहे .प्रस्तुत लेखा मध्ये अभिलेख म्हणजे काय, तसेच अभिलेख ठेवण्याचे महत्व व ते ठेवण्याच्या पध्दती तसेच त्याच्याशी पूरक असलेल्या संजाचा अर्थ मांडण्यात आला आहे. तसेच सदर लेखा मध्ये महाराष्ट्र शासनाच्या महसूल विभागातील जिल्हाधिकारी कार्यालय व ग्रामविकास खात्यातील जिल्हा परिषद , पंचायत समिती या कार्यालयातील अभिलेखे व अभिलेख कक्षातील अभिलेखे ठेवणेच्या पद्धतीचा अभ्यास केला आहे . त्यानुसार नागरिकांचे काम जलद होण्यांच्या दृष्टीने अभिलेख ठेवणेचे महत्व स्पष्ट केले आहे.

प्रस्तावना -

1. सरकारची ध्येय धोरणे राबवणेचे काम सरकारी कार्यालयामार्फत चालते. हे काम काही कायदे, शासनिर्नणंय, परिपत्रके इत्यादीने घालून दिलेल्या नियमाप्रमाणे चालते. हे काम जनतेशी संबंधित असल्याने हजारो लोक रोज शासकीय कार्यालयास भेट देतात. नागरिकांचे काम कुठपर्यंत झाले आहे. कोणत्या नियमाने शासन निर्णय अथवा परिपत्रका अन्वये करणार ? पूर्वी असे काम झाले आहे का ? अशाप्रकारचे किती लोकांचे काम केले अथवा करता येत नाही. त्यांची कारणे याची आकडेवारी व दस्तऐवज ठेवावे लागतात. या सर्वांना एकत्रित आपण अभिलेख म्हणतो. अशी माहिती भविष्यकालीन महत्व लक्षात घेजन जतन करून ठेवावी लागते. यासाठी सरकारी कार्यालयात अभिलेख ठेवले जातात. या अभिलेखांवरून सरकारी कार्याचा हेतु/उद्देश समज् शकतो. अभिलेख सुस्थितीत ठेवणेची पद्धती एफ. जी. एच. अन्डरसन यांनी अबकड यादी मध्ये लिहुन ठेवली आहे. १९८५-८६ मध्ये तत्कालीन जिल्हाधिकारी अनिल कुमार लखिना यांनी अभिलेख कक्षा बाबत व सरकारी कार्यालये कशी असावीत या बाबत काही अभिनव प्रयोग केले ज्या मुळे सरकारी कार्यालयाची कार्यक्षमता वाढण्यास मदत झाली. त्यांनंतर ३०-४० वर्ष नंतर प्रशासन गतिमान होणेसाठी तत्कालीन पुणे जिल्हाधिकारी चंद्रकांत

दळवी यांनी झीरो पेंडन्सी अन्ड डेली डिस्पोजल प्रणाली राबवली. झिरो पेंडन्सी अन्ड डेली डिस्पोजल प्रणाली राबविणे साठी अभिलेख सुस्थितीत ठेवण/अभिलेख अद्यावतीकरण हा मुलभूत पाया आहे.

तेखाचा उददेश

- अभिलेख ठेवण्याचे महत्व तपासणे.
- अभिलेख ठेवण्याच्या निरनिराळया पध्दतीचा अभ्यास करणे.
- अभिलेख ठेवणेच्या पद्धती मध्ये साम्य आहे किंवा नाही हे तपासणे.

तेखाच्या मर्यादा - सदर लेख हा दुय्यम स्त्रोतावर आधारित आहे. तसेच पुणे शहरातील ठराविक शासकीय कार्यालयातील अभिलेख ठेवणेच्या पध्दतीवर अवलंबून असून यातील निष्कर्ष, शिफारसी सर्वच शासकीय कार्यालयातील अभिलेखे ठेवणेसाठी जशाच्या तशा लागू होतीलच असे नाही.

तेखातीत मुख्य संजा -

अभितेख

 अभिलेख म्हणजे असे दस्तिएवज अथवा असा मजकुर जो लिखित स्वरुपात नौंदवून ठेवलेला असतो व ज्याचे भविष्यकालीन महत्व लक्षात घेऊन ते दस्तिएवज जतन करून ठेवले जातात.

अभिलेखकक्ष

सर्व अभिलेख ठेवण्याची स्वतंत्र खोली अथवा इमारत.

अभिलेखपाल

सर्व अभिलेखे सांभाळणारी व्यक्ती.

संकलन

 कामाची विषयवार विभागणी केलेली असते. असे काही विषय एका टेबल/लिपिका कडे दिले जातात, त्याला संकलन म्हणतात. उदा. आस्थापना , जमीन, अभिलेख, वतन इत्यादी.

नस्ती /फाईल/संचिका

 संबंधित कागदपत्रे किंवा पत्रव्यवहार एकत्रित ठेवणे व त्यापासून तयार होणाऱ्या गटठ्याला फाइल असे म्हणतात.

फेरीस्त

- यादी

महसून विभागातील जिल्हाधिकारी कार्यालय, पुणे अंतर्गत येणाऱ्या कार्यालयातील अभिलेख ठेवणेची पद्धती

जिल्हाधिकारी कार्यालय पुणे अंतर्गत 14 तालुके (तहसिलकार्यालये) 5 उपविभागीय कार्यालये 14 विशेष भुसंपादन कार्यालये व 20 शाखा येतात. जिल्हाधिकारी कार्यालय हे सामान्य जनतेच्या दृष्टीने अतिशय महत्वाचे प्रशासकीय कामकाज असणारे कार्यालय आहे. या कार्यालयामध्ये सामान्य नागरिकाशी संबंधित जमीनीचे कामापासून उत्पन्न दाखल्यापर्यन्त अनेक स्तरावर विविध कामे होत असतात. त्यामुळे या कार्यालयास दरोरोज

हजारो नागरीक भेट देतात. हजारो अर्ज दररोज दाखल होतात. विविध विभागांमार्फत या अर्जावर कार्यवाही करून अनेक प्रकरणांमध्ये निकाल दिले जातात. कार्यवाही पुर्ण झालेले अर्ज अभिलेख कक्षाकडे पाठवले जातात. यामध्ये अभिलेख ठेवण्याची एक विशिष्ठ पध्दत अवलंबली जाते. यासाठी 1890 मध्ये निर्गमित केलेला शासन निर्णय, 1913 मध्ये एफ.जी.एच अँडरसन या इंमज अधिका-याने बनविलेली अभिलेख जतन करणेची पध्दती व अबकड यादी तसेच अभिलेख अधिनियम 2005, 2007 यांचा समावेश होतो.

अभिलेख कक्षात अभिलेखे ठेवणेची पद्धती :

अभिलेखांचे ABCD अशा चार वर्गात वर्गीकरण होते.

प्रकार	अभिलेख जतनकरणेचाकालावधी	ज्या रुमालामध्ये अभिलेखे बांधले जातात त्यांचा रंग
Α	कायम जतन करणे	लाल
В	30 वर्ष	हिरवा
С	10 वर्षे	पिवळा
D	01 वर्षे	पांढरा

स्त्रोत : The ABCD Lists, by F.G.H Anderson. by Anil Kumar Lakhina

कोणतेही अभिलेखे अभिलेख कक्षात पाठवणेपूर्वी त्याचे उपरोक्तपणे वर्गीकरण केले जाते. विषयानुसार व वर्षनिहाय अभिलेखे बांधले जातात. त्या गठ्ठयावर गठयातील फाईल्सची फेरिस्त लावली जाते. फेरिस्तची एक प्रत कार्यालयात ठेवली जाते. अभिलेख जतन करणेच्या कालावधीनुसार लाल, हिरवा, पिवळावपांढ-या रंगाच्या रुमालात अभिलेख बांधला जातो. बांधलेल्या गठ्याच्या रुमालावर कार्ड लावतात या कार्डावर संकलनाचे नाव किंवा विषय, फाईलचे वर्ष, अभिलेखाचा प्रकार व नष्ट करण्याचे वर्ष लिहिलेले असते. अभिलेख कक्षामध्ये 1 फुट उंचीचे कप्पे असणा-या शिडया असतात. त्यामध्ये अंदाजे 9×9 इंचाचे गठ्ठे बांधून ठेवले जातात. हे गठ्ठे विभागवार, विषयवार, कालावधीनुसार व वर्षनिहाय ठेवले जातात. या सर्व अभिलेखयांचे व्यवस्थापन करणेसाठी अभिलेखपालाची नेमणूक केली जाते. अभिलेख कक्षातील सर्व फाईल्सच्या सुरक्षीततेची जबाबदारी अभिलेखपालाची असते.

कार्यालयामध्ये अभिलेखे ठेवण्याची पद्धत

कार्यालयातील अभिलेखे 6 गठ्ठा पध्दतीने लावले जातात -

 प्रलंबित प्रकरणे - जी प्रकरणे कार्यविवरणात नोंदवली असून कार्यवाहीसाठी प्रलंबीत आहेत अशी प्रकरणे या गठ्ठयात ठेवली जातात.

- २ प्रतिक्षाधीन प्रकरणे ज्या प्रकरणांमध्ये कागदपत्रांच्या काही त्रुटी असतील अशा कागदपत्रांच्या प्रतिक्षेत असल्यामुळे अथवा क्षेत्रिय कार्यालयाकडून अहवाल मागविणेत आला असेल अशी प्रलंबित असलेली प्रकरणे.
- 3 नियतकालीके -ठराविक कालावधीनंतर काही माहिती वरिष्ठ कार्यालयास पाठवावी लागते. ही माहिती कशी व कधी पाठवायची हे देखील ठरवून दिलेले असते. अशी माहिती दैनंदिन साप्ताहिक पाक्षिक , मासिक, त्रैमासिक, वार्षिक असू शकते. ही माहिती ज्या आदेशाने पाठवली जाते. ते आदेश/निर्देश हे नियतकालीक 'अ' मध्ये नोंदवले जातात. (PR-A) व ठरलेल्या कालावधीत अहवाल पाठवलेनंतर त्याची नोंद नियतकालिक ब (PR-B) मध्ये केली जाते
- ४ स्थायी आदेशसंचिका वरिष्ठ कार्यालयाने कामासंदर्भात पाठवलेले आदेश, शासननिर्णय, परिपत्रके यामध्ये एकत्रित ठेवली जातात.
- अभिलेखकक्षात पाठवणेची प्रकरणे जी प्रकरणे / फाईल्स कार्यवाही पूर्ण करून अभिलेख कक्षात पाठवणेची आहेत ती सर्व प्रकरणे या गठ्ठयात ठेवली जातात.
- ६ डी पेपर्स जी कागदपत्रे अभिलेख कक्षात पाठवणेची गरज नसून 1 वर्षानंतर नष्ट करणेची असतात ती या गठ्ठयात ठेवली जातात.
- अभिलेख निंदणीकरण निर्माण झालेल्या अभिलेख्यांमध्ये अनेक अनावश्यक, कालबाहय व दुबार कागद असतात. असे कागद निंदणीकरण करून काढून टाकावे लागतात. तसेच कोणता अभिलेख कोणत्या प्रकारचा आहे हे पाहून त्याचे वर्गीकरण अ ब क ड प्रकारात करावे लागते .या सर्व प्रक्रियेला अभिलेख निन्दणीकरण म्हणतात.

ग्रामविकास खात्यातील जिल्हापरिषद-पंचायतसमिती-ग्रामपंचायत यांची अभिलेख ठेवणेची पद्धत

पुणे जिल्हयात 1 जिल्हा परिषद, 14 पंचयत समिती व 1500 ग्रामपंचयत आहेत. महाराष्ट्रातील सर्व जिल्हा परिषद, पंचायत समिती व ग्रामपंचायत या कार्यालयांमध्ये रेकॉर्ड / अभिलेख ठेवण्याची पध्दत महाराष्ट्र जिल्हा परिषदा व पंचायत समित्या (अभिलेखांचे वर्गीकरण, परिरक्षण व नाशन) नियम १९६४ अन्वये निश्चित करणेत आली आहे.या पध्दतीमध्ये व महसूल विभागामार्फत ठेवल्या जाणाऱ्या अभिलेखाच्या पध्दतीत बरेच साम्य दिसून येते.

अभिलेख कक्षात पाठवण्याच्या फाइल्सची वर्गवारी व कालावधी भविष्यकालीन उपयुक्तता पाहून ठरवला जातो. ग्रामविकास खात्यातील कार्यालयांमध्ये महसूल खात्य प्रमाणेच अ ब क ड असे जतन करण्याचा कालावधी वरून वर्गीकरण केले जाते . त्यामध्ये क १ हा ०५ वर्षांसाठी जतन करणेचा कालावधी हा प्रकार सोडला तर बाकी सर्व प्रक्रिया सारखीच असते.

- अ कायम स्वरुपी कागदपन्ने
- ब 30 वर्षांसाठी राखुन ठेवणेची कागदपत्रे
- क 10 वर्षांसाठी राख्न ठेवणेची कागदपत्रे
- क १ 05 वर्षांसाठी राख्न ठेवणेची कागदपत्रे
- ड 01 वर्षानंतर नष्ट करणेचे कागदपत्रे

दरमहा निकाली काढलेली प्रकरणे पुढील महिन्यात रेकॉर्डला पाठवली जातात. वर्गनिहाय, वर्षनिहाय व विषयनिहाय प्रकरणे ठेवली जातात. त्यांची फेरिस्त बनवली जाते. संगणकाच्या वापरामुळे आता अशा फेरिस्त काही आजावली विकसीत करुन संगणकामध्ये नोंदवलेल्या आहेत. जे प्रकरण हवे असेल त्याचा विषय / संकलन / वर्ष या वरुन ते कोठे ठेवले आहे याची माहिती काही सेकंदात मिळू शकते.

ग्रामविकास खात्यातील कार्यालयातील अभिलेखे ठेवणेची पद्धती

कार्यालयातील अभिलेखे महसूल खात्याप्रमानेच 6 गठ्ठापध्दतीने लावले जातात -

१. प्रलंबित प्रकरणे २. प्रतीक्षाधीन प्रकरणे ३. नियतकालिके ४. स्थायी आदेश संचिका ५. अभिलेख कक्षात पाठवणेची कागदपत्रे ६. डी पपेर्स

अभिलेख ठेवण्याची गरज व महत्व

- अशा अभिलेखातून त्या व्यक्ती, संस्था, उद्योग याचा हेतू व कार्य समज् शकते. त्यामुळे अभिलेख ठेवणे हे अत्यंत गरजेचे आहे.
- 2. अभिलेख हे भविष्यकाळात संदर्भासाठी वापरता येतात.
- 3. अभिलेखांचा उपयोग इतिहासात घेतलेले निर्णय समजण्यासाठी होतो. भूतकाळातील चुकांची पुनरावृती होऊ नये यासाठी त्याचा संदर्भ म्हणून वापर करता येतो.
- तसेच एखादया समस्येला अभिलेख्यावरुन उपाय शोधता येतो. पूर्वी याच प्रकारची समस्या आली असल्यास केलेल्या उपाययोजना बघून त्याप्रमाणे उपाय शोधता येतो. प्रशासना पुढील समस्या सोडवण्यासाठी व अचूक निर्णय घेण्यासाठी अभिलेखांचा उपयोग होतो.
- एखादयाक्षेत्रातीलयेणाराकल/ ट्रेंड (setpattern)शोधतायेतो.
- महसूल खात्यातील अभिलेखावरुन जमीनीच्या मालकीच्या हस्तातरणाचा इतिहास समज् शकातो.

अभिलेख चक्र : खाली दिलेल्या आकृती मध्ये अभिलेख्यांच्या निर्मिती पासून अभिलेख नष्ट करणे पर्यंतचे वेगवेगळे टप्पे दिले आहेत.

अभिलेख व्यवस्थापनाची गरज

- अभिलेखांचे व्यवस्थापन केलेमुळे कार्यालायातील कर्मचार्यांना एखादा निर्णय घेताना अभिलेखातील माहिती सहज उपलब्ध होते व त्यामुळे त्यांना त्यांचे कर्तव्य पालन व निनिर्णय प्रक्रिया सुलभ होते.
- २. कार्यालयाच्या कामकाजा विषयी खात्रीशीर पुरावा देता येतो.
- 3. नागरिक अथवा अधिकारी यांनी मागणी केल्यास तो अभिलेख सहज विना विलंब उपलब्ध करून देता येतो.
- माहिती उपलब्ध न झाल्यास निर्माण होणारे धोके कमी करता येतात.जसे माहिती अधिकार अपील, न्यायालय अवमान याचिका, न्यायालयात सदर करावयाचे प्रतिज्ञापत्र इ.
- शासनाची सर्व महत्वाची सार्वजनिक कार्ये, परंपरा स्वरुपात कायम सुरक्षित जतन करता येतात.
- ६. अभिलेख व्यवस्थापना मध्ये अभिलेख कक्षाकडे प्राप्त झालेले अभिलेखे निन्दणीकरणकरून ज्या त्या गठ्ठ्यात ठेवले जातात. नको असलेले, अनावश्यक, कालबाह्य अभिलेखे विहित पद्धतीचा वापर करून नष्ट केले जातात त्यामुळे अभिलेख कक्षात नवीन अभिलेखे ठेवण्यास जागा निर्माण होते.

शिफारसी

- सरकारी कार्यालयांमध्ये ब-याच ठिकाणी अभिलेख ठेवण्याची मुलभूत पध्दत सारखी आहे. जसे जिल्हा परिषद, पंचायत समिती, जिल्हाधिकारी कार्यालय तथापि काही विभाग जसे न्यायालय येथे अभिलेख ठेवण्याच्या पध्दतीत बदल दिसतो.
- अभिलेख अधिनियम 2005 ची काटेकोर अंमलबजावणी करणे गरजेचे आहे. जसे अभिलेखपालाची नेमण्क करणे, अभिलेख अधिकाऱ्याची जबाबदारी निश्चित करणे, अभिलेख नष्ट करणेची निहित प्रक्रिया राबवणे,
- अभिलेखपाल हे पद भरणे अनिवार्य केले पाहिजे.

- अभिलेख कक्षासाठी प्रत्येक कार्यालयास सुरक्षित जागा उपलब्ध करून दिली पाहिजे.
- संगणकीकरणाचा अभिलेख कक्षासाठी चांगला उपयोग असून 100% संगणकीकरण होणे गरजेचे
- सध्या सुरु असणारे रेकॉर्ड स्कॅनिंग कालबध्द व मोठया प्रमाणावर करून सर्व जुने व येणारे प्रत्येक नवीन रेकॉर्ड स्कॅन करून मगच जतन करावे.
- अभिलेख जतन करणे व नाश करणे यासाठी शास्त्रीय प्रशिक्षण घेणे गरजेचे आहे.
- प्रत्येक अभिलेख कक्षाचे Fire Audit दरवर्षी करावे.
- अभिलेख कक्ष पुरेसा मोठा, हवेशीर असावा अभिलेखे मांडणीवर ठेवावेत. अभिलेखे ठेवण्याच्या मांडण्या शक्यतो लोखंडी असाव्यात नवीन तंत्रज्ञानाप्रमाणे (कॉमपॅक्टर्स) Compacters उपलब्ध झाले आहेत. त्यांचा वापर केल्यास जागा वाचेल व आग अथवा पाण्याने अभिलेखे खराब होणार नाहीत.
- अभिलेख कक्षात आद्रता नसावी.

समारोप - अभिलेखे हे प्रत्येक विभागाचा महत्वाचा भाग आहेत. अभ्यास केला असता अभिलेख ठेवणेच्या पध्दती थोडया फार प्रमाणात फरक सोडला तर सारख्याच आहेत .ब-याच विभागांची अभिलेख ठेवण्याची पध्दत ए.जी.एच.अँडरसन यांच्या Bravery of Office Procedure and Records आणि ए.बी.सी.डी लिस्ट फॉर द फायलिंग या पुस्तकावर आधारीत आहे. अभिलेख ठेवण्याची पध्दतीत कालानुरूप बदल करणेची गरज आहे. अभिलेखांचे महत्व लक्षात घेता उपरोक्त शिफारसींचा विचार केल्यास त्याचा उपयोग होईल असे संशोधकाला वाटते.

संदर्भ ग्रंथ :

- ब्रेव्हरी ऑफ ऑफिस प्रोसिजर अन्ड रेकॉर्ड्स बाय एफ. जी. एच. अन्डरसन
- The ABCD Lists for the Filing, Preservation or Destruction of Official Records, by F.G.H. Anderson
- महाराष्ट्र सार्वजनिक अभिलेख अधिनियम २००५
- महाराष्ट्र सार्वजनिक अभिलेख नियम २००७
- अभिलेख व्यवस्थापन मार्गदर्शिका, पुराभिलेख संचलनालय , महाराष्ट्र शासन
- 7. महाराष्ट्र जिल्हा परिषदा व पंचायत समित्या (अभिलेखांचे वर्गीकरण, परिरक्षण व नाशन) नियम १९६४

INTERNATIONAL RESEARCH FELLOWS ASSOCIATION'S

RESEARCH JOURNEY

International Multidisciplinary E-Research Journal

PEER REFREED & INDEXED JOURNAL February - 2020 Special Issue - 231

Guest Editor

Dr. Somprasad Kenjale

Principal,

M. S. Kakade College, Someshwarnagar

Tal-Baramati, Dist-Pune [M.S.] India

Chief Editor

Dr. Dhanrai T. Dh

Executive Editor : Dr. Nilesh Adhav

Associate Editors: Prof. Narayan Rajurwar

: Dr. Java Kadam

adhav

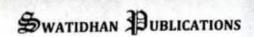

N

ie journal Impact Factor (SJIF)

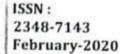
- Cosmos Impact Factor (CIF)
- Global Impact Factor (GIF)
- International Impact Factor Services (IIFS)

For Details Visit To: www.researchjourney.net

'RESEARCH JOURNEY' International Multidisciplinary E- Research Journal

Impact Factor - (SJIF) - 6.625,

Special Issue 231 : Indian Constitution's Article 370, 35 A & J&K.
Peer Reviewed Journal

19INDEX

No.	Title of the Paper	Author's Name	Page No
1	भारतीय राज्यघटनेची नव उदारमतवादी चौकटीत वाटचाल	डॉ. प्रकाश पवार	09
2	३७० कलम आणि जम्मू – काश्मीर	वैशाली पवार	16
3	काश्मीरलाही बरोबर घेता येईल!	डॉ. सोमप्रसाद केंजळे	19
4	३७० कलम जम्मू – काश्मीरमधील सामाजिक व राजकीय स्थिती	डॉ. राजकुमार सुरवसे	22
5	कलम – ३७० आणि ३५ अ ची ऐतिहासिक पार्श्वभूमी	डॉ. राजकुमार रिकामे	24
6	कलम – ३७० आणि ३५ अ चा भारतीय संघराज्यवरील परिणाम	डॉ. दत्तात्रय वाबळे	28
7	कलम ३७० आणि राजकारण	डॉ. बाळासाहेब सोनवणे	33
8	कलम – ३७० आणि ३५ (अ) ची ऐतिहासिक पार्श्वभूमी	डॉ. बी. डी. तोडकर	36
9	The state of the s	बेग रेहानाआरा ईस्माइल	43
10	कलम ३७० : घटनात्मक दायित्व आणि सक्ती	डॉ. निलेश आढाव	47
11	कलम ३७० आणि जम्मू – काश्मीर व भारत सहसंबंध	डॉ. जगन्नाथ साळवे	53
12	कलम 370 पूर्वीचे आणि नंतरचे जम्मू काश्मीर	प्रा. नारायण राजूरवार	59
13	३७० कलम, ३५ (अ) आणि जम्मू – काश्मीरमधील सामाजिक परिनि	थिती डॉ. जया कदम	64
14	३७० कलम, ३५ (अ) आणि काश्मीर	डॉ. आरती आढाव	69
15	काश्मीर संस्थान विलीनीकरणाचा प्रश्न आणि कलम ३७० ची निर्मिती :	एक ऐतिहासिक अभ्यास डॉ. दत्तात्रय डुबल	72
16	कलम ३७० रद्द करण्याचा निर्णय: आवश्यकता, राजकारण आणि परि	The state of the s	76
17	संविधानातील कलम ३७० रद्द करणे हे देशामध्ये विशेषतःजम्मू-काश् सृद्यवस्था आणण्याच्या दृष्टीने एक उत्तम पाऊल	मीरमध्ये शांतता आणि डॉ. गर्जेंद्र कढाव	82
18	कलम - ३७० ची ऐतिहासिक पार्श्वभूमी	डॉ. दिगंबर बिरादार	85
19	भारतीय राज्यघटनेतील कलम ३७० रद्द : जम्मू-काश्मीरवरील परिण प्रा. रोहित बोत्रे,	ाम ब्री. रजनीकांत गायकवाड	88
20	कलम ३७० आणि जन सामन्यांच्या अपेक्षा	प्रा. संकेत केंजळे	91
21	३७० वे कलम आणि भारतीय लोकशाही	डॉ. विजयकुमार सोन्नर	93
22	कलम ३७० रह केल्याने भारताच्या अर्थव्यवस्थेवर होणारे परिणाम	डॉ. रेश्मा पठाण	97
23	कलम ३७० रद्द आणि जम्मू काश्मीरला विकासाची सुवर्णसंधी	प्रा. प्रियांका तांबे	100
24	अनुच्छेद ३७० व ३५ (अ) आणि काश्मीर प्रा. सतीश उ	डाण, प्रा. श्रीकांत देशमुख	105
25	कलम ३७० : जम्मु काश्मीरचे स्थान	डॉ. स्मृती चौघरी	107
26	कलम ३७० आणि ३५ - अ तरतुदी आणि बदल .	श्री. नागनाथ चोंबे	109
27	कलम ३७० व ३५ 'अ' ची ऐतिहासिक पार्श्वभूमी	प्रा. गणेश मोरे	114
28	कलम ३७० आणि काश्मीर प्रश्न	प्रा. गंगाघर बनसंडि	117
29	महात्मा गांधीजींच्या विचारातील भारत	प्रा. जयश्री डंके	121
30	जम्मू आणि काश्मीरचा इतिहास आणि कलम ३७०	प्रा. जोत्सना गायकवाड	124
31	कलम ३७० आणि भारताचे राजकारण	प्रा. मदन पाडवी	127

'RESEARCH JOURNEY' International Multidisciplinary E- Research Journal

Impact Factor - (SJIF) - 6.625,

ISSN: 2348-7143

February-2020

Special Issue 231 : Indian Constitution's Article 370, 35 A & J&K. Peer Reviewed Journal

133
135
137
139
142
146
149
152
155
161
169
173
176
179
185
188
191
194
198
202
802
11

Our Editors have reviewed papers with experts' committee, and they have checked the papers on their level best to stop furtive literature. Except it, the respective authors of the papers are responsible for originality of the papers and intensive thoughts in the papers. Nobody can republish these papers without pre-permission of the publis'er.

- Chief & Executive Editor

Published by -

© Mrs. Swati Dhanraj Sonawane, Director, Swatidhan International Publication, Yeola, Nashik Email: swatidhanrajs@gmail.com Website: www.researchjourney.net Mobile: 9665398258

ISSN:

Special Issue 231 : Indian Constitution's Article 370, 35 A & J&K.
Peer Reviewed Journal

काश्मीरलाही बरोबर घेता येईल !

डॉ. सोमप्रसाद राजाराम केंजळे प्राचार्य, मु. सा. काकडे महाविद्यालय, सोमेश्वरनगर ता. बारामती, जि. पुणे मोबा. ९४२३५२५१४०

ई-मेल: principalmsk@gmail.com

५ ऑगस्ट २०१९ रोजी केंद्र सरकारने संसदेत विधेयक मंजूर करून काश्मीरला लागू असलेले कलम ३५० व कलम ३५(अ) रह करण्याचा निर्णय घेतला. हा निर्णय ऐतिहासिक आणि धाडसी असला नरी त्यांत मतभिन्नता दिसुन येते. असा निर्णय घेणे योग्य की अयोग्य, रास्त की वावगा, कायदेशीर की वेकायदेशीर अशा प्रकारच्या चर्चा सुरू झाल्या. परंतु गेल्या ७० वर्षापासूनच ही दोनही कलमे वादग्रस्त होती हेही मान्य करावे लागेल. तरीदेखील यापुढे या भारताच्या नंदनवनात शांतता आणि सलोखा राखण्यासाठी तेथील जनतेला विश्वासात घ्यावे लागेल. काश्मीरच्या सर्वांगीण विकासासाठी त्यांना बरोबर घ्यावे लागेल. काश्मीर हा भारताचाच एक भाग आहे. तेथील विकासाची सर्व जवाबदारी भारत सरकारची आहे. त्यामुळे तेथे वेगळा कायदा अस्तित्वात नसावा आणि त्यादृष्टीकोनातून ती दोन कलमे रह केलेली असल्याने केंद्र सरकारची भूमिका अयोग्य आहे असे म्हणता येणार नाही.

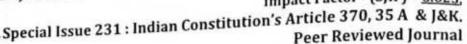
कलम ३७० व कलम ३५(अ) पार्श्वभूमी -

हिंदुस्थानच्या फाळणीच्या पार्श्वभूमीतून या दोन कलमांची निर्मिती झाल्याचे दिसते. फाळणीनंतर पाकिस्तान हा मुस्लीम देश म्हणून घोषित करण्यात आला. परंतु हिंदुस्तान हा हिन्दु राष्ट्र म्हणून घोषित करण्यात तत्कालीन नेते मंडळींमध्ये मतिभन्तता होती. काश्मीरचे तत्कालीन महाराजा हिरिसंग यांनी काश्मीरचे भारतात विलीनीकरण करावे अशी विनंती केली. व ती मान्यही झाली परंतु पंडीत जवाहरलाल नेहरू आणि महात्मा गांधी यांनी काश्मीरच्या जनतेचा कौल घ्यावा असे सुचिवले व त्यामुळे काश्मीरचे तत्कालीन नेते शेख अब्दुला यांच्या मताला महत्व प्राप्त झाले. तत्कालीन गव्हर्नर जनरल माउंटबॅटन यांच्या आग्रहाखातर पाकिस्तानच्या काश्मीरमधील आक्रमणाबाबत संयुक्त राष्ट्रसंघाकडे दाद मागण्याचा निर्णय घेतला गेला. पुढच्या काही शंकास्पद गोंघी विचारात घेऊन पंडीत जवाहरलाल नेहरू आणि शेख अब्दुल्ला यांच्यातील १९५२ च्या दिल्ली करारान्वये काश्मीरला स्वतंत्र ध्वज, स्वतंत्र अस्तित्व व त्याच्या मुख्यमंत्र्यांना पंतप्रधान असे संबोधित करण्यासारखे निर्णय घेण्यात आले. आणि १४ मे १९५४ मध्ये तत्कालीन राष्ट्रपती डॉ. राजेंद्र प्रसाद यांनी एक आदेश पारित केला व त्या आदेशान्वये कलम ३५(अ) जोडण्यात आले.

कलम ३७० अन्वये प्रमुख तरतूदी —

कलम २७० अन्वये काश्मीर विधानसभेला आपले कायदे करण्याचा अधिकार होता. देशाच्या सार्वभौमत्वाला धोका निर्माण करणारी परिरथीती निर्माण झाल्यास भारताच्या संसदेला जम्मू काश्मीर संदंभीत कायदा करता येत होता. राज्यघटनेतील मार्गदर्शक तत्वे आणि मुलभूत कर्तव्य जम्मू काश्मीरमध्ये लागू करता येत नव्हती. कलम ३७० रद्द करण्याचा प्रस्ताव जम्मू काश्मीरमध्ये लागू करता येत नव्हता. कलम ३७० रद

'RESEARCH JOURNEY' International Multidisciplinary E- Research Journal Impact Factor - (SJIF) - 6.625,

Febru

करण्याचा प्रस्ताव जम्मू काश्मीर विधानसभेने संमत केला तरच ते रद्द होऊ शकत होते. त्यामुळे पुढील तरतुः अधोरेखीत झाल्या.

- कलम ३७० अन्वये जम्मू काश्मीरला विशेष राज्याचा दर्जा प्राप्त झाला. विशेष स्वायत्तता प्राप्त झाली.
- भारताच्या संसदेला फक्त संरक्षण, विदेश व्यवहार, व दळणवळण यांच्यापुरतेच मर्यादित अधिकार गृहीले.
- इतर कोणताही कायदा जम्मू काश्मीरमध्ये लागू करण्यासाठी तेथील राज्य सरकारची परवानगी ध्यावी लागत होती.
- ४) राष्ट्रपतींना देखील राज्याची घटना बरखास्त करण्याचा अधिकार राहिलेला नव्हता.
- ५) इतर भारतीयांना काश्मीरमध्ये जमीन किंवा संपत्नी खरेदी करता येत नव्हती.
- इ.) जम्मू काश्मोरमधील तरूणीने इतर प्रांतीय तरूणाशी विवाह केला तरी त्याला तिथे जिमन खरेदी करता येत नव्हती.
- ७) कलम ३७० मुळे जम्मूं काश्मीरमध्ये आर्थिक आणीवाणी लागू करता येत नव्हती.
- भारतातील इतर राज्यांची विधानसभा कालावधी पाच वर्षे तर जम्मू काश्मीरमधील विधानसभेचा कालावधी सहा वर्षाचा होता.

कलम ३५ अ अन्वये प्रमुख तरतुदी -

१४ मे १९५४ रोजी तत्कालीन राष्ट्रपती डॉ. राजेंद्र प्रसाद यांच्या आदेशाने संविधानात कलम ३५ (अ) जोडण्यात आले. हे कलम म्हणजे ३७० चाच एक भाग आहे. या कलमान्वये

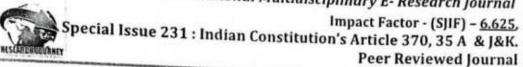
- १. इतर प्रांतातील लोक जम्मू काश्मीरमध्ये संपत्ती खरेदी करू शकत नव्हते.
- २. महाराजा हरीसिंग यांनी १९२७ व १९३२ मध्ये राज्याचे विषय आणि त्यांचे अधिकार निश्चित करणारा कायदा लागू केला होता त्यांचेच नियमन आजपर्यंत होत होते.
- ३.१९११ पुर्वी राज्यात जन्मलेले किंवा स्थायिक झालेले सर्व नागरीक किंवा संबंधीत तारखेपुर्वी दहा वर्षाहुन अधिक काळ कायदेशीर मार्गाने स्थावर मालमत्ता धारण केलेले नागरीक यांनाच फक्त जम्मू काश्मीरचे नागरीक समजले जात होते. नागरीकत्व ठरवण्याचा अधिकार राज्य शासनाच्या अखत्यारित होता.
- ४. जम्मू काश्मीरचे नागरीकत्व नसलेल्या लोकांना जम्मू काश्मीरमध्ये मालमत्ता धारण करता येत नव्हती. सरकारी नोकरी मिळत नसे. शिष्यवृत्ती किंवा सरकारी मदतही मिळत नसे.
- ५. जम्मू काश्मीरमधील तरूणीने परप्रांतीय तरूणाशी विवाह केल्यास परप्रांतीय तरूणाला तेथील नागरीकत्व प्राप्त होत नसे. परंतु संबंधीत तरूणीचे नागरीकत्व अबाधित रहात होते.

सद्यस्थितीत सामान्यांकडून अपेक्षा –

जम्मू काश्मीरमधील वाढत्या दहशतवादी कारवाया आणि त्यामुळे परिस्थीती नियंत्रणाखाली रहावी यासाठी केंद्र शासनाने उचलेले पाऊल योग्य की अयोग्य यावर चर्चा करत बसण्यापेक्षा पुढील काही बाबतीत शासनाने पुढाकार घेणे आवश्यक आहे.

- काश्मीरमधील जनजीवन सुरळीत कसे होईल याकडे लक्ष देणे गरजेचे आहे. त्यासाठी जनसामान्यांमध्ये विश्वास निर्माण करावा लागेल.
- २. काश्मीरमधील तरूण तरूणींना रोजगाराच्या जास्तीत जास्त संधी उपलब्ध करून देणे आवश्यक आहे.

'RESEARCH JOURNEY' International Multidisciplinary E- Research Journal ISSN:

ISSN: 2348-7143 February-2020

- राज्यातील शिक्षणसंस्थांमधून जास्तीत जास्त सोयी, सुविधा आणि सवलती उपलब्ध करून देणे व त्यांना शिक्षणाकडे आकर्षित करणे गरजेचे आहे, त्यांना कौशल्य विकास प्रशिक्षणाकडे वळवता येईल.
- ४. राज्यातील पारंपारीक व्यवसायासाठी अर्थसहाय्य करून त्यांना अधिक सक्षम करण्याचा प्रयत्न करावा लागेल.
- काश्मीरमधील पर्यटनाला अधिक चालना देणे आणि पर्यटकांना सुरक्षितता देणे आवश्यक आहे. पर्यटन वाढले पाहिजे. पर्यटकांची संख्या वाढली पाहिजे.
 अशा काही प्रयत्नांतून काश्मीरलाही बरोबर घेता येईल, बरोबर ठेवता येईल....

Search Journal

fteer-t-

HOME

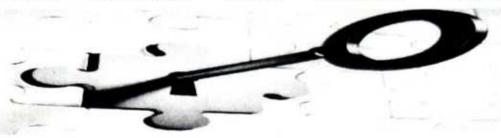
INDEXED JOURNAL

SUGGEST JOURNAL

REQUESTIF

DOWNLOAD LOGO

REVIEWER PANEL

Category	
INDEXED JOURNAL	
_ SUGGEST JOURNAL	
JOURNAL IF	
REQUEST FOR IF	
DOWNLOAD LOGO	
CONTACT US	

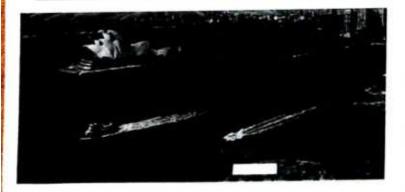
SAMPLE CERTIFICATE
SAMPLE EVALUATION SHEET

Journal Detail

Journal Name	RESEARCH JOURNEY	
ISSN/EISSN	2348-7143	
Country	IN	
Frequency	Quarterly	
Journal Discipline	General Science	
Year of First Publication	2014	
Web Site	www.rsearchjourney.net	
Editor	Prof. Dhanraj Dhangar & Prof. Gajaran Wankhede	
Indexed	Yes	
Email	researchjourney 2014@gmail.com	
Phone No.	+91 7709752380	
Cosmos Impact Factor	2015 : 3.452	

News Updates Due to large number of application please allow to update your journal

Home	
Evaluat	on Method
Journal	List
Apply to	r Evaluator/Free Service
Journal	Search

	Research Journey	
ISSN	2348-7143	
Country	India	
Frequency	Quarterly	
Year publication	2014-2015	
Website	researchjournal.net	
Global impact and Quality	Factor	
2014	0.545	
2015	0.676	

Research Journey

SJIF 2019:	Previous evaluation SJIF
6.625	2018 : 6.428
	2017 : 6.261
Area : Multdisciplinary	2016:6.087
Evaluated version : online	2015 : 3.986

The journal is indexed in :

SJIFactor.com

Basic Information

Main title	Research Journey
Other title (English)	Research Journey
Abbreviated title	
ISSN	2348-7143 (E)
URL	http://WWW.RESEARCHJOURNEY.NET
Country	India
Journal's character	Scientific
Frequency	Quarterly
License	Free for educational use
Texts availability	Free

Contact Details

Editor-in-chief	Prof. Dhanraj Ohangar
	M.G.V.'S ARTS & COMMERCE COLLEGE, YEOLA, DIST NASHIK
	I India

Publisher MRS. SWATI SONAWANE

ISSN - 2229-3620 APPROVED UGC CARE

SHODH SANCHAR BULLETIN

Vol. 10, Issue 38 (III) April-June 2020 Page Nos. 321-325

AN INTERNATIONAL BILINGUAL PEER REVIEWED REFEREED RESEARCH JOURNAL

Co-operative Sugar Industries in Maharashtra and Privatization

Dr. S. R. Kenjale*

ABSTRACT

Sugar industry plays dominant role in Indian economy. It is agro based industry. Sugar industry in Maharashtra is related to rural economy. It proves its importance in Maharashtra. It is also important in point of view of socio-economic development of India. Many Co-operative sugar industries have established in last 70 years in Maharashtra. State of Maharashtra is famous because of these Co-operative sugar factories. Co-operative sugar industry has changed the scenario in the last 70 years in Maharashtra. In 1919, first private sugar factory established in Maharashtra. Then more private sugar factories started in the next thirty years. Observing some drawbacks in the private sugar factories late Dr. Dhananjayrao Gadgil and Late Shri. Vithalrao Vikhe Patil established first co-operative sugar factory in 1948 at Pravaranagar in Ahmednagar district. Both were visionary leaders in the field of co-operation. Their vision motivated the farmers in Maharashtra. State government also accepted the policy to support co-operative sugar industry.

Keywords: Sugar Industries, Maharashtra, Production, Co-operative

Introduction

In India, Maharashtra is second in cane production, but leading state in Co-operative sugar factories. In 1988-89 there were 90 sugar factories in Maharashtra. It increased up to 187 in the year 2004-2005. Increase in Co-operative sugar factories helped to increase the total area of in cane cultivation. Government has also concentrated on yield per hectare. So the Maharashtra state is leading state in sugar production.

In Maharashtra soil, water and climate all these essential ingredients for cane cultivation are favorable. It helps to increase yield per hectare. And it has resulted in socio-economic development of Maharashtra.

Today number of co-operative sugar factories in Maharashtra is more than all other states. Yield per hectare, sugar production, cost of production are satisfactory things in Maharashtra. Still privatization is a big challenge before co-operative sugar industry in Maharashtra. New private sugar factories are coming speedily. They are going to effect on the working of co-

operative sugar factories. So the privatization- a challenge before co-operative sugar industry in Maharashtra this topic is selected for research.

Objective of the study:

- To study the working and performance of cooperative sugar factories in Maharashtra.
- To take review of drawbacks and limitations in the working of co-operative sugar factories.
- 3. To study the challenges before co-operative sugar industry in Maharashtra.
- 4. To judge the challenge of privatization before cooperative sugar industry in Maharashtra.
- 5. Suggest some measures to face the challenges of privatization and improve the performance of cooperative sugar industry in Maharashtra.

Hypothesis:

- Contribution of co-operative sugar industry in Maharashtra is important and significant.
- It is essential to improve the efficiency in the 2. working of co-operative sugar factories in

^{*}Principal - M. S. Kakade College, Someshwarnagar, Tal- Baramati, Dist- Pune.

Maharashtra.

Research Methodology:

Maharashtra stage is divided into three zones on the basis of sugar recovery; High Recovery Zone, Medium Recovery Zone and Low Recovery Zone.

- For this research work in depth interviews have been conducted of four chairmans of each zone.
- Interaction with four Managing Directors from each zone.
- Annual Reports of ten co-operative sugar factories have been studied from each zone.
- Information published in "Sakhar Diary 2019" is also taken for reference

Observations:

Following things have been observed in this research work

- Area Under Cane Cultivation
- I" : Uttarpradesh -2483 Thousand Hectares
- IInd : Maharashtra -1163 Thousand Hectares
- IIIrd: Karnataka 380 Thousand Hectares
- Total Cane Production
- I" : Uttarpradesh 178400 Thousand Tonnes

IInd : Maharashtra – 93040 Thousand Tonnes

- IIIrd: Karnataka 34200 Thousand Tonnes
- Yield per Hectare
- 1" : Tamilnadu 98.98 M. Tonnes
- IInd: Panjab -83.62 M. Tonnes
- IIIrd: Hariyana -80.01M. Tonnes
- Total Crushing
- I" : Uttarpradesh 114869 Thousand Tonnes
- IInd: Maharashtra 95247 Thousand Tonnes
- III^{nt}: Karnataka 35380 Thousand Tonnes
- Total Sugar Production
- I" : Uttarpradesh 12409 Thousand Tonnes
- IInd: Maharashtra 10709 Thousand Tonnes
- III^{nt}: Karnataka 3763 Thousand Tonnes
- Total Sugar Factories in working
- I" : Maharashtra -187
- IInd: Uttarpradesh -126
- IIInd: Karnataka 62
- Sugar Recovery
- I" : Maharashtra -11.24
- IInd: Uttarpradesh -10.86
- III^{nt}: Karnataka -10.64

2. District wise Sugar Factories in Maharashtra:

Sr. No.	District	Private	Co-operative	Total
1	Kolhapur	09	14	23
2	Sangli	06	11	17
3	Satara	06	09	15
4	Pune	06	11	17
5	Solapur	19	14	33
6	Ahmednagar	08	14	22
7	Nashik	02	03	05
8	Nandurbar	02	02	04
9	Jalgaon	01	02	03
10	Aurangabad	03	04	07
11	Jalna	02	03	05
12	Beed	02	05	07
13	Parbhani	05	00	05
14	Hingoli	00	04	04
15	Nanded	02	03	05

Total =	=	91	106	197
21	Nagpur	02	00	02
20	Bhandara	01	00	01
19	Wardha	01	00	01
18	Yavatmal	02	01	03
17	Latur	04	04	08
16	Osmanabad	08	02	10

From the above table it is clear; there are 197 sugar factories in Maharashtra. 91 are private and 106 are co-

operative sugar factories. Private sugar factories are increasing speedily.

3. District wise proposed sugar factories.

Sr. No.	District	Private	Co-operative	Total	
1.	Sindhudurg	01	00	01	
2.	Kolhapur	02	01	03	
3.	Sangli	05	01	06	
4.	Satara	07	01	08	
5.	Pune	04	00	04	
6.	Solapur	07	00	07	
7.	Ahmednagar	05	00	05	
8.	Nashik	01	00	01	
9.	Dhule	01	00	01	
10.	Jalgaon	01	01	02	
11.	Aurangabad	04	00	04	
12.	Jalna	02	00	02	
13.	Beed	06	00	06	
14.	Parbhani	03	00	03	
15.	Hingoli	02	00	02	
16.	Nanded	03	00	03	
17.	Osmanabad	07	01	08	
18.	Latur	02	00	02	
19.	Yavatmal	01	00	01	
Total =		64	05	69	

From the above table it is clear from 19 districts 69 proposals have been submitted to government. Out of them 64 proposals are of private sugar factories. Only five proposals of co-operative sugar factories have been submitted. Trend is toward privatization. Problems and

limitations, drawbacks in co-operative sugar factories can be the reasons behind it. When we consider the number of proposals of private factories, we can understand the nature of challenge for co-operative sugar industry in Maharashtra.

4. District wise closed factories :

Sr. No.	District	Private	Co-operative	Total
1.	Sangli	00	01	01
2.	Pune	00	01	01
3.	Solapur	01	03	04
4.	Dhule	00	02	02
5.	Jalgaon	00	01	01
6.	Aurangabad	00	02	02
7.	Jalna	00	01	01
8.	Beed	00	02	02
9.	Nanded	01	01	02
10.	Osmanabad	00	03	03
11.	Latur	00	04	04
12.	Buldhana	01	00	01
13.	Wardha	00	01	01
14.	Nagpur	00	01	01
15.	Amarawati	00	01	01
16.	Nashik	00	02	02
17.	Bhandara	01	00	01
18.	Ahmednagar	01	00	01
Total =		05	26	31

In the year 2017-18, 31 sugar factories were unable to start their crushing season. Out of them five wear private and twenty-six were co-operative sugar factories. It means that co-operative sugar factories are facing problems more than private sugar factories. Their problems cannot be solved by the management. These problems are of financial nature. In future these factories

can be sold to private owner. And co-operative factory can be converted into private sugar factory. One of the reasons which found in this research work that cost of production in co-operative sugar factories more than the cost of cost of production in private sugar factories. And this expenditure is out of the control of management of co-operative sugar factory management.

5. Factories started their first crushing season in 2018-19:

Sr. No.	District	Private	Co-operative	Total
1.	Solapur	01	00	01
2.	Osmanabad	03	00	03
3.	Nashik	01	00	01
4.	Ahmednagar	01	00	01
Total =	•	06	00	06

From the above table it is clear that in 2018-19 all the six private sugar factories started their first crushing

season. No co-operative sugar factory started in that year. It proves that how privatization is going on speedily. And

co-operative sugar factories are unable to solve their problems.

6. Cooperative sugar factories are facing financial problems. Many of the factories have not paid F.R.P. amount to their cane suppliers. The government is not going to give sanction letter to them to start this year's crushing season. They are facing the complications.

Suggested measures:

- Government should prepare a clear plan for sugar industry for next 10 years.
- Central government should frame its import export policy to support the co-operative sugar factories.
- Government can exercise equal control on Cooperative as well as private sugar factories.
- To support this industry government should fix minimum purchase price Rs. 3500 per quintal which is Rs. 3100 now.
- Government should support this industry for healthy competition in private and co-operative sugar factories.
- Management of co-operative sugar factories should frame its policy in the interest of sugar factory.
- Management of co-operative sugar factories

- should avoid unnecessary expenditure on event management
- Management of co-operative sugar factories should accept the professional approach.
- Efforts should be made to increase cane production per hectare, accepting new techniques like drip irrigation, modern plantation method.
- Training programmes can be organized for the members of management of co-operative sugar factories.

References:

- Sakhar Diary 2019
- www.jaimaharashtranews.com
- 3. Agriculture-expert-india-blogspot.com
- 4. www.business.mapofindia.com
- www.maharashtradirectory.com
- 6. www.swapp.co.in
- www.anekantprakashan.com
- 8. www.kolhapurworld.com
- www.informaticsjournals.com
- 10. www.yourartcileslibrary.com
- www.indianmirror.com
- 12. www.indiasugar.com
- 13. www.mahasugarfed.com
- Daily Newspaper 'Sakal'

